

Over dammen og tilbake igjen

- En analyse av norske og nordiske forfattere sine verk
om returnigrasjon og remitter
1875-1980 -

Kristoffer Ruvan Ranaweera

Masteroppgave i Master i historiedidaktikk MHIMAS

Det Humanistiske Fakultet

Universitetet
i Stavanger

Universitetet
i Stavanger

DET HUMANISTISKE FAKULTET

MASTEROPPGAVE

Studieprogram: Master i Historiedidaktikk MHIMAS	vårsemesteret, 2009 Åpen
Forfatter: Kristoffer Ruvan Ranaweera	<i>Kristoffer Ranaweera</i> (signatur forfatter)
Faglig ansvarlig Veileder: Hans Eirik Aarek	
Tittel på hovedoppgaven: Over dammen og tilbake igjen Engelsk tittel: Across the pond and back again	
Emneord: migrasjon, utvandring, tilbakevandring, returnigrasjon, remitter	Sidetall: + vedlegg/annet: Stavanger, dato/år

Forord

Etter å ha jobbet snart to år på det Norske utvandrersenteret i tillegg til at jeg skrev bacheloroppgaven min om den moderne innvandringen til Norge, falt det naturlig å skrive masteroppgaven i historiedidaktikk innenfor samme fagfelt. Hjemsending av penger fra USA til Norge var et aspekt med migrasjon som gjorde meg nysgjerrig, og jeg ønsket å skrive en oppgave om dette. Jeg prøvde å finne et variert kildemateriale som ville gjøre det mulig å skrive om betydningen remitter hadde for de nordmenn som mottok amerikapenger jevnlig. Da dette viste seg å være umulig innenfor to semestre, valgte jeg med god hjelp fra faglig ansvarlig Jan Bjarne Bøe og veileder Hans Eirik Aarek en annen retning. Og denne oppgaven er resultatet.

En stor takk til veileder Hans Eirik Aarek og alle de timene vi har sittet og klødd oss i bakhodet for å finne en bærekraftig problemstilling. Jeg vil også takke faglig ansvarlig Jan Bjarne Bøe og Ketil Knutsen for innspill og for å styre oppgaven på rett kjøl. Også en stor takk til alle studentene ved Master i Historiedidaktikk for hjelp, råd og innspill ved de forskjellige seminarene vi har hatt i løpet av 2007-2009.

Å jobbe med stoffet har vært utrolig givende og jeg har lært mye om et emnet jeg visste lite om på forhånd. Jeg har fått veldig utbytte av arkivet på utvandrersenteret. Derfor vil jeg takke mine flotte kollegaer på senteret for støtten og korrekturlesing: Hans Storhaug, Per Inge Bøe og Stine Storhaug. Jeg er også takknemlig til Helene Bjørntvedt for hjelp med avisartikler og hennes uendelige kunnskap om den Norske Amerikalinjen. Andre personer som fortjener en takk er Odd S. Lovoll, Blaine Hedberg (NAGC) Brian Lambkin (Northern Ireland Centre for Migration Studies at The Ulster-American Folk Park) og Siv Ringdal.

Stavanger, mai 2009

Kristoffer Ranaweera

Innhold

Forord	s. 3
Innhold	s. 4
Kapittel 1 Innledning og Problemstilling	s. 7
1.1 Innledning	s. 7
1.2 Målsetning og problemstilling	s. 8
1.3 Disposisjon	s. 9
Kapittel 2 Eldre og nyere migrasjonsteori om tilbakevandring og remitter	s. 11
2.1 Tilbakevandring	s. 11
2.1.1 De klassiske økonomiske migrasjonsmodeller	s. 15
Den neoklassiske økonomiske modellen	s. 15
Den nye migrasjonsøkonomiske modellen	s. 18
2.1.2 De moderne migrasjonsmodeller	s. 21
Den strukturelle migrasjonsmodellen	s. 21
Den transnasjonale modellen om tilbakevandring	s. 24
Sosial nettverksteori og tilbakevandring	s. 26
2.2 Remitter	s. 28
Midlertidige og permanente returnmigranter	s. 30
Permanente migranter	s. 31
Kapittel 3 Tilbakevandring og remitter fra USA til Europa 1880-1960	s. 34
3.1 Den statistiske grøten	s. 35
Passasjerlister og emigrantprotokoller	s. 35
1910 Folketellingen	s. 37
3.1.1 Pengeoverføringer og postanvisninger	s. 37
3.2 Teknologiske og andre faktorer for tilbakevandring	s. 40
Fra seil til damp	s. 40
Regulering av innvandring, krigene og børskraket	s. 41
3.3 Tilbake i Europa	s. 44
Kapittel 4 Nordiske forfattere sine bidrag	s. 47
4.1 Ingrid Semmingsen: <i>Veien mot vest</i>	s. 48
4.1.1 Tilbakevandring	s. 48
Kildegrunnlag	s. 48

Presentasjon av emnet	s. 49
Årsaksforklaringer	s. 51
Teoretisk tilnærming	s. 51
4.1.2 Remitter	s. 53
Kildegrunnlag	s. 53
Presentasjon av emnet	s. 54
Årsaksforklaringer	s. 55
Teoretisk tilnærming	s. 55
4.2 Reidar G. Simonsen: <i>Returned Emigrants</i>	s. 57
Kildegrunnlag	s. 58
Presentasjon av emnet	s. 58
Årsaksforklaringer	s. 59
Teoretisk tilnærming	s. 61
4.3 Knut Djupedal: <i>Returned Emigrants in Rogaland</i>	s. 63
Kildegrunnlag	s. 63
Presentasjon av emnet	s. 64
Årsaksforklaringer	s. 66
Teoretisk tilnærming	s. 67
4.4 Hans Storhaug: <i>Return Migration</i>	s. 70
Kildegrunnlag	s. 71
Presentasjon av emnet	s. 72
Årsaksforklaringer	s. 74
Teoretisk tilnærming	s. 75
4.5 Mathias Eide Sataøen: <i>Tur, retur, protest</i>	s. 77
Kildegrunnlag	s. 78
Presentasjon av emnet	s. 78
4.5.1 Tilbakevandring	s. 79
Årsaksforklaringer	s. 79
Teoretisk tilnærming	s. 80
4.5.2 Remitter	s. 81
Årsaksforklaringer	s. 81
Teoretisk tilnærming	s. 83
4.6 Keijo Virtanen: <i>Settlement of Return</i>	s. 85
Kildegrunnlag	s. 86

Presentasjon av emnet	s. 87
Årsaksforklaringer	s. 89
Teoretisk tilnærming	s. 90
4.7 Lars Göran Tedebrand: <i>Remigration from America to Sweden</i>	s. 95
Kildegrunnlag	s. 96
Presentasjon av emnet	s. 97
Årsaksforklaringer	s. 99
Teoretisk tilnærming	s. 100
Kapittel 5 Oppsummering, sammenligning og konklusjon	s. 103
5.1 Oppsummering	s. 103
5.2 Sammenligning	s. 105
5.3 Konklusjon	s. 108
Vedlegg	s. 109
Litteraturliste og kilder	s. 115

Kapittel 1

Innledning og problemstilling

1.1 Innledning

Det har blitt forsket og skrevet en hel del om utvandringen fra Norge til Amerika som startet i 1825 med sluppen "Restauration." Men, det er to sentrale aspekt ved utvandringen som er lite berørt, og det er tilbakevandring og den kapital som norske immigranter sendte hjem, eller tok med seg tilbake til Norge. Dette gjelder også de eiendommer, institusjoner og foreninger som ble bygget og finansiert av penger fra norske emigranter og tilbakevandrere. I tillegg til de amerikanske forbruksvarene som tilbakevandrere tok med seg. Sist, men ikke minst gjelder det også den ideologi og tankesett de hjemvendte norskamerikanerne hadde med seg til Norge etter flere år i utlendighet. Det anslås at ca. 200 000 nordmenn vendte hjem etter opphold i USA. Vi vet også at nordmenn sendte hjem tusenvis av dollar hvert år. Dette gjorde de enten i form av postanvisninger, gjennom banker, eller så puttet de en sølvdollar, eller dollarsedler i brev og sendte det til moderlandet, ofte via dampskipselskapene. Det finnes eksempler på tilbakevandrere i Vest-Agder som hadde med seg over 20 tonn i forbrukervarer når de kom hjem.

Dette er en veldig viktig del av norsk migrasjonshistorie men har vært viet lite oppmerksomhet av norske historikere. Hovedårsaken er mangelfullt og til dels utilstrekkelig kildeomfang. Det ble ikke ført immigrasjonsprotokoller, på samme nivå som emigrantprotokoller. Vi i Norden er allikevel heldigere stilt enn andre land, for selv om kildeomfanget er lite, har vi mer enn andre europeiske land som også opplevde stor tilbakevandring. Det estimeres at 3 078 403 europeere reiste hjem fra USA bare i perioden 1908-23. Man kan undre seg over hvilken betydning de fikk for sitt hjemland, hvor mye penger de hadde med seg, hvilke motiv de hadde for å returnere.

Som sagt, er en av hovedgrunnene til at det har blitt gjort så lite når det gjelder studie av dette feltet, mangel på kilder. Ingrid Semmingsen har skrevet en del om emnet og problemene med kildeomfanget. Den beste kilden man har ifølge Semmingsen er Amerikabrev, men det er vanskelig å gjøre et større kvantitativt arbeid på makronivå kun basert på personlige beretninger. Intervjumateriale blir også brukt, som for eksempel

artikkelen til Knut Djupedal om hjemvendte rogalendinger. Statistikk finnes, men er mangelfull. Vi har også bøker og artikler om emnet som prøver å belyse hvorfor mennesker reiser tilbake, og sender penger hjem. Det finnes viktig utenlandsk litteratur som tar opp tilbakevandring og problemene ved forskning på emnet, og som også drøfter teoretiske modeller på dette feltet.

1.2 Målsetning og problemstilling

Målet med denne oppgaven er å problematisere flere aspekt ved emnet. Dette skal jeg gjøre ved en analyse av hvordan norske og nordiske forfattere har behandlet tilbakevandring og hjemsending av penger. Jeg vil også ta opp mangel på kvantitativ data om tilbakevandring. Det finnes ingen konkrete tall på hvor mye penger som faktisk ble sendt hjem. Oppgaven vil derfor sentrere seg rundt hva nordiske forskere har skrevet om emnet. Problemstillingen min er: *Hvordan fremstiller norske og nordiske forskere tilbakevending og hjemsending av penger fra USA til Norge og Norden 1875-1980? Hvilke kilder, metoder og teorier blir anvendt og hvordan forholder dette seg til klassiske og moderne migrasjonsteorier?*

Spørsmål jeg skal forsøke å svare på er: finnes det forskjellige skoler som fokuserer på ulik teori og metode når de forsker på fenomenet? Eller støtter alle seg på hverandre? Andre ting som denne oppgavens skal forsøke å gi svar på er om det har vært noen utvikling i norsk forskning om emnet? Finnes det annen teori, enn de tradisjonelle som kan tas i bruk, hvis et større forskningsarbeid om emnet skal iverksettes i fremtiden. Hvis så, hvorledes går man videre med forskningen? Er det mulig å bruke moderne sosialøkonomiske, eller sosialantropologiske teorier for å belyse dette emnet?

Jeg har lenge interessert meg for dette aspektet ved migrasjon, fordi det er så relevant i dagens situasjon. Særlig når man tenker på globalisering og det ekspanderende felles europeiske arbeidsmarkedet. Det vi ser mye av i dag, er europeere som kommer til rikere land for å tjene bedre penger, for så å sende brorparten av lønnen hjem til sine familier. Migranter verden over sender penger hjem til sine respektive land hvert år, og nordmenn i Amerika var ikke annerledes.

”Jeg er saa gla’ hver julekveld!
Hyss, onger, itte slaass.
I maaraa kommer Bergensfjord
Med pengelapp til oss.
Da faar du fór til kua di,
Og den gir mjølk til vesla mi.
Da faar vi sildelaka att
Aa duppe poteter ’ti.
Du skar faa kjole
Og jeg skar faa skor!
Itte graate du, bestemor,
I maaraa kommer Bergensfjord.”¹

Dette diktet er fra Ingeborg Refling Hagen, hentet fra Ingrid Semmingsens *Veien mot Vest*. Hun skildrer viktigheten av de penger som ble sendt hjem fra slektninger i USA. Det jeg vil fokusere på er hvordan de ulike forfattere bruker sitt kildemateriale til å si noe konkret eller generelt om tilbakevandring og om ”pengelappen.”

1.3 Disposisjon

For å løse oppgaven vil jeg dele den opp på følgende måte. I kapittel 2 vil jeg se på teorier om tilbakevandring og remitter. Her vil jeg forsøke å legge det teoretisk grunnlaget som vil benyttes i analysedelen av de nordiske forfatterne. Fem modeller om tilbakevending vil bli presentert. I tillegg vil jeg presentere sentrale begreper og teorier om hjemsending av penger.

I kapittel 3 skal vi se på tilbakevandring og hjemsending av penger i et historisk perspektiv. Problematikken knyttet til studiene av returnmigrasjon og remitter vil bli drøftet. Deretter vil jeg se på faktorer som gjorde fram og tilbakevandring lettere og andre eksterne faktorer som til slutt begrenset den oversjøiske migrasjonen til USA. Til slutt i kapittel 3 skal vi ta for oss noen av de impulsene som tilbakevandrere tok med seg til Europa.

Hoveddelen i oppgaven er kapittel 4. Her skal syv nordiske verk analyseres. Verkene er av Ingrid Semmingsen, Reidar G. Simonsen, Knut Djupedal, Hans Storhaug, Mathias Eide

¹ Semmingsen, 1950: s. 455

Sataøen, Keijo Virtanen og Lars-Göran Tedebrand. Verkene er ikke analysert etter når de ble utgitt. Jeg starter med Semmingsen fordi boka *Veien mot Vest* er en klassiker innenfor migrasjonsfaget. Deretter analyserer jeg de resterende fem norske verkene kronologisk i tid: Simonsen (1982), Djupedal (1991), Storhaug (2003) og Sataøen (2005). Det finske verket er av Keijo Virtanen (1979) og det svenske verket av Lars-Göran Tedebrand (1972). Disse utgjør mitt analysegrunnlag. I det siste kapittelet vil jeg oppsummere og presentere funnene mine.

Kapittel 2

Eldre og nyere migrasjonsteori om tilbakevandring og remitter

2.1 Tilbakevandring

Ei ikke navngitt forfatterinne skrev i 1920 at tilbakevandringen fra USA hadde blitt det mest betydelige aspektet ved migrasjonsprosessen til landet. Hun skrev at det å ikke studere tilbakevandring, er like ufullstendig og villedende som å se på et budsjett som kun tar for seg kredittsiden og utelater debetsiden.² Returnmigrasjon er et veldig sentralt tema når man snakker om migrasjon. Det er allikevel et felt som har blitt lite berørt men det har heldigvis fått mer oppmerksomhet den senere tid. Dette vises gjennom flere seminarer, forskningsprosjekter, og publikasjoner. Organisasjoner som Association of European Migration Institutions (AEMI) har blant annet gitt ut en publikasjon kun viet til tilbakevandring. Blant andre verk om tilbakevandring finner vi klassikeren *Emigrant Homecomings The return movement of Emigrants 1600-2000* redigert av Marjory Harper, som er basert på en konferanse om feltet.³

Et av hovedproblemene når det gjelder studiet av tilbakevandring og remitter er som jeg nevnte innledningsvis er at det finnes lite primærkilder, statistikk og andre offisielle data om returnmigrasjon. Mennesker har siden ”oppdagelsen” av Amerika reist til kontinentet med et motiv om å vende hjem med et bedre økonomisk grunnlag enn de hadde da de dro. En tidlig fortelling som illustrerer dette poenget er av forfatteren som gav oss Don Quixote, Miguel de Cervantes, som i 1613 skrev om en spanier som var 20 år i Amerika, nærmere bestemt Peru. Han bestemte seg for å reise hjem, og da han endelig returnerte hadde han med seg en formue i gull. På samme tid, hevdet en guvernør i kolonien Massachusetts at flere mennesker reiste tilbake til England enn de som kom til kolonien hvert år, noe som da gir en negativ nettoinnvandring. Det vil si at flere mennesker drar ut enn som kommer inn i landet. Den negative nettoinnvandringen av engelskmenn ble også lagt merke til av Benjamin

² Wyman, 1993: s. 74

³ Harper, 2005: s. 1

Franklin, som var så bekymret for denne tilbakevandringen at han fryktet at Pennsylvania skulle bli dominert av tyskere.⁴

I denne delen av oppgaven skal vi ta for oss de mest sentrale teoriene om tilbakevandring og remitter. Jeg skal bruke teori og teoretiske modeller hentet fra flere forskere rundt om i verden. Disse teoriene vil hjelpe oss når vi senere skal se på de norske og nordiske forfatterne og deres bidrag. Det vil brukes teorier både basert på moderne og eldre migrasjonsprosesser. Jeg gjør dette for å belyse en av oppgavens grunnleggende forutsetninger, nemlig det at folk alltid vil flytte på seg, og at flere av motivene for å gjøre det ofte er de samme, uavhengig av tid og sted.

Det melder seg en del prinsipielle spørsmål i forbindelse med bruken av teorier i denne oppgaven. Det første er det generelle spørsmålet om bruk av teorier og teoretiske modeller i historiefaget. Følgende drøfting er hentet fra Knut Kjeldstadli og boken *Fortida er ikke hva den engang var*. Ingrid Semmingsen, som jeg kommer tilbake til i analysen, hører historisk sett til en historiker skole ofte referert til som *de pragmatiske materialistene*. Forskere som Jens Arup Seip, Edvard Bull d.y og Nils Johan Ringdal tilhører også denne skolen. Fellestrekket for disse er at lokal, sosial og økonomisk historie står i fokus, og enkelthistorien blir trukket fram i motsetning til de store "helhetsteoriene".⁵ Seip kjempet mot det som ble kalt "modellenes tyranni." Han mente at samfunnsvitene var altfor opptatt med å bruke modeller, slik at forskningsresultatene ble så pass forvridd at man ikke kunne si noe konkret i det hele tatt.⁶

Historie er tradisjonelt et fag som ofte studerer enkelthendelser, for deretter å sette de sentrale hendelsene i en større sammenheng: "*Vi (historikeren) forteller hva som skjedde, og impliserer at dette "måtte" skje slik det gjorde.*"⁷ Historie blir fremstilt narrativt og er ikke avhengig av en teori for å forklares. Sosiologer derimot forsøker å se på en hendelse ut i fra en generell teori, for deretter å se om begivenhetene passer eller ikke passer. I følge Kjeldstadli har begge tilnærminger noen problemer. Hvordan kan enkelthendelser forklare utviklingstrekk til et helt samfunn? Og hva gjør man med en allmenn teoretisk modell når den ikke passer? "*Fra å bare studere det helt unike og fra å bare ville formulere det allmenne søker begge fagene mot "de begrensede regelmessighetene," mot forklaringer der de konkrete mekanismene er med.*"⁸ Tilnærmingene har sine svakheter, men hvis man slår dem sammen

⁴ Wyman, 2003: s. 17 - 18

⁵ Kjeldstadli, 1999: s. 108

⁶ Reinertsen, 2006: <http://www.okonominettverket.no/Artikkel/509.html>

⁷ Ibid: s. 68-69

⁸ Ibid: s. 109

vil man få en bredere oversikt. Kjeldstadli siterer D.G. Macraes som sier at historie er sosiologi uten hjerne, og sosiologi er historie uten anstrengelse. Men, sammen er de dynamitt.⁹

Spørsmålet blir da om man kan bruke samfunnsvitenskaplige teorier i historiefaget? Man vil få innsikt i sosiale forandringer ved å studere historie. Migrasjon er tverrfaglig og blir studert av historikere, sosialantropologer, statsvitere og sosialøkonomer. Hvis en teori skal brukes, kan den ikke hevdes å være allmenngyldig. Man må ikke være avhengig av en teori for å forklare en historisk hendelse. ”Gjennom historisk forskning kan en se hvorvidt en teori rekker, hvilke grenser den har i tid og rom.”¹⁰ Hvis man velger å bruke teoretiske modeller i historiefaget må man gjøre det ved å ta i bruk elementer fra begge fag slik at de komplementerer hverandre. Dette gjelder bruk av historiske kilder, kildekritikk og sosiologiske kilder som spørreskjema. Det er viktig å beholde den historiske innfallsvinkelen hvis man skal bruke sosiologiske modeller. Vi skal se i analysen at noen av forskerne bruker begge deler.

Er det formålstjenlig å se etter nye teorier i eldre verk, og i hvilken grad kan nye teorier bidra til å se på eldre migrasjonsbølger i et nytt lys? Er teoriene preget av den tid og de migrasjonsprosessene de forsøker å forklare? De teoriene som brukes har hatt en utvikling fra en økonomisk tilnærming til migrasjon, til en mer sosialantropologisk vinkling basert på nye metoder og empiri. Stadig nye elementer og perspektiv blir tatt med. De teoriene som jeg vil bruke er ikke laget på grunnlag av enkeltfenomener. De er satt sammen på grunnlag av flere migrasjonsstrømmer. Ottar Dahl problematiserer bruken av teori på historiske fenomen i boken *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. Han skriver at selv om historiske teorier er laget på grunnlag av enkeltfenomener i et bestemt tidsrom eller område, kan man ikke utelukke bruken av dem på andre fenomener. ”...teorier av en helt almen (sic) art kan ha vesentlige funksjoner i historiske begrunnelssammenhenger.”¹¹ I retrospekt vil nye teorier kunne få fram og forklare trekk som de gamle teoriene ikke så klart eller overså. Vi vil også se at teoriene som brukes i denne oppgaven gjør det mulig å belyse nye sider ved returnmigrasjon. Teoriene vil forhåpentligvis kunne gi en bedre forståelse av dem som velger å returnere og hvorfor utvandrere sender hjem penger. Selv om årsaker og motivene kanskje går igjen så er det flere av dem, og de er varierte og komplekse. Det er viktig å undersøke om flere av de samme årsakene og motivene blir nevnt av de forskjellige forfatterne.

⁹ Ibid: s. 109

¹⁰ Ibid: s. 113

¹¹ Dahl, 1967: s. 89

Jeg vil bruke en artikkel av Jean-Pierre Cassarino som utgangspunkt. Cassarino gir en oversikt over teorier innen feltet migrasjon i artikkelen: ”Theorising return migration: the conceptual approach to return migrants revisited.”¹² Han ser på eldre og nyere teorier om tilbakevandring. Han tar opp fem teoretiske modeller:

- *Den neoklassiske økonomiske modellen*
- *Den nye migrasjonsøkonomiske modell*
- *Den strukturelle modellen*
- *Den transnasjonale modellen*
- *Modellen om sosial nettverks teori og tilbakevandring.*¹³

I tillegg til Cassarinos artikkel vil jeg supplere med andre forskere som: E. G. Ravenstein, E. S. Lee, Mark Wyman, Keijo Virtanen, Øivind Fuglerud, Theodore Salutos, Dino Cinel og Francisco Cerase. Alle disse forfatterne tar opp essensielle problemstillinger når det gjelder studier av emnet tilbakevandring.

I forbindelse med tilbakevandring behandler jeg også teori om remitter. Jeg mener at disse fenomenene henger sammen og at de kan belyse hverandre. Derfor vil jeg presentere teorier om remitter i forbindelse med gjennomgangen av de allmenne migrasjonsteoriene.

¹² Artikkelen inngår i ett større verk for UNESCO: Koenig, Matthias (hoved red.): *Managing Migration and Diversity in the Asia Pacific Region and Europe*. 2004

¹³ Betegnelsen for de teoretiske modellene og begrepene assosiert med dem, er oversatt fra engelsk til norsk av forfatter

2.1.1 De klassiske økonomiske migrasjons modeller

Den neoklassiske økonomiske modellen.

Vi begynner med E. G. Ravenstein og E. S. Lee og *den neoklassiske økonomiske modellen*. Ravenstein publiserte sine elleve lover om migrasjon i 1885. Studiet hans var basert på folketellinger fra England i 1871 og 1881. Ved å studere fødested fant han ut at de store byene som London, Dublin, Edinburgh og andre industri sentra tiltrakk seg immigranter fra mindre steder som ikke hadde industri, eller hvor industrialiseringen ikke var kommet så langt. Landsbygda ble de steder som sendte (avsendersamfunn), mens byene mottok immigranter (mottagersamfunn). De elleve lovene er som følger:¹⁴

1. De fleste migranter beveger seg over korte avstander
2. Migrasjon skjer etappevis.
3. Migranter som flytter over lange avstander, flytter ofte til industrialiserte sentra.
4. Hver migrasjonsstrøm har en like sterk motstrøm.
5. Folk på landsbygda migrerer oftere enn folk i byene.
6. Kvinner migrerer oftere innenfor landets grenser, mens menn migrerer oftere utenlands.
7. De fleste migranter er voksne. Familier migrerer sjeldent.
8. Store byer vokser mer på grunn av immigrasjon enn av naturlig vekst.
9. Immigrasjon til et sted øker der industrien og infrastrukturen er velfungerende.
10. Folk flytter oftere fra landsbygda til byer, enn omvendt.
11. Hovedgrunnen for å migrere er økonomi.

Flere av lovene kan brukes når man snakker om retur- og midlertidig migrasjon, men nummer 4 er klart den mest sentrale. Den sier at for hver migrasjonsstrøm får man en like sterk motstrøm i andre retning. Det vil si at det i mottagerlandet finnes betingelser som ikke finnes i avsenderlandet. Dette kan være høyere lønninger eller bedre utdanningsmuligheter. Migrasjonsprosessen blir her bare et middel for å skape en bedre tilværelse i hjemlandet, for seg og sin familie. Et typisk eksempel er å tjene penger for å kjøpe en større gård i hjembygda. Hva menes med like sterk motstrøm? En kritikk til denne loven er at ingen av de landene som jeg vil studere opplevde en særlig høy tilbakevandring. Med andre ord vil ikke

¹⁴ Pryce, 1994: s. 11 – 12. Lovene er oversatt av forfatter

motstrømmen være like sterk tallmessig. Det finnes flere faktorer på at tilbakevandring ikke var like sterk men for noen områder ble tilbakevandringen betydelig. Dette var ikke bare i form av mennesker, men ny kapital som ble puttet inn i den lokale økonomien, nye arbeidsmetoder, teknisk utvikling i jordbruket og nye impulser. Dette skal vi komme tilbake til. Det sentrale i Ravensteins fjerde lov, er at man må regne med at dem som vandrer ut, ofte kommer tilbake igjen.

Ravensteins 11 lover ble også basisen for hva E. S Lee, en statistiker, la fram i sitt arbeid fra 1966 om migrasjon. Hans arbeid kan ses som en fortsettelse av arbeidet til Ravenstein, og hypotesene hans var med på å bekrefte Ravensteins teorier. Lee ser migrasjon som en prosess som har med fire bestemte faktorer å gjøre:¹⁵

1. Faktorer knyttet til opprinnelsesstedet (avsenderlandet)
2. Faktorer knyttet til destinasjonen det migreres til (mottagerlandet)
3. Hindringer i migrasjonsprosessen (betaling av reisen, overfart, rydding av skog til ny gård med mer)
4. Personlige faktorer (de mentale aspektene, språkbarriere, kulturforskjeller med mer)

Når det gjelder tilbakevandring, sier Lee at returnmigrasjon er en selvvalgt prosess. Han tar i bruk Ravensteins fjerde lov. Den norske sosialantropologen Øivind Fuglerud som har skrevet om dette i boken *Migrasjonsforståelse*, og sier at forholdet mellom strøm og motstrøm er økonomisk. Det vil si at hvis det er økonomiske oppgangstider i et land eller område vil immigrasjonen være stor, og hvis det er nedgangstider vil emigrasjonen være stor over lange avstander til der de økonomiske forholdene er gunstigere. (Ravensteins tredje lov). Lovene til Ravenstein ser ikke på de mentale faktorene som ligger til grunn i en migrasjonsprosess. Hvordan mennesker klarer å ta det endelige valget om å migrere, og hvordan man opplever det stedet man flytter til er fraværende i lovene. De tar ikke hensyn til andre typer migrasjon. Dette kan være tvungen migrasjon, for eksempel at folk blir tvunget til å flytte på seg ved naturkatastrofer eller krigssituasjoner, eller at folk faktisk blir tvangsflyttet.

De fire faktorene til Lee kombinert med Ravenstein gir et bredere og muligens mer korrekt bilde av en migrasjonsprosess. Dette fordi Lee også ser på de individuelle faktorene

¹⁵ Fuglerud, 2001: s. 20ff

som ligger til grunn i en migrasjonsprosess. Ved å kombinere disse to modellene har man et utgangspunkt for en *neoklassisk* teori knyttet til migrasjon.

En annen av de tradisjonelle migrasjonsmodellene, er *push og pull – modellen*, også utviklet av Lee. Det sentrale i den modellen er at det finnes forhold i avsendersamfunnet som presser folk til å flytte ut, mens på andre siden så finnes det faktorer i mottagersamfunnet som trekker migrantene til seg. Modellen var først og fremst knyttet til lønn og arbeid på den ene siden og kostnaden for å migrere på den andre siden. Det grunnleggende i modellen er at ”*push*” gjelder fattigdom og ”*pull*” gjelder levebrød.¹⁶ Modellen har utviklet seg til å gjelde flere aspekt med migrasjon. Noen faktorer som skyver folk ut kan være arbeidsledighet, religiøs eller kulturell undertrykking, naturkatastrofer eller mangel på mulighet til personlig vekst og utfoldelse, for eksempel gjennom høyere utdanning. Noen av de faktorene som trekker følger da logisk: høy etterspørsel etter arbeid, religiøs frihet, og bedre utdanningsinstitusjoner.¹⁷ Konsekvensen at folk flytter ut gjør at de gjenværende menneskene har større mulighet til å brødfø seg. Migrasjon er i denne modellen et individuelt valg, der masseemigrasjon blir et logisk utfall for et ruralt område som sliter med økonomiske ressurser. Med hensyn til tilbakevandring gjelder de samme faktorene som for innvandring, nemlig at det finnes større muligheter i hjemlandet enn det gjør i mottagerlandet. Denne modellen ser hovedsaklig på migrasjon som et fenomen drevet av økonomiske årsaker, som de andre to vi har sett på og kan derfor kalles *en neoklassisk teori*.

Teoriene til Ravenstein og Lee, blir ofte referert til som *den neoklassiske økonomiske modellen*. Den tar utgangspunktet i at migrasjon er frivillig, og at den i stor grunn er betinget av økonomi. Med andre ord så er de bestemmende faktorene som får et menneske til å flytte på seg relatert til lønnsnivå og arbeidsforhold i et mottagersamfunn som kan gi migranten et håp om bedre liv.

Hva sier så deres teorier om tilbakevandring? De sier hovedsakelig at returnmigrasjon er et resultat av et mislykket opphold i utlandet. Migranten lyktes ikke å tjene mer penger i utlandet enn den kostnaden som ble brukt på å utvandre. Modellen ser hovedsakelig på vellykkede migranter som ikke bare tjener mer kapital på å emigrere, men som i tillegg innlemmes i samfunnet og forlenger oppholdet til å bli permanent, for til slutt å få til familiegjening (kjedemigrasjon). *Den neoklassiske modellen* fokuserer kun på arbeidsmigrasjon og tar ikke hensyn til tvungen migrasjon. Modellen ser heller ikke på andre faktorer som får folk til å flytte på seg. Det vil si at returnmigrasjon ikke kan være annet enn et

¹⁶ Østrem, 2006: s. 87

¹⁷ Pryce, 1994: s. 13

mislykket opphold med tanke på forventet opphold, inntekt, arbeidsforhold og lengde av opphold.¹⁸

Den nye migrasjonsøkonomiske modellen.

Den neste modellen jeg skal ta for meg er fra 1980-tallet og kan kalles for *den nye migrasjonsøkonomiske modellen*. Hovedpunktet i denne modellen er at valget til å emigrere ikke er et individuelt valg men snarere et valg tatt av en større enhet, ofte den nære familien eller husholdet. Ved at for eksempel mannen i en familie migrerer og kona blir hjemme på gården kan de maksimere inntekten og dermed unngå total økonomisk katastrofe. Hvis en avling slår feil, og ett eller flere familiemedlemmer jobber i byen eller i utlandet, har man allikevel en inntektskilde. En slik måte å organisere husholdet på har blitt gjort i Europa i flere århundrer gjennom sesongarbeid. Sesongarbeid utenfor hjemstedet eller i utlandet gav håp om høyere inntekt og var en form for sikkerhetsventil hvis avlingen ikke gav forventet inntekt.

Leslie Page Moch, som har skrevet om europeiske flyttemønstre siden 1650, gir et eksempel på sesongarbeidere som reiste fra nord i England sørover til områder rundt London, for å hjelpe til med høstingen av hvete. Slike system var med på å gi mat til sultne byborgere. Et av de mest kjente eksemplene er de såkalte "*Hollandsgängere*." Dette var mennesker fra Westphalia som reiste og utførte sesongarbeid i Nederland. De jobbet som regel i jordbruket, og hjalp den nederlandske økonomien som trengte arbeidskraft. Det var ofte menn som reiste fra jordbruksområder som ikke gav den nødvendige inntekten til livets opphold. Hva som er viktig er at de lokale samfunn som de forlot, var strukturert slik at de klarte seg uten dem i de periodene de var vekke. Lønningene i Nederland var mye høyere, og hvis de var borte mellom slutten av mai og slutten av juli, rakk de å så markene sine før de dro og kunne returnere tidsnok til høstingen.¹⁹ Et annet eksempel er av polakker som reiste til Danmark for å utføre sesongarbeid i tiden før første verdenskrig. Innvandringen var såpass stor at myndighetene foreslo å stenge dem ute.²⁰

Da transporttiden fra Europa til USA gikk ned fra måneder til uker ved overgangen fra seil til damp og billettprisene ble mye lavere, førte det til at millioner av europeere reiste til USA for å utføre sesongarbeid, nettopp på de samme premisene som tidligere gjaldt innen Europa.

¹⁸ Cassarino, 2004: s. 2 - 4

¹⁹ Moch, 2003: s. 40 - 41

²⁰ Wyman, 1993: s. 19

Den nye migrasjonsøkonomiske modellen ser på returnmigrasjon som et logisk eller naturlig utfall av en vel planlagt familie strategi der målet om bedre tilværelse hjemme ble oppnådd. Denne modellen skifter fokuset fra et individuelt perspektiv til et tosidig avhengighetsforhold på familienivå. Det vil si at familier som sender et familiemedlem til byen eller utlandet for å jobbe ser på migrasjonen som en nødvendighet for å tjene til livets opphold. Med andre ord, at migranten og familien blir avhengig av hverandre. Ifølge modellen reiser migranter utenlands midlertidig frem til de har tjent den forventede inntekten som forsørger husholdet hjemme. Dette sikrer at husholdet overlever, at man har råd til å kjøpe bedre verktøy og maskineri til jordbruket, og ikke minst styrker det arbeidskompetansen. I denne modellen inngår sparing og remitter som en naturlig del av migrasjonsprosessen. Dette er med på å sikre tilbakevandringen, noe vi kommer tilbake til i neste del-kapittel.²¹

Fuglerud tar opp noen kritiske moment når det gjelder denne modellen. Det første gjelder personlige faktorer. Selv om en av Lee sine 4 faktorer i en migrasjonsprosess er ”personlige,” sier *den nye migrasjonsøkonomiske modellen* heller ikke særlig mye om hvordan migranten faktisk opplever prosessen. Det vil si de mentale prosessene, erfaringer, de sosiale eller kulturelle utfordringene en emigrant står ovenfor når personen velger å flytte. Modellen ser ikke på individnivået, og derfor får man ikke med seg de personlige erfaringene.²²

Det neste kritiske punktet går på at man ikke skiller mellom hvorfor noen flytter og andre ikke flytter. Ifølge modellen vil det si at arbeidsinnvandrerne kommer fra de fattigste stedene, og reiser til de rikeste. Dette er jo ikke tilfellet. De fattigste har rett og slett ikke råd til å flytte på seg. Fuglerud sier at: ”*Tvert imot synes arbeidsmigrasjon ofte å følge mønstre som kjennetegnes ved at de ikke kan årsaksforklares ut fra økonomenes modeller.*”²³ Det er nettopp derfor migrasjon er så tverrfaglig, fordi det er så mange historiske, mentale og sosiopolitiske faktorer som MÅ studeres for å få et bredere bilde. Det siste momentet i Fugleruds kritikk går på kryssing av nasjonale grenser. Migranter sies å flytte der de økonomiske forholdene er best. Men nasjonalstater sin suverenitet gjør at mennesker ikke kan bevege seg fritt hvor de vil i verden. Dermed flytter de hvor de får mulighet til innpass. Et eksempel på dette er land som brukte ukvalifisert arbeidskraft på 1960 og 1970-tallet, senere stengte grensene for denne typen innvandring. Konsekvensen ble at migranter begynte å

²¹ Se kapittel 2.1.2

²² Fuglerud, 2001: s. 24-25

²³ Ibid: s. 25

komme til land som Norge, der immigrasjonslovene ikke var så strenge. Dette førte til en økning i ufaglært innvandring, Men det tok ikke lang tid før de norske myndighetene fulgte etter og innførte innvandringstopp for ufaglærte arbeidere i 1975.²⁴

Før vi tar for oss de siste modellene, skal vi oppsummere. *Den neoklassiske modellen* og *den nye migrasjonsøkonomiske modellen* har mye til felles men er totalt motsatt når det gjelder returnmigrasjon. Vi har sett at den neoklassiske modellen sier at returnmigrasjon er kun et resultat av et mislykket opphold fordi poenget med å migrere er å skape en ny og bedre tilværelse, både personlig og økonomisk i mottagerlandet. På den andre siden, sier *den nye migrasjonsøkonomiske modellen* at returnmigrasjon er et ledd i en planlagt familiestrategi for å maksimere husholdets inntekt og tilværelse i hjemlandet. Tilbakevandring blir sett på som en suksess og ikke som et resultat av et mislykket opphold.

Selv om begge de teoretiske modellene har sine svake sider, så gir de oss verdifull innsikt i hvorfor folk flytter på seg, og mange ganger velger å flytte hjem. *Den nye migrasjonsøkonomiske modellen* sin grunntanke er at migrasjon er en gjennomtenkt strategi, i motsetning til en prosess som er spontan, desperat eller overdrevet optimistisk. Hovedkritikken mot disse modellene går ut på at de ikke tar hensyn til individets motiver for å returnere, bortsett fra kanskje Lees fjerde faktor. De ser hovedsakelig på det økonomiske aspektet. Modellene sier heller ingenting om hvordan migrantene opplever å returnere til sine hjemland. Ingenting om hvordan de faktisk bruker de pengene, erfaringene, forbruksvarene, jordbruksartiklene eller ideologiene de tar med seg hjem. For å få et svar på det trenger man empiriske data, og flere har brukt intervju som den beste metoden for å fastslå de ”virkelige” motivene for tilbakevandring. Deretter kan man bruke tilgjengelig statistikk for å supplere intervjudataene. Dette er noe som norske forskere har gjort, som vi skal se. De neste tre modellene er mer moderne, og fokuserer mer på de individuelle motivene og perspektivene ved tilbakevandring.

²⁴ Brochmann, 2003: s. 137ff

2.1.2 De moderne migrasjonsmodellene

Den strukturelle modellen om tilbakevandring.

En forfatter som reiste fra USA i 1905 intervjuet en del mennesker på skipets tredje klasse, for å finne ut av hvorfor de hadde forlatt Amerika. Han delte dem inn i to brede kategorier. De som reiste hjem etter å ha lyktes, og de som reiste hjem etter å ha mislyktes. Dette faller inn under modellen som kan kalles for den *strukturelle modellen om tilbakevandring*. Denne teoretiske modellen ser på hvor viktig kapital, økonomiske og sosiale faktorer i hjemlandet er for tilbakevandrerens. Den ser også på hvordan verdier og den sosiale strukturen i hjemlandet hindrer tilbakevandrerens å utnytte det personen har tilegnet seg i utlandet.

Spørsmålet om oppholdet i utlandet kan ses på som mislykket eller suksessfullt, handler om tilbakevandrerens evne til å reintegreres i hjemlandet, og om dette svarer til returnemigrantens forventninger før avreise. Modellen ser derfor på de motiv og grunner som gjør at mennesker reiser tilbake. Hjelper den kapital, ideologi, arbeidserfaring og andre ting migranten tar med seg hjem til å utvikle eller modernisere hjemstedet? Returnemigrasjon er i *den strukturelle modellen* et spørsmål om kontekst. Francesco Cerase sitt arbeid om italienske tilbakevandrere fra USA er et ypperlig eksempel. Han kom fram til fire typer grunner for tilbakevandring. Andre som har intervjuet tilbakevandrere har kommet fram til litt andre grunner, som jeg kommer tilbake til senere. Cerases typologi er hentet fra Mark Wyman sin bok: *Round-trip to America*. Cerase sine fire typer er:²⁵

1. Retur p.g.a. mislykket opphold
2. Retur p.g.a. konservatisme
3. Retur p.g.a. pensjon
4. Retur p.g.a. innovasjon

Retur på grunn av et mislykket opphold handler om migranter som ikke klarte å integreres i mottakerlandet. Dette kan skyldes fordommer og stereotypier i mottakerlandet som var så pass sterke at de valgte å returnere. Noen intervjuobjekt klaget på hvordan afroamerikanere ble behandlet, med tanke på lynsjing. En katalaner ble truet på livet av noen

²⁵ Wyman, 1993: s. 74ff

”hvite,” for å ha hjulpet en afroamerikansk jente finne en adresse.²⁶ Andre klaget på at religion ikke ble lagt vekt på i skolene og at USA var et ”gudløst land.” Flere klaget på at arbeidsgivere snøt dem, at aviser løy, og at kriminalitet ikke ble straffet, og så videre.

Retur på grunn av konservatisme handler om emigranter som planla å returnere hjem etter å ha tjent nok penger til å kjøpe jord. Dette for å ”frigjøre seg fra de foraktelige jordeierne.” Disse menneskene sikter kun å forbedre sin egen situasjon, samtidig som de bidrar til å opprettholde den sosiale konteksten de er født i. Med andre ord så opprettholder de fortsatt jordeier/leilending forholdet.

Retur på grunn av pensjon sikter til folk som ville reise hjem for å tilbringe sine siste dager på et lite stykke jord, hvor de kunne være nær sitt hjemsted og familie. Her hadde de også en familie som bedre kunne ta vare på dem, når de ble gamle og syke.

Den siste grunnen for å returnere ifølge Cerase er *retur på grunn av innovasjon*. Disse tilbakevandrere ser på seg selv som innovative. De kom hjem med nye ideer, verktøy, arbeidsmetoder og penger som var tilegnet i utlandet, som de ønsket å ta i bruk i hjemlandet. Et viktig punkt i *den strukturelle modellen* er at tilbakevandrere ikke bidrar til innovasjon, modernisering og utvikling av *hjemstedet*, noe Cerase fant ut i sin studie. De ”nye” ressursene brukes på å forbedre sin egen, og den nære familie sin levestandard.²⁷

Flere returnemigranter utviklet en tvetydig identitet. De klarte ikke å slå rot verken i avsenderlandet eller mottakerlandet, noe som ofte førte til at mennesker reiste flere ganger fram og tilbake. Og savnet av det andre stedet var like stor i begge samfunn, noe som igjen førte til at de ikke klarte å finne lykken. Dette var et forhold som en annen italiener, Dino Cinel, fant ut i sin studie av tilbakevandring. Hans liste var: *retur p.g.a. mislykket opphold, pensjonstilværelse, investering (innovasjon) og tvetydighet hos tilbakevandrere*, som ble nevnt ovenfor. Theodore Saloutos sin studie pekte på andre grunner som: *patriotisme, idealisme, oppfylt opphold og forhold som omhandlet boforhold i mottakerlandet, diskriminering og hjemlengsel*. Hjemlengsel er et aspekt som Cerase ikke tar for seg direkte.²⁸ En norsk studie som ble gjort i 1982, viste at hjemlengsel var en av hovedgrunnene for retur.²⁹

Mark Wyman har i sin bok forsøkt å sammenfatte ulike studier gjort på motivene til tilbakevandrere, og har laget følgende liste:³⁰

²⁶ Wyman, 2003: s. 22

²⁷ Cassarino, 2004: s. 5

²⁸ Wyman, 1993: s. 75

²⁹ Simonsen: 1982

³⁰ Wyman, 1993: s. 76

1. Suksess – oppfylte mål i USA
2. Mislykket opphold – enten gjennom ulykker eller andre grunner som gjorde at målet ikke ble oppnådd.
3. Hjemlengsel, patriotisme, nostalgi – gjelder også folk som reiser hjem for å ta vare på gamle og syke i familien, eller for å ta over gården.
4. Avisning av USA – dette gjelder politiske, religiøse grunner og vanskeligheten med å assimilere seg i det amerikanske samfunn.

Disse fire punkter viser oss at tilbakevandring er mer komplisert og handler om mer enn et mislykket eller suksessfullt opphold. Det er i tillegg faktorer som venter på migranten i hjemlandet som ikke nødvendigvis er som tilbakevandrerens forventer. Det kan være sosiale, økonomiske og politiske endringer som har funnet sted, mens migranten har vært borte. Migranten er dermed ikke skikkelig forberedt til hjemturen, ifølge George Gmelch, som utdypet studiene til Cerase.³¹ Vi har sett ovenfor at de innovative migrantene hadde forventninger om å modernisere hjemlandet. Denne teoretiske modellen sier at fordi den tradisjonelle maktbalansen og tradisjonelle verdier står så sterk i hjemlandet så blir det svært vanskelig for tilbakevandrerne å bli foregangsfigurer for modernisering. Returnmigranten må integreres på nytt for å få aksept i lokalsamfunnet. Kapitalen og de nye arbeidsmetodene blir derfor monopolisert av familien.

Tilhengere av *den strukturelle modellen* mener at grunnen til at de hjemvendte migrantene ikke klarer å utnytte kapitalen eller erfaringen for å tjene lokalsamfunnet er at de har vært for lenge i utlandet, og har dermed glemt de tradisjonelle tankemønstrene der. Dette gjelder hvis de har vært lenger enn to år i mottagerlandet.³² Ofte klarer de ikke å integreres på nytt og det kan føre til at de vurderer å emigrere igjen. *Den strukturelle modellen* ser pessimistisk på tanken om de innovative tilbakevandrerne. Cerase mener dette har to grunner. ”Den første er den lokale økonomiske situasjonen, og den andre er maktbalansen og de forskjellige klassesystemene som utgjør disse samfunnene.”³³

I motsetning til de andre to modellene, ser den strukturelle modellen mer på i hvilken grad tilbakevandrerne påvirker hjemstedet etter de har kommet hjem. Retur er verken sett på som suksess eller mislykket. Strukturalister ser på avsenderlandet som det tradisjonelle og

³¹ Cassarino, 2004: s. 5

³² Ibid: s. 6

³³ Ibid: s. 7

mottagerlandet som det moderne. Selv om motivet for å returnere var å bidra til modernisering av hjemstedet gjorde man det ikke, nettopp på grunn av den ”strukturelle konteksten” hjemme.³⁴ På samme tid har de også tapt de sosiale nettverkene. Dette blir tilbakevist i de neste modellene som mener at det er nettopp de sosiale nettverkene som gjør det lettere for tilbakevandrerne å integrere seg i hjemlandet.

Den transnasjonale modellen om tilbakevandring

Den neste er *den transnasjonale modellen* som er mer positiv når det gjelder returnemigranter. Akademikere som støtter denne modellen ser ikke på den store massebevegelsen til USA men på andre migrasjonsstrømmer rundt om i verden. Kan de to siste modellene gi oss noe ny innsikt når det gjelder forskeres framstilling av den eldre massebevegelsen til og fra USA og i min problemstilling? *Den transnasjonale modellen* sier at tilbakevandring ikke er permanent men en del av en migrasjonssyklus. Den forsøker å gi et bedre bilde av den sterke økonomiske og sosiale linken mellom avsendersamfunn og mottagersamfunn. I motsetning til den forrige modellen mener tilhengere av denne modellen at tilbakevandrere forbereder deres endelige retur ved å reise frem og tilbake flere ganger. Slik vil de kunne vedlikeholde et sterkere bånd til hjemstedet, samtidig som de sender penger hjem. Akkurat dette vil jeg gå nærmere i detalj om når jeg behandler remitter. Cassarino snakker her om transnasjonal *identitet* og transnasjonal *mobilitet*.

Transnasjonale migranter får også en dobbel identitet men den er ikke en indre konflikt på samme måte som den tvetydige identiteten diskutert ovenfor. Den transnasjonale *mobiliteten* karakteriseres av denne fram og tilbake vandringsen som gjør at migrantene er mer organiserte og velrustet til integreringsprosessen i begge samfunn. Dette gjelder både i det personlige og i det offentlige livet.³⁵ De tar del i det lokale politiske og sosiale rom i mottagersamfunnet, mens de holder sterk og hyppig kontakt med familie og slekt i hjemlandet. Det er denne prosessen som gjør at migranter blir mer transnasjonale, fordi de klarer å etablere seg i et nytt samfunn, samtidig som de holder på de hjemlige tradisjoner som språk og kultur. Dette har ført til at forskere begynner å se migranter i et nytt lys. Man skifter fra det tradisjonelle synet å se migranter på, at de er folk som er rotløse, ”uprooted,” til å betrakte dem som transmigranter.³⁶ De klarer å opprettholde kontakten med hjemlandet fordi

³⁴ Ibid: s. 7

³⁵ Ibid: s. 7 - 10

³⁶ Schiller, 1995: s. 48-63

det finnes et fellesskap, enten de knyttes sammen på grunn av religion, etnisitet, kultur eller politikk. Man er med andre ord bundet til sitt opprinnelsessted.

Et annet moderne uttrykk som Cassarino også bruker med hensyn til transnasjonale migranter er det moderne uttrykket *diaspora*. *Diaspora* er et uttrykk som ofte assosieres med etniske grupper som er forviste fra sitt hjemland og lever i eksil i et annet. Disse følger også godt med på den politiske situasjonen hjemme fordi de ønsker å reise hjem når situasjonen har bedret seg. Ofte er de med på å støtte organisasjoner (lovlige eller ulovlige) og familie, gjennom remitter. Et annet poeng er at de holder kontakten med andre migranter i andre mottagerland. For eksempel en kurder som bor i Norge holder kontakt med familie og venner, som kanskje valgte å flytte til Australia. Man utvikler et globalt kontaktsystem. Det som knytter dem sammen er fellesskapet, enten etnisk, familiært eller ideologisk. Cassarino siterer i sin artikkel Thomas Faist som skriver at diaspora gjelder en spesiell type transmigranter. *”Uttrykket bør ikke innbefatte frivillige migranter som arbeidsmigranter fordi de ikke opplever en tvungen, eller traumatisk migrasjonsprosess, i tillegg så har ikke alle et sterkt ønske om å returnere til sitt tapte hjemland.”*³⁷

Diaspora er et begrep som allikevel kan brukes av migrasjonsforskere i dag fordi den nære kontakten ofte er knyttet til etnisitet. Uansett om man velger å bruke begrepet diaspora når man snakker om transmigranter eller ikke, finner en mye av den samme mentale tilknytningen til stedet som en finner hos frivillige transmigranter. Med dette menes, at kontakten er like sterk mellom migrantene og hjemstedet og man er bundet sammen av et fellesskap.

I den transnasjonale modellen skjer tilbakevandringen når tilstrekkelig ressurser og kapital har blitt samlet eller når situasjonen hjemme er gunstig nok. Tilbakevandrerer ønsker å flytte hjem for godt. De vet å ta i bruk den nye identiteten og erfaringen som de har tilegnet seg i utlandet. Returnemigranten opplever en sterk kontakt med hjemstedet på grunn av felles verdier. Og når de returnerer til sitt opprinnelsessted holder de kontakt med migranter i de stedene de migrerte fra. Den verdensomspennende kontakten skyldes jo blant annet det moderne kommunikasjonsnett med internett og billigere telefonsamtaler. Skype er et nytt fenomen som gir gratis telefoni over nettet og dette blir ofte tatt i bruk av migranter. Men som vi skal se, så holdt også nordmenn en utstrakt kontakt med hjemlandet ofte i form av amerikabrev.

³⁷ Cassarino, 2004: s. 9

De nye medbrakte kunnskapene kan i midlertidig føre til at migranten blir uglesett i lokale samfunnet, noe som norske bønder fikk erfare da de kom tilbake til Norge. Motstanden gikk på at man ikke kunne kultivere norsk jord på amerikansk måte.

Det som er viktig i denne teoretiske modellen er at retur er noe som er planlagt. Det er ikke snakk om et mislykket eller suksessfullt opphold. Ressursene og kapitalen gjør at tilbakevandrerer kan heve sin og familiens levestandard i hjemlandet. *Den transnasjonale modellen* hevder også at migrasjon er en planlagt strategi og at migrasjon er en dynamisk prosess. Det viktigste med *den transnasjonale modellen* er det kontaktnettverket som bevisst blir opprettholdt mellom avsender- og mottagerland.

Sosial nettverks teori og tilbakevandring.

Den siste modellen jeg skal se på er modellen som omhandler *sosial nettverks teori og tilbakevandring*. Jeg vil også kalle den for *den sosiale nettverks modell*. Også denne modellen ser på tilbakevandring som en frivillig prosess. Returnigrantene holder også her sterk kontakt med hjemstedet men ikke nødvendig på basis av felles verdier som religion, etnisitet og kultur, det samme som i *den transnasjonale migrasjonsmodellen*. Fellesskapet handler her om opplevelser knyttet til forskjellige migrasjonsprosesser, og den sosiale eller økonomiske erfaringen man har tilegnet seg fra tidligere flyttinger. Man knytter sammen disse sosiale eller økonomiske nettverkene på ”*et felles kollektivt og subjektivt plan*.”³⁸

Her deler man personlige migrasjonsopplevelser som hjelper medlemmene av det sosiale nettverket til å effektivisere tilbakevandringen. Det blir lettere å skaffe seg de ressursene og kanskje viktigst den informasjon som trengs. Tilbakevandring ses her på som et steg i retningen av å fullføre migrasjonsprosjektet. Medlemmer av et slikt fellesskap kan være migranter eller ikke-migranter spredt over flere land. Det som er grunnleggende i denne modellen er at tilbakevandrerer er en sosial aktør som får den nødvendig støtte, informasjon og ikke minst muligheten til å returnere gjennom det globale nettverket. Som vi så i *den strukturelle modellen* ble det gjort et poeng ut av at samfunnet de kom tilbake til var annerledes enn det de dro fra, noe som førte til at ressursene og kapitalen tilegnet i utlandet ikke ble brukt på en effektiv og utviklende måte for samfunnet. Dermed kan disse nettverkene nesten fungere som sikkerhetsnett fordi de hjelper tilbakevandrerer å utnytte den sosiale kapitalen og ressursene i det lokale samfunn. Det er på dette plan at *den sosiale nettverks*

³⁸ Ibid: s. 10ff

modell skiller seg ut fra den forrige modellen fordi denne type nettverk er mer organisatoriske og mer målrettet. Migrantene i denne modellen er mer herre over sin egen migrasjonsskjebne.

Forskere som støtter denne modellen gjør et viktig poeng ut av at medlemskap i et slikt nettverk ikke skal tas for gitt. Disse nettverkene er organisert selektivt og medlemskapet bygger på et avhengighetsforhold som alle medlemmer må godta slik at ressursene og linken opprettholdes på best mulig måte. Cassarino skriver at uansett om migrantene er faglærte eller ikke, om personene er frivillige eller tvungne migranter, så må de ses på som sosiale aktører som finner måter å returnere hjem på og deltar aktivt i de dynamiske nettverkene på tvers av landegrenser.³⁹ Pengene som blir spart blir ikke bare brukt på å bedre levestandarden til den nære familien men de blir investert i prosjekter som sikrer tilbakevandringen. Det samme gjelder de egenskapene og den erfaringen som migranten tilegner seg ute.⁴⁰

Selv om det finnes likheter mellom de to siste modellene, er de ulike på flere områder. I *den transnasjonale modellen* blir nettverket opprettholdt på bakgrunn av felles verdier, i motsetning til *den sosiale nettverks modell* som sier at nettverkene er mer subjektive. I *den transnasjonale modellen* skjer nettverksbyggingen mer spontant og er et resultat av en felles plattform. På den andre siden holder *den sosiale nettverks modell* fast på at slike nettverk blir bygd på mer varierte forhold som felles erfaringer og interesser som ikke nødvendigvis har med slekt, politikk eller etnisitet å gjøre. *Den sosiale nettverks modell* gjør at man kan se på tilbakevandring i et helt nytt og mer variert lys. Tilbakevending skjer ikke bare når tilstrekkelige ressurser har blitt samlet, slik at returen kan være permanent, men returen er en del av en migrasjonssyklus.

Kan disse to modellene hjelpe oss å se tilbakevandringen fra USA til Europa i nytt lys? Eller kan de nye modellene kun hjelpe oss med nye migrasjonsprosesser? Det er jo et poeng at kommunikasjonen er mer avansert i dag enn den var i perioden vi snakker om. Det vil si at kontakten er lettere å opprettholde. Men, det fantes nettverk som ble opprettholdt blant nordmenn i USA og folk hjemme i Norge, som vi skal se. Analysen av tekster til nordiske forskere på returnmigrasjon vil vise om disse teoriene kan bidra til en bedre forståelse av teoribruken og migrasjonsprosessen.

Vi har nå sett på fem forskjellige teoretiske modeller om migrasjon og tilbakevandring. Vi kan dele dem opp i to kategorier. Den første kategorien er *de neoklassiske modellene* og *den nye økonomiske modellen* som hovedsakelig ser på migrasjon i et

³⁹ Ibid: s. 10

⁴⁰ Ibid: se vedlegg 6

økonomisk perspektiv. Den andre kategorien er de tre neste modellene som ser på flere perspektiv, både på mikro og makro nivå. De forsøker å se på motivene for retur, hvordan migranter organiserer seg og hvordan de utnytter de ressursene de har tilegnet seg når de kommer hjem. De to siste modellene sier at retur ikke er slutten på migrasjonsprosjektet, men en del av en migrasjonssyklus. De hjelper oss også å forstå den linken som finnes i avsender- og mottagersamfunn.

Alle disse modellene illustrerer hvor komplisert og mangfoldig en migrasjonsprosess kan være. Tilbakevandring er ikke så enkelt som et suksessfullt eller mislykket migrasjonsprosjekt. Vi må studere de underliggende faktorene som hjelper oss å se de omstendighetene som får folk til å flytte på seg i et globalt og lokalt perspektiv. Det hjelper også å se på forskjellige migrasjonsstrømmer, og gjøre komparative analyser, for å se om det finnes forskjelligheter i motiv og omstendigheter for retur. Og videre, hvordan migrantene opplevde mottagerlandet, og sist men ikke minst, hvordan de klarer å reetablere seg i hjemlandet.

2.2 Remitter

De teoretiske modellene vi har sett på i forrige kapittel har vist oss at det å flytte på seg ikke alltid er en endelig prosess. Og selv om man flytter så prøver man å holde kontakt med familie og venner, både i hjemlandet og andre land for eksempel gjennom å hjelpe familien med remitter. I denne delen skal jeg se litt på moderne teori og begreper knyttet til remitter eller penger migranter sender hjem. Jeg skal også her basere arbeidet på flere nyere artikler som forsøker å utdype hvorfor mennesker sender hjem penger, og hvilke motiv de har for å gjøre det. Kan disse teoriene nyttes i analysen av framstillingen av dette emnet hos nordiske forskere? Eller kan de kun brukes på arbeid om nyere migrasjon? De to hovedbegrepene i disse teoriene er *altruisme* og *ikke-altruisme*, hentet fra Gary B. Magee, og Andrew S. Thompson sin artikkel: "The Global and local: Explaining migrant remittances flows in the English-speaking world 1880-1914."

Jeg skal forsøke å se på hvordan hjemsending av penger skiller seg mellom tre typer migranter: migranter som flytter ut for godt (permanente migranter), migranter som kommer hjem igjen for godt (permanente returmigranter) eller migranter som reiser frem og tilbake

(midlertidige migranter). Definisjonen på en midlertidig migrant, er at han må ha vært i landet mer en 1 år, før han/hun reiser tilbake.⁴¹

For å forstå hvorfor migranter sender hjem så mye penger må vi altså se på de motiv som midlertidige migranter, permanente returmigranter og permanente emigranter har for å sende penger hjem til venner og familier. Er det forskjell på disse tre forskjellige typer migranter? Finnes det et psykologisk aspekt bak det å føle seg forpliktet til å måtte reise vekk for at familien skal få et bedre liv? Sender man hjem penger på grunn av nestekjærlighet eller av mer egoistiske grunner? At penger ble sendt hjem er et fenomen man ser hos alle verdens migranter. Det er også et fenomen vi ser hos migranter uavhengig av tid og sted. I mitt arbeid har jeg også sett på flere undersøkelser som har blitt gjort på mikro nivå, med migrantfamilier som sender penger.

Først må vi se på forskjellen mellom permanente migranter, permanente returmigranter og midlertidig migranter. En permanent migrant er en som har som mål å emigrere for godt. Personen har ingen intensjon om å reise tilbake til moderlandet. En permanent returmigrant, kan vi her definere som en som ikke nødvendigvis har som motiv å reise hjem, men gjør det på grunn av forhold som ble diskutert i kapittel 2.1.1. Mens en midlertidig migrant forstås her som en som har til hensikt å reise hjem igjen, og reiser frem og tilbake flere ganger. For Norge sin del regner man som tidligere nevnt at ca 200.000 mennesker reiste hjem igjen fra USA. Det er rundt 25 %.⁴²

En av de mest sentrale grunner til at mennesker sender hjem remitter er *altruisme*, eller nestekjærlighet. Emigranter er som folk flest og bryr seg om de mennesker som de har forlatt i hjemlandet. Dette kan dreie seg om både den nære familien og slekt lenger ute. Pengene går direkte til familien enten i form av sparing, investering eller som hjelp til familiegjenforening. De kan også gå til å støtte politiske partier, idrettslag, eller andre organisasjoner. Det finnes *ikke-altruistiske*, eller mer egoistiske motiv for å sende hjem penger. Ofte i form av sparing. Det er viktig å konstantere at omfanget og varigheten av remitter varierer mellom de tre forskjellige typene.

⁴¹ Wyman, 1993: s. 13

⁴² Ibid: s. 12

Midlertidige og permanente returnmigranter

Først skal vi se på motivene for midlertidige migranter. Jeg nevnte at midlertidige migranter ofte reiser frem og tilbake flere ganger. Som regel for å gjøre sesongarbeid. Hovedgrunnen til å migrere er at det finnes gunstigere lønnsnivå i utlandet. Fokuset går på å tjene penger i utlandet og bruke dem i hjemlandet. Midlertidig migrasjon som går på å bedre levestandarden i hjemlandet er *altruistisk*. Tanken bak *altruisme* er at emigranten føler seg forpliktet til å sende hjem penger. Og de sender hjem mer penger enn de nødvendigvis har råd til. Dette faller inn under *den nye migrasjonsøkonomiske modellen om tilbakevandring*. Å sende hjem penger er en del av den nevnte planlagte familie strategien som går ut på å maksimere husholdets inntekt og forhøye levestandarden. Remittene kan også være en form for tilbakebetaling til slekt som muliggjorde emigrasjonen til et sted/land der mulighetene for en høyere økonomisk vinning er større.⁴³ Disse motiv gjelder ofte for permanente returnmigranter.

Hvis motivet til emigranten er å reise hjem, kan de hjemsendte pengene ses på som en måte å forsikre returen eller for å kjøpe en større gård, som tilfellet var for Lars Larsen Revheim og hans familie. Lars Larsen, født 1873, giftet seg med Karen Emelie Jonasdatter, født 1875.⁴⁴ Etter å ha vært i USA noen år kom de tilbake i 1910 etter å ha kjøpt gården på Revheim av Karens far Jonas Svenson.⁴⁵ Da dette ikke høynet levestandarden særlig, reiste de tilbake Lars tilbake til USA i 1911. Kona og barna fulgte etter i 1912.⁴⁶ Emigranter som reiste til USA fra Norge med hensikt å komme hjem igjen, sparte gjerne for å kunne kjøpe seg en gård.

En annen grunn for en midlertidig migrant til å sende remitter kan være for å unngå sosial eksklusjon når de eventuelt returnerer. Pengene blir ikke bare brukt på familien men også det lokale samfunnet. Ved å investere i jord, boligprosjekter, idrettslag, organisasjoner eller gamlehjem blir man kanskje bedre mottatt i lokalsamfunnet og man kan opparbeide seg en høyere status. Dette motivet faller mer under teorien om *sosiale nettverk*, der remitter og sparing bevisst blir investert i lokale prosjekter.⁴⁷ Disse motiv kalles gjerne for ikke-altruistiske fordi det kan styrke migrantens sosiale posisjon i hjemmesamfunnet.

⁴³ Magee, 2006: s. 181

⁴⁴ Digitalarkivet, Ministerialbok for Høyland prestegjeld, Rogaland, 1871-1882. s. 20 og 31

⁴⁵ Refheim, 1981: s. 176

⁴⁶ Digitalarkivet, emigrantar frå Stavanger 1904-1928. Se Vedlegg 4 og 5

⁴⁷ Osili, 2007: s. 447

Permanente migranter

Motivet for en permanent migrant kan være å tjene nok penger for å få til familiegjengenforening. Da inngår pengene som en del av kjedemigrasjonen. Dette ser vi ofte i form av forhåndsbetalte billetter. Går man til emigrantprotokollene og bygdebøker, er det ofte slik at et familiemedlem reiser i forveien. Som regel er det husbonden, som vi så med Lars Larsen. Kanskje så mye som et par år. Douglas North studerte hjemsending av penger fra USA til England og fant ut at det tok rundt tre år før emigranten klarte å samle opp nok penger for å få familien over.⁴⁸ Da de hadde tjent nok penger, kjøpte de en billett og sendte den hjem til familien. En hypotese, formulert av Lucas Stark, som kalles for *remittance decay*, sier at permanente migranter sender mindre penger hjem etter som tiden går. De topper remittene de første årene og etter hvert minsker beløpene.⁴⁹ Elisabeth Grieco, som har sett på denne hypotesen i et mer moderne perspektiv har funnet ut at det er den nære familien som sender mest penger hjem, mye på grunn av de sosiale nettverkene. Men, hun fant også ut at generasjoner etter dem, med andre ord 1. 2. og 3. generasjon, ikke sendte hjem penger til slekt i et hjemland de ikke kjente til.⁵⁰ Er dette et aspekt som de nordiske forfatterne har inkludert i sine verk?

De sosiale migrasjonsnettverkene styrker som sagt båndene mellom migranter og ikke-migranter. Nettverkene blir opprettholdt så lenge ressursene og remittene flyter mellom medlemmene. Som vi så i forrige del handler det ikke alltid om valuta, men også personlige erfaringer og hjelp til integrering og reintegrering. Den negative siden med slike sosialt aktive nettverk er at medlemmer får liten kontakt med befolkningen i mottagerlandet. De sterke familiære, etniske eller politiske båndene kan være med på å hindre at migranten inkluderer seg i det nye samfunnet. Det finnes tre grunner til dette. Den første er at selv om nettverkene hjelper den nye migranten å tilpasse seg de nye forholdene i mottagerlandet, som å finne bolig og/eller jobb, kan det føre til at migranten blir isolert fra det nye samfunnet. Dette skjer på grunn av at de nære båndene mellom medlemmer av nettverket gjør at de ikke søker sosialt samvær utenfor den nære sosiale kretsen bestående av andre migranter fra samme land eller etniske bakgrunn.

Den neste grunnen er at familier ofte dominerer slike migrasjonsnettverk, noe som fører til økt tilgang på nye migranter ofte i form av familiegjengenforening. Og en større hyppighet på nye migranter gjør at den sosiale kretsen består av familiemedlemmer.

⁴⁸ Magee, 2006: s. 182

⁴⁹ Grieco, 2004: s. 2

⁵⁰ Ibid: s. 7

Familiebåndene forsterkes via immigrasjonen, noe som igjen kan være med på å hindre integrering. Til slutt kan disse nettverkene skape lokale samfunn, ofte i form av nabolag, som har egne organisasjoner, idrettslag og festivaler der kulturen fra hjemlandet blir dominerende.

De tre grunnene sinker integreringsprosessen i mottagerlandet, samtidig som kontakten til avsenderlandet blir opprettholdt. Remitter blir en del av kontaktnettverket, og det å sende hjem penger blir oppfordret til av de sosiale nettverkene i mottagerlandene.⁵¹

Det finnes fire andre former for hjemsending av penger som nødvendigvis ikke er av et rent altruistisk motiv. I tillegg til den altruistiske formen som går på forpliktelse har vi typer som går på: *overflødige remitter*, *ønskelige remitter*, *nødremitter* og *selvvalgte remitter*.⁵² I motsetning til forpliktete remitter som går på å sende hjem mest mulig inntjente penger, går *overflødig remitter* mer på å sende hjem overflødig inntekt. Denne typen ser vi ofte hos midlertidig migranter. De hjemsendte pengene inngår som regel i sparing slik at tilbakevandrerer har kapital til returen. Denne form for sparing kan vi si hører hjemme i de moderne teoriene om tilbakevandring. *Ønskelige remitter* er av et mer økonomisk preg som går ut på å spare pengene i enten mottagersamfunnet, eller avsendersamfunnet avhengig av hvor pengene får størst avkastning.

Nødremitter er de penger som blir sendt hjem under nødssituasjoner. Enten det gjelder naturkatastrofer, økonomiske nedgangstider eller feilslåtte avlinger. Kapitalen som blir sendt hjem går ikke nødvendigvis kun til den nære familien. Men også til lokalsamfunnet. Den siste typen for å sende hjem remitter kalles for *selvvalgte remitter*.⁵³ Denne typen faller best inn under det som går på *den transnasjonale*, og *sosiale nettverk* modellene. Det er penger som kan bli og blir sendt hjem av alle de tre nevnte migrant typer. Migranterne sender også hjem pengene til et sosialt nettverk som er bundet sammen av felles etnisitet, religion, kultur eller ideologi. Det Magee og Thompson mener er at i motsetning til *remittance decay* hypotesen, så fortsetter denne form for remitter, selv etter at de nære slektskapene har forsvunnet. Dette ser man i form av remitter som støtter politiske organisasjoner i hjemlandet, som ofte blir gjort av diaspora grupper.⁵⁴

Vi har sett at det finnes forskjellige motiv, både *altruistiske* og *ikke-altruistiske*, for å sende hjem penger avhengig av forskjellige typer migranter. Hovedtrekkene er at permanente emigranter sender hjem penger enten for å få til familiegjenforening, eller for å støtte slekt, eller lokalsamfunnet. Motivene er her ofte *altruistiske*. På den andre siden ser vi at

⁵¹ Ibid: s. 4

⁵² Oversatt fra: Magee, 2006: s. 182

⁵³ De forskjellige typene for remitter er oversatt fra engelsk til norsk av forfatter

⁵⁴ Magee, 2006: s. 184

midlertidig migranter, og retur migranter bruker remittene mer på seg selv og den nære familien, i form av sparing og investeringer i lokalsamfunnet, som til slutt hever levestandarden. Motivene til disse type migranter er mer *ikke-altruistiske*. Og på grunn av *det* sender midlertidige migranter mer penger hjem enn permanente. Et annet viktig poeng er at remitter er en viktig del av opprettholdelsen av de sosiale migrasjonsnettverkene. Vi har også sett at de forskjellige teoriene for å sende hjem penger, er også linket opp mot teorien vi har sett på om tilbakevandring.

Med hjelp av moderne og eldre teori om tilbakevandring og hjemsending av penger, har jeg vist at det finnes utrolig mange variabler som må tas til etterretning når man skal studere feltet, særlig i moderne lys. Teoriene viser oss at det finnes faktorer både på makro og mikro nivå som må tas hensyn til når man skal skrive om denne delen av migrasjonshistorien.

Kapittel 3

Tilbakevandring og remitter fra USA til

Europa 1880-1960

- et historisk perspektiv -

Mange mennesker i Norge hadde forestillingen om at USA var et sted der drømmer kunne bli oppfylt. Dette var ønsket om en egen eller større gård, bedre lønn, tryggere tilværelse eller religiøs frihet. Kort sagt, det som kalles for den amerikanske drømmen. Dette var nok til å lokke millioner av mennesker fra alle verdens hjørner til kontinentet på 1800 og 1900-tallet, noe som har blitt kalt "the century of migration." Folk fra hele det amerikanske kontinentet så tusentalls migranter strømme til den nye verden daglig. Dampskipselskapene gjorde god butikk på å frakte mennesker fra Europa over Atlanteren og togselskapene ved å frakte dem videre til destinasjoner i USA. Men, ettersom verden ble "mindre" og kontakten mellom kontinentene forbedret ble tilbakevandring en faktor som europeiske stater etter hvert måtte ta stilling til. Millioner av europeere returnerte til sine hjemland enten det var med lommene fulle av dollar, eller øynene fulle av tårer. Av de 52 millioner menneskene som utvandret fra Europa mellom 1824 og 1925 returnerte anslagsvis en tredjedel permanent.⁵⁵

I dette kapittelet skal vi se på tilbakevandring og hjemsending av penger fra USA til Europa ca 1880-1960 i et historisk perspektiv. Jeg skal forsøke å tallfeste både antall mennesker og penger som ble sendt og transportert over Atlanterhavet. Jeg vil også se på hvordan bedre kommunikasjon og transport var med på å hjelpe migranter sende penger hjem til slektninger i det gamle landet. Dette for å få et overblikk slik at vi har en bakgrunn som gjør at det blir mer oversiktlig når vi skal se på de nordiske forfatterne sine bidrag i neste kapittel. Jeg skal fokusere mest på nordmenn og skandinaver, men vil trekke inn andre europeere der det blir nødvendig. Arbeidet vil basere seg på oversiktsverk skrevet av blant annet Mark Wyman, Hans Storhaug, Leslie Page Moch, Liv Marit Haakenstad og andre, men også vise til Norges offisielle poststatistikk fra 1893-1950, som oppgir antall postanvisninger sendt fra og til utlandet årlig.

⁵⁵ Wyman, 2005: s. 16

I kapittel 2 så vi på teori og modeller som beskrev flere varierte motiv, grunner og årsaker til hvorfor mennesker tilbakevandret midlertidig eller permanent. Men her skal vi se på temaene om tilbakevandring og remitter i et mer helhetlig perspektiv ovenifra. Vi begynner med problematikken ved å tallfeste tilbakevandring og remitter. Deretter skal vi se på den teknologiske utviklingen som gjorde denne fram- og tilbakevandringen mulig i et mer globalt perspektiv. Etter det skal vi se om hjemvendte nordmenn hadde en påvirkning på utviklingen av det norske samfunn.

3.1 Den statistiske grøten

Det er flere problemer knyttet til det å tallfeste tilbakevandring og remitter i absolutte tall. Det fleste overslag er kun estimer, og det må jeg også jobbe ut i fra. Grunnen er rett og slett mangel på kvantitative kilder. Eric Richards kaller det den ”statiske grøten.”⁵⁶ Det tok tid før europeiske land fikk et godt nok apparat som virkelig førte statistikk over tilbakevandring. Tilbakevandringen hadde vært veldig liten frem til 1900 ifølge offisiell statistikk. Man regner at nettotilbakevandringen fra USA til Norge mellom 1866-1900 var kun på 372 mennesker.⁵⁷ Men da har man ikke regnet med mennesker av norsk opprinnelse født i USA.

I 1901 kom en lov i Norge som krevde at mennesker med utenlandsk statsborgerskap, som ville bosette seg i landet måtte melde fra til myndighetene. En mangel ved loven gjorde at den fritok norske tilbakevandrere som ikke hadde skiftet statsborgerskap eller som hadde norsk opprinnelse.⁵⁸ Først i 1915 ble det lovpålagt at returnerte nordmenn også var nødt å melde sin ankomst til landet. Dette gjaldt både nordmenn født i utlandet og ikke-naturaliserte nordmenn.⁵⁹

Passasjerlister og emigrantprotokoller

I Norge har man stort sett fra 1825-1930 ført fullstendige emigrantprotokoller. Det ble pålagt ved lov å føre emigrantprotokoller fra 1869.⁶⁰ Men det er mangler med denne loven også fordi utlendinger som reiste via Norge eller nordmenn som reiste til andre land enn USA ble ikke nødvendigvis registrert.⁶¹

⁵⁶ Harper, 2005: s. 8

⁵⁷ NOS, 1921: s. 74

⁵⁸ Ibid: s. 4

⁵⁹ Ibid: s. 75

⁶⁰ Ibid: s. 2

⁶¹ Ibid: s. 3

Det finnes heller ikke fullstendige immigrantprotokoller. Personer som ofte reiste frem og tilbake, er ført i statistikken gjentatte ganger. Ved noen tilfeller ble tilbakevandrere ikke ført i det hele tatt. Det er fordi det ikke ble gjort et skikkelig registrerings arbeid ved alle havner. Noen havner ble rett og slett forsømt. Flere europeiske land talte ikke tilbakevandrere som gikk av båten i et annet land enn opprinnelseslandet og innvandret over landegrenser til fots. Hva med mennesker som reiste som turister eller i arbeid? De kunne også bli ført inn i statistikken som tilbakevandrere.⁶²

Et annen utfordring når vi skal studere passasjerlister gjelder passasjerprotokollene fra Den Norske Amerikalinjen (NAL opprettet i 1913) og Den skandinaviske amerikalinjen (danske linjen). Dette var de to linjene som hovedsakelig fraktet tilbakevandrene fra Amerika til Norge. Selskapene tilbød direkteruter, og fra 1915 fraktet NAL og Den skandinaviske amerikalinjen majoriteten av norske utvandrere til USA.⁶³ Som en konsekvens av restriksjonene på immigrasjon til USA og Canada av 1921 og 1924, seilte selskapet NAL med flere passasjerer hjem til Norge enn til USA i perioden utover 1930-tallet.⁶⁴

Problemet med å studere passasjerlistene til NAL er at selskapet stort sett kun har tatt vare på og utgitt passasjerlister fra folk som reiste hjem på første og annen klasse. Listene som er blitt tatt vare på er imidlertid ikke fullstendige og flere lister mangler. Tredje klasse har vi ikke noe særlig data fra før 1928. Jeg vil ikke spekulere på hvorfor mennesker fra tredje klasse ikke ble ført, men det finnes ikke fullstendige lister i noen offisielle norske arkiv. Dette er veldig rart med tanke på at flaggskipet Kristianiafjord (1021 passasjerer), og Stavangerfjord (1302) tok henholdsvis 700 og 912 tredjeklasse passasjerer.⁶⁵ Noen aviser skrev om dem som tilbakevandret, og det er ofte en kilde som blir brukt. Siden vi ikke har fullstendige lister blir det vanskelig å spore disse menneskene videre. Da kan heller man ikke skille mellom dem som reiste hjem for godt eller dem som kun var hjemme midlertidig. Ergo, man får ikke en helhetlig oversikt.

Det er altså store utfordringer ved å skille mellom forskjellige typer returnmigranter. Noen grupper kunne reise på et pass. Og noen reiste under falsk pass. Noen reiste jo som sagt tilbake på ferie og ble kanskje ført i statistikken som tilbakevandrere.⁶⁶ Den finske forskeren Keijo Virtanen fant ut i sitt arbeid at passasjerlistene ført av dampskipselskapene talte for mange tilbakevandrere, mens det finske statlige apparatet førte for lite i forhold til han hadde

⁶² Wyman, 1993: s. 9

⁶³ Haakenstad, 2008: s. 28

⁶⁴ Kolltveit, 1984: s. 54

⁶⁵ Ibid: s. 35 - 42

⁶⁶ Wyman, 2005: s. 17

funnet ut i sitt arbeid. For Finland sin del var det ført tre ganger så mange tilbakevandrere i passasjerprotokollene som i statistikken publisert av staten.⁶⁷

1910 Folketellingen

Vi finner også eksempler på den statistiske grøten i folketellingene i Norge fra 1910. Norge har ført folketellinger jevnlig hvert tiende år siden 1801, som var første gang hver eneste person i landet ble talt. Dette kalles for en nominativ folketelling og det gjaldt også for tellingene i 1865, 1875 og 1900 frem til i dag. Folketellingen av 1910 var første gang migrasjonsmønster ble en del av de personopplysningene i folketellingen. Tilbakevandring begynte å ta seg opp etter 1900 og myndighetene i Norge begynte sakte men sikkert å ta tilbakevandring på alvor. Kontrollspørsmålene gikk på om personen hadde oppholdt seg i utlandet. Hvor lenge personen hadde vært i utlandet, og når han kom tilbake. De spurte også om bosted ved utvandring og bosted ved tilbakevandring. 19 323 personer anså seg selv som hjemvendte nordmenn i 1910. Men av disse var 1635 barn født i USA. Det vil si at det var offisielt 17 688 tilbakevandrere i Norge 1910.

Det som er mangelfullt med 1910-tellingen er at folk som kom tilbake det samme året fra utlandet eller hadde vært der mindre enn to år før 1910, ikke ble tatt med i statistikken. Barn født i USA ble heller ikke talt.⁶⁸ Allikevel gir folketellingen oss en indikasjon på at mennesker reiste hjem og at det ble stadig vanligere. Dette var et fenomen som gjaldt for hele Europa.

3.1.1 Pengeoverføringer og postanvisninger

Når det gjelder hjemsending av penger har man en del av de samme problemene som med den statistiske grøten. Med innføring av postanvisninger på slutten av 1800-tallet ble det lettere å overføre penger fra utlandet til Norge. Hvis man ville sende en postanvisning, gikk man til det lokale postkontor og betalte inn den ønskede summen. Så ble en anvisning sendt gjennom postvesenet til mottagerens hjemsted. Deretter gikk mottageren til sitt lokale postkontor og tok ut summen.

Selv om det finnes statistikk for hvor mye penger som ble sendt hjem via postanvisninger viser den ikke hele bildet. Dette var fordi penger ble sendt hjem via vanlig post også. Som oftest puttet de et par dollar, eller en sølvdollar i brevet, gjerne i sølvpapir,

⁶⁷ Virtanen, 1979: s. 41 - 45

⁶⁸ NOS, 1921: s. 75

slik at potensielle tyver ikke kunne se pengene hvis de holdt konvoluttene opp mot lyset. I 1900 ble det sendt hjem 2500 kroner i en postanvisning til en Martin A. Øverby i Tyldalen med Dominion Line sitt postskip.⁶⁹ Det ble også sendt hjem penger via banker og lokale sparebanker. Lokale sparebanker har ikke tatt vare på noe særlig statistikk over denne aktiviteten.⁷⁰ *Aftenposten* skrev en artikkel i 1906 hvor de estimerte hvor mye penger som hadde kommet fra USA i form av postanvisninger til banker og gjennom emigrantrederier. De landet på et beløp som lød på 20 millioner kroner i 1905.⁷¹ For å sette det i perspektiv, så var nasjonalbudsjettet i Norge på rundt 100 millioner kroner i 1905.⁷² Etter 1943 erstattet giron gradvis bruk av postanvisninger.

En annen artikkel, publisert i 1923 i avisen *Arbeidet*, skrev om problemet knyttet til tallfesting av remitter. Artikkelen baserer seg på en undersøkelse gjort av det amerikanske handelsdepartementet, som studerte remitter via banker i 1922. I artikkelen står det at det ikke ble sendt hjem mer enn 1 million dollar totalt gjennom banker til Danmark og Norge. De regner med at de fleste pengene blir sendt hjem via postanvisninger noe de ikke hadde fullstendige opplysninger om i 1923.⁷³

Statistikken jeg har tilgang til som er statistikk for Norges postvesen gir oss ikke alle svar. Den dekker perioden fra 1893-1950, og de fører postanvisninger fra utlandet årlig, men tar ikke med eksakte tall fra USA før i 1910. Ved å studere statistikken fra det Norske postvesen i denne perioden finner vi at fra 1893-1915, ble det sendt hjem rundt 18 millioner kroner i postanvisninger til Rogaland alene. Noe som tilsvarer rundt 700 millioner kroner i dagens kroneverdi.⁷⁴ Vest-Agder opplevde også høye remitter. Mandal hadde et gjennomsnitt på 466 000 kroner i postanvisninger årlig fra 1900-1914.⁷⁵ Årbøkene gir poststatistikk for hver kommune i landet.

Totalsummen til Norge varierer veldig fra år til år, og hadde særlig nedgang under de to verdenskrigene, men også under andre økonomiske kriser. Et eksempel er at det ble registrert litt over 11 millioner kroner i postanvisninger fra USA til Norge i 1907. Åtte år senere i 1915 var beløpet rundt 5 millioner. Postanvisninger ble også sendt til utlandet fra Norge, og i 1917

⁶⁹ Se vedlegg 3

⁷⁰ I forarbeidet til denne oppgaven, så ringte jeg til statsarkivet i Stavanger og i Kristiansand, for å høre om det fantes slike kilder. Det gjorde det ikke. Den eneste måten var å sjekke innskuddsprotokoller til sparebankene i de to fylkene, og så sjekke om personene var tilbakevandrere eller ikke. Og det var kun et fåtall banker som hadde slike protokoller i offentlige arkiv.

⁷¹ Semmingsen, 1950: s. 456

⁷² Storhaug, 2003: s. 121

⁷³ *Arbeidet*: mandag 19.11.1923

⁷⁴ Storhaug, 2003: 117-123.

⁷⁵ Norges offisielle statistikk. Norges Postvæsen 1900-1914

er det ikke registrert noen postanvisninger fra Canada til Norge, men det ble sendt en postanvisning, som var på 17 kroner fra Norge.⁷⁶

Utover 1920 og 1930-tallet, gikk summen av penger sendt med postanvisninger opp, og lå på rundt 10 millioner kroner i 1931. Det var nedgang utover 1930-tallet, antageligvis knyttet til den økonomiske krisen og senere andre verdenskrig. I 1937 er det registrert 6 millioner kroner i postanvisninger fra utlandet, men i 1941 kun 3 962 kroner.⁷⁷ En av grunnene til dette er NAL sluttet å frakte emigranter og post til og fra USA som et resultat av den tyske okkupasjonen av Norge. I tillegg ble posten omdirigert og betraktelig redusert. Etter krigen gikk tallene opp til gjennomsnittlig litt over 700 000 kroner årlig frem til 1950. Tallene kom aldri opp på de nivåene man så rundt århundreskiftet.

Under annen verdenskrig ble det etablert hjelpeorganisasjoner i USA som hadde som mål å hjelpe mennesker i det okkuperte Norge. En av de fremste organisasjonene het American relief for Norway. Organisasjonen ble etablert i 1940, og fikk 2. mai lisens av den amerikanske stat til å drive innsamlingsarbeid. Det ble opprettet komiteer i alle landets stater, og de samlet inn alt fra penger, til gaver, mat, klær og sko. Ved utgangen av juli samme år, hadde summen allerede nådd ca 254 000 dollar. Et overslag gjort av A. N. Rygg i boken *American Relief for Norway*, gir en total sum på 156 282 381,89 kroner. Dette beløpet sammenfatter verdiene og pengene som ble sendt fra USA til Norge fra 1940-1946. Organisasjonen ble offisielt oppløst siste dag av kalenderåret 1947.⁷⁸

Ved å studere postanvisninger og andre pengeoverføringer får vi betydelig innsikt i viktigheten til remittene, til tross for at vi ikke har noen totalsum å gå etter. Det er altså umulig å vite nøyaktige tall men ut i fra det vi kan få svar på, så er det snakk om høye summer. Uansett om vi ikke har nøyaktige tall, gir statistikken oss en viss oversikt over fenomenet. Det som vi lærer ved å studere denne statistikken er at det er et fenomen som gjelder for hele Norge. Og postanvisninger ble ikke bare sendt til og fra det amerikanske kontinent, men også fra andre land i Europa, Asia, Afrika og Oceania. Disse summene er betydelig mindre men det er også antallet nordmenn som emigrerte til disse kontinentene.

Som konklusjon kan vi si at vi har en statistikk som kan brukes til å fastslå at betydelige summer penger fant sin vei til norske bygder fra andre kontinent. Noen år overskred beløpene 10 millioner kroner, mens andre år var ikke beløpene mer enn et par tusen kroner. Men denne statistikken kan ikke brukes til å se hva pengene faktisk ble brukt til. I

⁷⁶ Ibid: 1917

⁷⁷ Ibid: 1935-1945

⁷⁸ Rygg, 1947: s. 11 - 158

diktet som jeg siterte innledningsvis i kapittel 1, står det spesifikt hva amerikapengene som kom til jul skulle brukes til. De skulle brukes på livsnødvendige ting som fôr til husdyr, klær og sko. Men også til ting som sjeldent ble nydt som eksempelvis kaffe og sjokolade.

3.2 Teknologiske og andre faktorer for tilbakevandring

I tillegg til de individuelle faktorene som fører til at mennesker reiser tilbake, hvilke andre faktorer er det som forårsaket at flere millioner mennesker valgte å reise hjem fra USA til Europa? Sentralt her står fremskritt i teknologi og transportindustri som gjorde at det ble lettere å reise over lange avstander. Dette gjaldt både for midlertidige og permanente migranter. Mer konkurranse mellom dampskipsselskap førte til at billettene ble billigere. En annen sentral faktor for økt tilbakevending var at kommunikasjonen mellom avsendersamfunn og mottakerland ble forbedret og enklere kunne opprettholdes. Det jeg sikter til her er industrialiseringen av telegrafverket, postverket og transportnettverket i form av dampskipsindustrien, og jernbaneanverket. Dette var et steg i retning av en globalisert verden. Senere kom giroen og telefonen, og fra 1960-tallet begynte migranter i stadig større grad å fly.

Fra seil til damp

Flere skipsrederier i England, USA, Tyskland og Skandinavia gjorde det til en industri å frakte migranter. De første dampskipsselskapene som fraktet emigranter begynte i 1840-1850 årene, og industrien danket seilskipene fullstendig ut rundt 1875. Den siste seilskuta som forlot Norge med emigranter var Valkyrien i 1873. Som en konsekvens av overgangen fra seil til damp så flere rederier de store økonomiske mulighetene ved å frakte emigranter fra USA til Europa. Under seilskutetiden hadde man direkteruter fra Norge til USA, men før NAL ble stiftet reiste de fleste mennesker med dampskip via England. Dette var internasjonale dampskipsselskap som Allan line, Dominion Line, White Star line, Cunard Line og så videre. Redere i Norge som ville inn på markedet hadde som mål å tilby direkte ruter, og etter en del prøving og feiling av forskjellige norske rederier ble NAL etablert i 1913.

En konsekvens av mer konkurranse var at billettprisen ble billigere. Prisen gikk fra rundt 140 kroner i 1882 til rett over hundrelappen i 1913.⁷⁹ Reisetiden gikk drastisk ned, fra 1-2 måneder til mindre enn to uker dager fra Europa til USA. I tillegg ble komforten og plassen om bord bedre. Skipene tilbød romsligere lugarer, både til familier og enslige. Migranter trengte heller ikke lenger å ha med mat, fordi maten var inkludert i prisen.

Den industrielle revolusjonen i USA skjøt skikkelig fart etter den amerikanske borgerkrigen. Jernbanelinjer skulle bygges over hele landet. Den transkontinentale jernbanelinjen som knyttet sammen østkysten og vestkysten sto ferdig i 1869. En konsekvens av utbyggingen og utbedringen av toglinjer og kanaler, som Erie kanalen, ble at flere mennesker vurderte muligheten til sesongarbeid ved å reise til Amerika for en periode for å tjene penger. Man behøvde ikke lenger å bosette seg der for godt. Amerika lokket mennesker fra hele Europa med lovnaden om høyere lønninger og arbeid til alle. Dette var arbeid i gruver i vesten, i byggebransjen i de store metropolene, ved samleband, i bilindustrien eller i jordbruket. Sesongarbeid i jordbruket har vært utbredt i Europa siden renessansen men nå kunne folk gjøre sesongarbeid i den nye verden. Denne massebevegelsen av sesongarbeidere fra Europa til Amerika omfordelte verdens arbeidsstokk.⁸⁰

Regulering av innvandring, krigene og børskrakket

Mot slutten av 1800-tallet begynte mennesker fra Sør- og Øst-Europa å prege immigrasjonen til USA. Den nye migrasjonen danket ut den gamle som for det meste bestod av nord- og vesteuropeere. Utbedring av jernbaneverket på det europeiske kontinent, gjorde det mulig for bønder som bodde langt fra havet, å ta turen til de europeiske havner som Bremerhaven, Hamburg, Göteborg, Napoli og Trieste og så videre til USA. Den nye immigrasjon fikk såkalte nativister, folk som ville ivareta og opprettholde den ”hvite anglosaksiske og protestantiske kulturen” i USA, til å kreve at immigrasjonen til landet skulle stoppes. Eller i verste fall reguleres. Myndighetene hadde allerede i 1882 vedtatt ”*the Chinese exclusion act*,” som hindret immigrasjonen av arbeidsmigranter fra Kina. Den offisielle grunnen var at de danket ut ”hvite” arbeidere på vestkysten, fordi de var billigere arbeidskraft. Senere skiftet fokuset til andre uønskete etniske grupper.

En kommisjon ledet av William P Dillingham ble opprettet i 1907 for å bevise at de ”nye” europeerne som nå preget immigrasjonen, praktiserte en annen religion og snakket rart, var en trussel mot den amerikanske kulturen. Tanken var at disse menneskene som kom fra land som

⁷⁹ Haakenstad, 2008: s. 90

⁸⁰ Moch, 2003: s. 153

Tsjekkoslovakia, Østerrike-Ungarn, Italia, Polen, og Russland var vanskeligere å assimilere inn i den amerikanske kulturen enn folk fra Nord- og Vest-Europa. I tillegg hadde de ikke som mål å bosette seg i Amerika. De var kun der for å tjene penger, for så å reise tilbake til Europa.

Resultatet ble en 7 binds rapport som slo fast akkurat det de nativistiske kreften var ute etter, nemlig at disse menneskene ikke var i USA for å bosette seg permanent. Rapporten tok for seg alt fra språkkunnskaper, til levekår/boforhold, og til og med remitter.⁸¹

Nativistene som ofte kunne spore sin slekt tilbake til nordvest Europa, mente at andre europeiske folkeslag var dem underdanig. Frykten ble rettet mot katolikker, greskortodokse og jøder. Men, også mot anarkister, sosialister, kommunister og andre som kunne være en belastning for den amerikanske stat. Dette gjaldt også mennesker som var mentalt syke, blinde og som hadde smittsomme sykdommer. Og i 1917, etter flere forsøk fikk endelig nativistene godkjent en lov som forlangte at immigranter kunne lese. Loven hadde blitt godkjent i kongressen av begge hus (senatets hus og representantenes hus) flere ganger, men alltid blitt stoppet av sittende president. Men i 1917 ble den loven endelig godkjent av Woodrow Wilson. Gifte kvinner som var analfabeter, men hadde ektemenn som kunne lese fikk allikevel innvandret til USA.⁸²

Presset fra nativister og flere anti-innvandrings organisasjoner fikk myndighetene til å lage ”*the emergency quota act*” i 1921. Loven tillot en årlig innvandring på 3 % og baserte seg på hvor mange av en nasjonal gruppe som befant seg i USA ved folketelling i 1890. Da dette ikke viste seg å være hindrende nok ble kvoten redusert til 2 % med ”*the national origins act*” i 1924. Dette innebar at kun 6 453 nordmenn fikk adgang til USA etter 1924. Men, dette var heller ikke restriktivt nok, og kvoten ble satt til rett over 2000 nordmenn i 1927. Canada innførte lignende restriksjoner rundt 1930.⁸³

Folk fra Sør- og Øst-Europa, var ikke demokratisk anlagt, mente de som kjempet for reguleringen av innvandringen til USA. Og dette truet den amerikanske kulturen. Men loven hadde nok hatt mer effekt hvis den hadde kommet tidligere, for eksempel på 1890-tallet. Dette på grunn av de turbulente tiårene i USA og Europa som var rett rundt hjørnet, og som ville sette sitt preg på immigrasjonen frem til slutten av annen verdenskrig.

I det første tiåret av 1900-tallet, kom det nesten over en million mennesker årlig. Flere faktorer er gjeldende for at immigrasjonen til USA sank betraktelig etter 1914. Først, under

⁸¹ Jenks, Jeremiah, 1926

⁸² Daniels, 1990: kapittel 10

⁸³ Kolltveit, 1984: s. 52

første verdenskrig, i året mellom sommeren 1915 og sommeren 1916 oversteg immigrasjonen til USA ikke mer enn 300 000. Kun halvparten av dem var fra Europa, og det er forståelig i en krigssituasjon. Men 125 000 mennesker dro tilbake, noe som gir en nettoinnvandring på 175 000. Etter krigen forventet man at immigrasjonen skulle ta seg opp og den gjorde det frem til kvoteloven ble gjeldende fra 1924.⁸⁴

Den andre faktoren er den økonomiske krisen. Etter 1924 og frem til 1945, så sank nettoinnvandringen betraktelig. Den sank jevnlig fra 557 510 i 1921 til minus 67 719 i 1931. Det vil si at flere mennesker emigrerte fra USA det året, enn som immigrerte. Gjennomsnittlig nettoinnvandring årlig fra 1931-1945 var på rundt 13 000, hvor litt under halvparten returnerte. Den økonomiske krisen har nok en del av skylden for dette. I perioden mellom 1921 og 1945 immigrerte det rundt 5 millioner mennesker til landet, og rundt 1.5 millioner reiste tilbake.⁸⁵ Man kan hevde at den økonomiske krisen var en betydelig faktor for tilbakevending. Men i denne sammenhengen må man også se tilbakevendingen i lys av de strenge immigrasjonslovene som ble vedtatt. Dette kan vi se i mellomkrigstiden etter lovene ble innført. Hvis vi ser på hvor mange som fikk lovlig oppholdstillatelse i USA i perioden 1927-1950 steg aldri tallet over 300 000.⁸⁶ Og det årlige tallet var ikke på 100 000 før i 1946.⁸⁷ Det er først når kvotesystemet opphører ved *The immigration and nationality act* av 1965, at immigrasjonen til USA gradvis tar seg oppover.⁸⁸

Selv om immigrasjonen til Canada og USA gikk kraftig ned reiste folk fortsatt fram og tilbake, og dampskipselskapene fortsatte sine seilinger, men i mindre grad. På hvilken måte stemmer det som Dillingham kommisjonen skrev angående immigranter som kun så på USA som en arbeidsplass? Selv om vi ikke har fullstendige passasjerlister eller oversikt over hvor mange penger som ble sendt tilbake ser vi allikevel at hyppigheten av hjemvendte økte de første tiårene av det 20. århundret. Nå har vi sett på at det foreligger faktorer som gjorde det lettere å reise hjem og frem og tilbake. Vi har også sett at på grunn av dette reiste flere nordmenn og europeere til Amerika kun for å jobbe.

⁸⁴ Daniels, 1990: s. 278

⁸⁵ Daniels, 1990: s 287ff

⁸⁶ Papademetriou, Terrazas, 2009: <http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?ID=723>

⁸⁷ Daniels, 1990: s. 294 - 295

⁸⁸ Ibid: kapittel 13

3.3 Tilbake i Europa

Tilbakevandrere som kom hjem fra USA i perioden etter 1900, enten de ble permanent eller vandret ut igjen, tok med seg nye impulser, erfaringer og teknologiske nyvinninger. I gjennomgangen av teoretiske modeller, har vi sett at utgangspunktet for retur varierer en hel del. Noen ønsker å bidra til den lokale økonomien, mens andre kun vil bedre sin og den nære familiens livskvalitet. Men, i hvilken grad påvirket returnigrantene de lokale bygdene de en gang hadde forlatt? I denne delen skal vi ta for oss hva de brukte pengene de hadde med seg hjem på. Vi skal også se på andre viktige impulser som kom med returnigranter, og som var med på å forme de samfunn de kom tilbake til.

Man kan lett hevde at de som returnerte permanent til et jordbrukssamfunn, ofte var interessert i å bruke midlene sine på jord eller hus. Det ble også investert i butikker, eller i andre næringer. Flere av dem som kom tilbake hadde ikke jobbet i jordbruket i USA, men snarere i fabrikkindustrien. Ønsket var ofte å fortsette med det tradisjonelle jordbruket, men det var lettere å tjene raske penger i industrien. Men når de returnerte var ofte likevel ønsket å kjøpe en gård. Dette gjelder som regel ikke for de urbane emigrantene. Noe vi skal se på i analysedelen (kapittel 4).

Som det ble diskutert i kapittel 2 ble ofte slike tilbakevandrere ikke klassifisert som innovative, men som personer som var med på å opprettholde de gamle maktbalansene. Vi skal senere se at noen innovative returnigranter virkelig tok del i steget mot modernisering av hjemlandet. Jeg skal ikke diskutere hvorvidt returnigranter moderniserte hjemlandet eller ikke men skal kun fra et nøytralt standpunkt påpeke de nye impulsene.

Tilbakevandrere fikk ofte tilnavn i hjemstedene. Det var uttrykk som ”*okay-boys*,” ”*hello-boys*,” eller ”*all-right boys*.”⁸⁹ Mennesker som kom tilbake fra USA var ofte synlige i gatene og det finnes mange eksempler på hvordan lokalbefolkningen så på tilbakevandrerne, enten det var i et positivt lys, eller i et negativt. Hus ble bygget i amerikansk stil, traktorer og andre moderne jordbruksmaskineri ble tatt i bruk av hjemvendte. Man begynte å kultivere norsk jord på amerikansk måte, noe som ifølge Semmingsen, førte til at de ble uglesett. Nye planter og grønnsaker ble introdusert. Tomater og tobakk ble dyrket i Norge, nye druesorter i Italia. Andre ting som ble introdusert var nye måter å drive skoghogst på, med hjelp av nye verktøy som for eksempel tveegget øks, nye fiskerimetoder ble også tatt i bruk. Man kan også

⁸⁹ Wyman, 1993: s. 12 - 13

nevne andre ting som ble tatt med hjem, som symaskinen, slåmaskinen og sykkelen. Alle disse tingene er dagligvare i dag.

Siv Ringdal, som har skrevet om påvirkningen i visse bygder i Vest-Agder, skriver om hvordan tilbakevandrere tok med seg alt de hadde i USA. De tok med seg hele bad og kjøkken, komfyr, skap, kjøkkenstoler og så videre. Dette gjelder imidlertid den tilbakevandringen som fant sted etter 1960.⁹⁰

Man kan ikke diskutere tilbakevandring til Norge uten å nevne noen av de kjente personene som tilbrakte tid i USA, og hadde en innflytelse på Norge. Man kan starte med personer som Johan Nygaardsvold som var statsminister i Norge, eller Martin Tranmæl, som var en foregangsfigur i den norske arbeiderbevegelsen. Begge hadde et eller flere opphold i USA, og spesielt Tranmæl ble påvirket av sitt opphold. Der han blant annet var medlem av Det amerikanske sosialist partiet.⁹¹

Men, det var ikke bare radikale sosialister eller sosialdemokrater som ble påvirket av nye ideologier eller impulser fra USA. Religiøse bevegelser fikk også roffeste i Norge takket være tilbakevandrere. Etter dissenterloven ble vedtatt i 1845, fikk religiøse grupper lov å starte egne samfunn. En av grunnene til at kvekersympatisørene og haugianerne som var om bord på Restauration i 1825 emigrerte til USA, var nettopp fordi de ikke fikk praktisere religionen slik som de ønsket. Men fra 1845 fikk grupper som mormonere, baptister, metodister og kvekere, lov til å praktisere sin religion. Et av eksemplene er Ole Peter Petersen som var med på å etablere Metodist kirken i Norge i 1865. Petersen var en tilbakevandrer.⁹²

En annen ting som ofte blir nevnt som en viktig impuls fra USA, var omleggingen av biblioteksystemet, med innførselen av Dewey-systemet. Æren tilfaller blant annet til en tilbakevandrer ved navnet Arne Kildal. Han studerte ved Library School i Albany i New York og tok med seg sine ideer om omkonstruering av det norske biblioteksystemet med hjem. Dewey sitt klassifikasjonssystem ble innført i Bergen i 1917.⁹³ Senere revolusjonerte Haakon Nyhuus det Deichmanske biblioteket etter amerikanske forbilder.⁹⁴

Det blir utenfor denne oppgavens rekkevidde å diskutere hvorvidt nye elektriske apparater eller nye måter å drive sekundær næringen på, var noe som bidro til utviklingen av et mer moderne samfunn. Poenget mitt er kun at de hjemvendte nordmenn, som vi har sett, brukte de erfaringene de hadde fått i USA enten i den lokale sfæren eller i det offentlige. Og

⁹⁰ Ringdal, 2002: s. 18

⁹¹ Storhaug, 2003: s. 122

⁹² Aarek, 2003: s. 112

⁹³ Vestheim, 1997: s. 174

⁹⁴ Ringdal, 1985: s. 100ff

for land som Norge, og andre land i Europa som opplevde stor tilbakevandring, ble disse menneskene og det de tok med seg mer synlig, og kanskje bidro de også til at andre reiste for å søke lykken i USA, for så å komme tilbake igjen som en ”*hello-boys*.”

Kapittel 4

Nordiske forfattere sine bidrag

- hvordan tilbakevandring og remitter blir behandlet i nordiske verk -

I denne delen, som er hovedfokuset i oppgaven, skal jeg analysere et utvalg skandinaviske verk, som har tatt for seg tilbakevandring og hjemsending av penger fra USA til Norge i perioden 1880 - 1960. Mitt analysegrunnlag gjelder bøker, artikler, og masteroppgaver viet til temaet. Jeg har også sett på kapitler i generelle utvandringshistoriske bøker. Jeg vil ta for meg et svensk og et finsk verk, for å få en nordisk dimensjon. Først vil jeg analysere Ingrid Semmingsen, som ser på tilbakevandring og remitter i *Veien mot vest*. Deretter ser jeg på en hovedoppgave skrevet av Reidar G. Simonsen i 1982. Hovedoppgaven har tittelen: *Returned emigrants. A study of repatriated Norwegians*. Deretter vil jeg se på to artikler av henholdsvis Knut Djupedal og Hans Storhaug. Det siste norske verket som analyseres er en masteroppgave av Mathias Eide Sataøen, som ser på om tilbakevandrere hadde noe påvirkning på arbeiderbevegelsen. Til slutt vil jeg se på Keijo Virtanen sin bok viet til tilbakevandring, og Lars-Göran Tedebrands sin studie av inn- og utvandring til og fra Västernorrland fylke.

Et av hovedpoengene med en slik analyse, er å finne ut om det finnes en utvikling i fagfeltet. Og ved hjelp av de moderne teoriene diskutert i kapittel 2, om det er mulig å se tilbakevandringen i et sosialt nettverksteoretisk øyemed. Kan man regne de norske tilbakevandrene som transnasjonale migranter? Fantes det nettverk på tvers av Atlanterhavet, på lik linje med moderne nettverk, selv når en ser bort fra de moderne kommunikasjonsformene. Kan man på bakgrunn av min analyse kanskje se tilbakevandringen i et nytt lys?

4.1 Ingrid Semmingsen: *Veien mot Vest.*

Det første verket jeg skal analysere er to del-kapitler i Ingrid Semmingsens *Veien mot vest*. Hennes utvandringshistoriske verk er et av de mest brukte verkene av studenter i norsk migrasjonshistorie. Bøkene hennes blir ikke bare brukt av norske forfattere eller forskere, men også av utenlandske. Verket jeg har sett på er den andre boken i serien og ble utgitt i 1950. Den tar for seg utvandringen fra Norge fra 1865-1915. De to kapitlene jeg skal ta for meg er under hovedkapittelet som hun har kalt: ”*Utvandringen, utvandrerne og hjemlandet,*” fra side 445-492. Jeg begynner med del-kapittelet om ”*de hjemvendte norskamerikanerne,*” fra side 460-470.

Temaene er altså fremlagt som to separate underkapitler i et større kapittel. Hun nummererer dem ikke i boken sin, men det er det tolvte hovedkapittelet av tretten. Semmingsen skriver om remitter i kapitlet før kapittelet om hjemvendte nordmenn, men jeg skal ta for meg tilbakevandringen først, og skal forsøke å gjøre det konsekvent i mitt analysearbeid der remitter blir behandlet.

4.1.1 *Tilbakevandring*

Semmingsen begynner sitt kapittel om tilbakevandring ved å lage en overgang fra hjemsendte penger til de sparepengene som tilbakevandrere tok med seg tilbake. Slik legger hun grunnlaget for å snakke om hjemvendte nordmenn. Tidsperioden hun fokuserer seg på er fra 1870-1920. De første avsnittene går ut på å forsøke å tallfeste tilbakevandringen basert på et utvalg kilder og beretninger. Hun har studert folketellingene 1910 og 1920. Som jeg tidligere har nevnt, hadde disse to folketellingene kontrollspørsmål som gikk på migrasjonsmønstre.

Kildegrunnlag

Foruten folketellingen tar hun også i bruk Norges offisielle statistikk fra 1921 som omhandler utvandringsstatistikk. Denne statistikken som jeg nevnte i kapittel 3.1, baserer seg hovedsakelig på folketellingen av 1910, i tillegg til statistikk gjort på inn- og utvandring fra USA. Denne kilden ser på hvor tilbakevandrere bosatte seg når de kom tilbake, og man fant ut at de fleste bosatte seg i hjemstedsfylkene sine. Flere gikk tilbake til jordbruket, selv om

man ikke hadde jobbet i næringen under oppholdet i USA.⁹⁵ Majoriteten av dem som valgte å returnere havnet i Vest-Agder, Rogaland, Sogn og Fjordane, og Møre og Romsdal. Kilden gir også et innblikk i andre forhold som hvordan tilbakevandring fordelte seg på kjønn og alder.

En annen viktig kilde hun har brukt er amtmannsberetninger. Sammen med andre slike beretninger, som for eksempel lensmenns-, eller distriktslegeberetninger, får hun innsikt i hvordan hjemvendte nordmenn ble mottatt i lokalsamfunnet. Den siste kilden som blir brukt er en bok av Paul du Chaillu som heter *The Land of the Midnight Sun*, en reiseberetning om Norge. Der forteller han om en opplevelse med noen nordmenn som hadde familie i USA og som var interessert i å vite om han visste noe om deres barn i USA. Semmingsen skriver om dette til slutt, slik at hun kan forberede overgangen til amerikabrev som er neste del-kapittel.

Semmingsen bruker ikke intervju med hjemvendte norskamerikanere. Kildegrunnlaget hennes er basert på førstehåndskilder som amerikabrev og folketellinger. Men hun støtter seg til kilder som statistikk og beretninger. De er med på å gi et samlet blikk på både antall tilbakevandrere, hvor de bosatte seg ved retur og hvordan de ble mottatt.

Presentasjon av emnet

Vi har nå sett på datagrunnlaget Semmingsen hadde for å skrive om tilbakevandring. Nå skal jeg gi en fremstilling av hvordan hun presenterer emnet. Hun deler kapittelet opp på følgende måte. Først tar hun for seg det statistiske grunnlaget. Her presenteres tallene. Hun presiserer veldig tidlig at det ikke finnes nøyaktige tall. Det skrives at det ikke har vært noe særlig tilbakevandring før 1870. Norges offisielle statistikk fra 1921 skriver at før 1871 var det kun 18 tilbakevandrere til Norge.⁹⁶ Det blir gjort et poeng ut av at mens utvandringen sank i 1908, som et resultat av den økonomiske krisen i USA i 1907, steg tilbakevandringen henholdsvis fra 1 627 i 1907 til 2 230 i 1908. På grunnlag av statistikken viser hun at selv om utvandringen gikk i bølger, så steg antall hjemvendte i perioden fra 1910 betraktelig. Dette har vi allerede har vært igjennom.

Det neste Semmingsen går inn på er årsaker til tilbakevandringen. Hun begynner med å stille spørsmålet, om det hadde med et mislykket opphold å gjøre. ”*Var det så de skuffede og de desillusjonerte, de som ikke kunne trives i Amerika, som manglet evnen til tilpasning – var det de som vendte hjem?*”⁹⁷ Funnene hun har gjort viser at de fleste som kom hjem ikke returnerte etter et mislykket opphold, men returnerte med litt kapital slik at de kunne kjøpe

⁹⁵ Jf. kapittel 3.3

⁹⁶ NOS, 1921: s. 75

⁹⁷ Semmingsen: 1950, s. 461

seg litt jord. Dette var som regel unge mennesker.⁹⁸ Ut ifra folketellingen fra 1920 kommer hun fram til at 82 prosent av tilbakevandrerne slo seg ned i de bygdene der de var født. Et viktig poeng er at de hjemvendte norskamerikanere i stor grad levde av penger som var oppspart. Dette kommer jeg tilbake til når vi skal se på det teoretiske grunnlaget hun bruker.

Etter å ha presentert det tallmessige grunnlaget, og sett på hvor tilbakevandrerne havnet, og sett på hvilken aldersgruppe som hadde størst sannsynlighet for å tilbakevandre, går hun over til beretningene. Hun bruker flere amtmannsberetninger. I tillegg referer til en legeberetning fra en distriktslege i Ytre Fosen, som bemerket at tilbakevandrerne begynte å bryte med tradisjonelle jordbruksmetoder, som han kalte ”*gammel slendrian*.”⁹⁹

Hun bruker beretningene til å vise oss de innovative tilbakevandrerne. Hvordan de brøt med tradisjonene. Dette var ting som renslighet, hvordan de kledde seg eller hvordan de innredet huset. Et annet aspekt i beretningene som Semmingsen tar opp er hvordan de hjemvendte nordmenn oppfattet det å komme tilbake. En beskrivelse hun nevner kommer fra en reiseskildring av Charles Loring Brace som forteller om et møte med to norskamerikanere, som etter å ha vært flere år i USA, har kommet hjem på besøk. De forteller hvor langt tilbake i utviklingen Norge ligger i forhold til den nye verden. De bemerket seg hvordan norske jenter går kledd og forklarer at presten driver med humbug, samtidig som de hygger seg, drikker vin og røyker en sigar.¹⁰⁰ I beretningen fra distriktslegen i Sogn ble det bemerket at de hjemvendte også satte mer pris på renslighet. ”*Som gjester var de innlosjert i den beste stuen, men her tok de til å arbeide med støvtørking og gulvvask, samtidig som de beklaget seg over urensligheten i matstellet.*”¹⁰¹

Poenget som kapittelet leder fram til er at de nye impulsene som kom fra tilbakevandrerne faktisk hadde en påvirkning på de lokale bygdene. Slik lager hun en overgang til å snakke om hvorfor mennesker reiste ut for å finne et bedre levebrød. Da kommer hun fram til de mekanismene som skjov folk ut, og neste del-kapittelet er om amerikabrev. Kapittelet hennes er en beskrivelse på både makro og mikro nivå. Hun ser på temaet ovenfra ved å vise til generell tilbakevandring og utviklingen, samtidig som hun ser på hvordan mennesker oppfattet andre tilbakevandrere og hvordan deres hjemkomst påvirket de lokale forholdene. Det brukes flere beretninger fra hele landet slik at man får et mer helhetlig bilde. Semmingsen viser at tilbakevandring ikke var noe som kun skjedde i kyststrøkene i Rogaland og Vest-Agder, men for hele landet.

⁹⁸ Ibid: s. 460

⁹⁹ Ibid: s. 464

¹⁰⁰ Ibid: s. 466 - 467

¹⁰¹ Ibid: s. 467

Årsaksforklaringer

Etter å ha sett på fremstillingen av emnet er det naturlig å se på årsaksforklaringer i tilknytning til emnet. Hvilke bakenforliggende grunner kan det i følge Ingrid Semmingsen være som førte til tilbakevandring? Som jeg nevnte ovenfor forteller hun at tilbakevandring var et fenomen som gjaldt hele Norge men at de fleste returnemigrantene havnet i Vest-Agder og Rogaland. Hun gir ingen særlig forklaring på hvorfor tilbakevandring blir mer hyppig etter 1880. Hun ser altså ikke på den teknologiske utviklingen og om mer komfortable og billigere reiser hadde noe å si på tilbakevandringen.

Semmingsen viser oss at det var stor tilbakevandring i 1908 som en konsekvens av den økonomiske krisen USA opplevde i 1907. Foruten krisen gir hun ingen andre hendelser som kan ha vært med på å påvirke utvandringen fra USA som vi har sett på tidligere. En ting hun er rask med å avfeie er sannsynligheten for at returen skyldes et mislykket opphold. Dette fordi ingen av hennes kilder tyder på dette. Hun antyder at norske tilbakevandrere returnerte hovedsakelig som et ledd i å forbedre sin egen livssituasjon. Det vil si at de fleste har som mål å reise ut for å tjene mer penger.

Det gis heller ingen psykologiske grunner for retur. Hun snakker kun om hjemlengsel. For eksempel i beretningen om norskamerikanere som var tilbake på besøk. Og da går hjemlengselen begge veier. Slik jeg tolker avsnittet er hennes motiv ikke å forklare hvorfor tilbakevandringen skjedde, men å fortelle at den skjedde og hvilken påvirkning den hadde på Norge. ”Når man taler om de hjemvendte utvandrere og de nye impulser de brakte med seg i arbeidslivet, faller det naturlig å reise et mer generelt spørsmål: Hvordan virket den kontakten med et fremmed land og et fremmed samfunn som utvandringen skapte, tilbake på de befolkningslag i Norge hvorfra Amerikafarerne ble rekruttert?”¹⁰² Hovedfokuset blir påvirkningen som kom fra USA til Europa. Den kom ikke bare med de hjemvendte nordmenn men også gjennom andre formidlingskanaler som amerikabrev.

Teoretisk tilnærming

Det siste analyse spørsmålet er hvorvidt det finnes noen teoretisk tilnærming i Semmingsens framstilling. Det nevnes ingen av de modellene vi har gjennomgått, men gjennom årsaksforklaringen synes hennes framstilling å minne mest om *den strukturelle modellen* når det gjelder tilbakevandring. Dette mener jeg fordi returen ikke ses på som noe

¹⁰² Ibid: s. 468

mislykket. Motivasjonen hos tilbakevandrerene er å reise ut for å tjene nok penger slik at han/hun kan komme tilbake med nok kapital til for eksempel å kjøpe en gård. Selv om hun ser på tilbakevandrerne som innovative, i det at de introduserer nye jordbruksmetoder og lignende, er de ikke med på å utvikle eller modernisere samfunnet ellers. Returnemigrantene hun nevner er villige til å opprettholde den gamle orden. De kommer hjem med sparepenger som skal brukes på seg og sin egen familie. Hvordan de investeres, skal vi se på i neste del om remitter. Lite blir skrevet om midlertidige migranter, så de fleste som hun eksemplifiserer er permanente migranter.

De nye impulsene som blir introdusert kommer som en del av den kommunikasjonen som eksisterer mellom mottagerlandet USA og avsenderlandet Norge. Hun sier at den beste kilden for å studere påvirkningen fra USA er amerikabrev. Siden dette er hovedsakelig et utvandringshistorisk verk går kontakten og påvirkningen hun snakker om mest på hvordan de er med på å trekke folk ut av Norge. Det blir nevnt kun i et avsnitt i det kapittelet jeg analyserer at nedgang førte til økt tilbakevandring i 1908. Og siden tidsperioden ikke går lenger frem enn til ca. 1920 er senere økonomiske kriser ikke tatt med.

I et senere kapittel diskuterer hun økonomeren Harry Jerome og *push og pull-modellen*. Jerome uttalte at *”the push is greater than the pull,”* som vil si at grunnene for utvandring overgår grunnen til å bli værende. Dette blir nevnt når hun diskuterer hvordan høye konjunkturer påvirker utvandringen.¹⁰³ Vi har sett at den økonomiske nedgangen på 1930-tallet, hadde en effekt på innvandringen og utvandringen i USA, i tillegg til de restriktive migrasjonslovene. Det vil si at en av hovedgrunnene til at det returnerte så mange nordmenn i denne perioden er fordi det var gunstigere forhold økonomisk i Norge enn i USA. Denne teoretiske tilnærmingen faller mer under de klassiske modellene om migrasjon generelt. Vi husker at en av Ravensteins lover var at hver strøm har en like sterk motstrøm. Denne motstrømmen kommer veldig lite til uttrykk i hennes kapittel om *”hjemvendte norskamerikanere.”* Hovedtyngden i kapittelet går på hvordan de klarte å påvirke andre nordmenn til å utvandre.

¹⁰³ Ibid: s. 499 - 514

4.1.2 Remitter

Vi har nå tatt en gjennomgang av Ingrid Semmingsen sitt kapittel om tilbakevandring. Det neste jeg skal se på er hvordan hun fremstiller kapittelet om remitter, som hun kaller ”Amerikapengene.” Dette del-kapittelet er mye mindre i sidetall. Det er kapittelet før ”*hjemvendte norskamerikanere,*” og går fra side 455-559. Tidsperioden er fra 1886-1940. Semmingsen tar ikke bare for seg postanvisninger men også andre måter penger ble sendt tilbake til Norge på. I det første avsnittet viser hun at migrasjon er et dynamisk fenomen. De som reiste ut hadde kontakt med hjemlandet. Og disse impulsene var ting som amerikabrev, amerikaaviser og til slutt de pengene som ble sendt hjem. Videre gir hun en gjennomgang av de pengesummer og verdier som ble sendt hjem i perioden.

Kildegrunnlag

Det brukes et variert kildemateriale når hun snakker om hjemsending av penger. En av de viktigste kildene som brukes i dette kapittelet er faktisk avisartikler. Disse artiklene har forsøkt å estimere hvor mye penger som ble sendt hjem. Dette var enten i form av postanvisninger, arvemidler, gaver eller innsamlingsarbeid, som *American Relief for Norway*. En av fotnotene er fra en artikkel publisert i *Morgenbladet*, 31. januar 1904. Den gir en oversikt over postanvisninger som ankom Norge fra USA i perioden 1893-1903. Totalsummen var på 26,8 millioner kroner.¹⁰⁴ Andre kilder hun bruker er konsulatberetninger som imidlertid ikke gav særlig pålitelige tall. Hun bruker også poststatistikk som jeg refererte til i kapittel 3.1.2. Innledningsvis bruker hun diktet av Ingeborg Refling Hagen som jeg har gjengitt i kapittel 1.

Også i dette kapittelet bruker Semmingsen amtmanns- og distriktslegeberetninger, som grunnlag når hun forklarer hvilke effekt remittene hadde på lokalsamfunn som mottok dem. Bygder i Rogaland, Møre og Romsdal, Sogn og Fjordane og Vest-Agder særlig trukket frem i denne sammenhengen. Hun viser til at Mandal og Lista mottok flere kroner i postanvisninger enn andre sammenlignbare bygder og/eller tettsteder.

Når hun diskuterer arvemidler er det spesielt en artikkel som refereres til. Den ble skrevet av T. H. Wegge og den opplyser at rundt 1.8 millioner kroner ble sendt som

¹⁰⁴ Ibid: s. 568 - 570

arvemidler i 1923. En annen artikkel som blir referert til er av O. B. Grimely, som skriver om amerikapenger. Disse bruker også estimater når de presenterer beløpene sine.¹⁰⁵

For å vise til penger som ble samlet inn til Norge for nødhjelp brukes blant annet A. N. Rygg sin bok om *American Relief for Norway*. Denne hjelpen, som vi har vært inne på, var en ufattelig storstilt aksjon. Hun skriver at det ”var den mest storstilte hjelpeaksjonen i det norsk-amerikanske samfunns historie.”¹⁰⁶ I tillegg bruker Semmingsen offentlige dokumenter fra Innenriksdepartement. Hun nevner også at norskamerikanere sendte også hjem penger som gaver til jul eller bursdager. Til å fortelle om dette brukes avisartikler og en bok skrevet av August Reymert som handler om innsamling til Haraldsmonumentet i 1872.¹⁰⁷

Kildene i dette kapittelet er hovedsakelig annenhåndskilder og statistikk publisert enten i offentlige publikasjoner eller i avisartikler. Hun bruker en del bøker, og beretninger til å forklare effekten av remittene og hvordan de ble brukt.

Presentasjon av emnet

Som jeg nevnte er dette et forholdsvis lite kapittel. Etter innledningen begynner hun med diktet av Hagen. Ved å bruke diktet setter hun en tone, som viser at remitter var ganske viktig for mange mennesker i Norge. Etter dette problematiserer hun temaet og skriver at det er umulig å få noe eksakte tall på de summer som nordmenn sendte hjem til sine slektninger hvert år. Allikevel ut i fra poststatistikken fremlegges en del tall. Blant annet at i 1886 kom det 3000 anvisninger med en sum på 215 000 kroner. Trenden fortsatte og nådde et høydepunkt i 1907 da 11,8 millioner kroner kom i postanvisninger fra USA. Summene ville aldri nå over dette, men passerte 10 millioner et par år.

Etterpå skriver hun om nedgangen i remitter som var blant annet et resultat av den økonomiske krisen i 1907 og verdenskrigen syv år etter. Så følger funnene hun har gjort ved å studere avisartiklene som gir en del estimeringer på beløp sendt hjem i noen perioder. Et eksempel er fra artikkelen i *Aftenposten* som kom fram til et samlet beløp på rundt 20 millioner kroner i 1905.¹⁰⁸ Dette gjelder ikke bare postanvisninger men andre overføringer.

En ting hun tar opp som vi også har nevnt, er at penger i tillegg til de nevnte måtene også ble sendt hjem via normal post. Hun forsøker å gi et forsiktig anslag på mellom en halv og en million årlig. Videre tar hun opp arvemidler, deretter nødhjelp, så gaver og

¹⁰⁵ Ibid: s. 569

¹⁰⁶ Ibid: s. 457

¹⁰⁷ Ibid: s. 569

¹⁰⁸ Ibid: s. 456

innsamlingsprosjekt. Foruten det nevnte innsamlingsprosjektet til Haraldsmonumentet skriver hun om innsamling til et nytt gamlehjem i Sigdal og et nytt kirkeorgel i Sør-Fron.

Avslutningsvis forteller Semmingsen at det var de private overførslene som var de største og mest betydningsfulle. Her bruker hun amtmannsberetninger for å få et innsyn i hva pengene ble brukt til. Det ble bygd boliger, som distriktslegen i Ørskog i Møre og Romsdal, la merke til. Ellers ble penger spart i dårlige tider, slik som i Skudenes og i Vanse.¹⁰⁹ Også her forklarer hun temaet fra et mikro og makro nivå. Hun starter med de store linjene, og avslutter med enkeltstudier.

Årsaksforklaringer

Vi så i analysen av Semmingsens kapittel om tilbakevandring at det ble gitt lite årsaksforklaringer om hvorfor mennesker returnerte. Ser Semmingsen på hvilke motiv som ligger til grunn når folk sender hjem penger, enten for nødhjelp eller sparing?

Slik som Semmingsen presenterer temaet handler remitter om hovedsakelig hjelp. Denne hjelpen kommer enten i form av gaver, nødhjelp til folk i krise, eller til stipend og lignende som hjelper folk med utdanning. Penger ble også sendt hjem slik at folk kunne drive gården.

Hun skriver at remitter har en økning fra 1886-1907, og at det går ned frem mot 1. verdenskrig. Men hun gir ingen forklaring på hvorfor mindre penger blir sendt hjem. Også dette er et fenomen som gjelder hele landet. Derimot skriver hun at hvis det var dårlige tider i USA ble mindre penger sendt hjem. Kapittelet forsøker ikke å forklare fenomenet men gi en oversikt over det.

Teoretisk tilnærming

Det blir ikke referert til noen teori i dette kapittelet heller. Men ut ifra årsaksforklaringen havner denne teorien nærmest det som går på *altruisme*. Remitter er enten sendt hjem som hjelp til å drive en gård eller som nødhjelp. Hun skriver ingenting om motivene men det ligger jo i teksten at emigrantene i USA, følte seg forpliktet til å sende hjem penger. Dette kan vi si siden det er snakk om så store beløp spredt til hvert eneste postkontor i Norge.

Som jeg nevnte ble ingen grunn gitt til hvorfor hjemsending av postanvisninger falt etter 1907. Dette kan falle inn under *remittance decay*-prinsippet.¹¹⁰ Vi har sett tidligere at

¹⁰⁹ Ibid: s. 458 - 459

¹¹⁰ Jf. Kapittel 2.2

ettersom en migrant er lenge vekke i et land og blir mer og mer integrert mister han kontaktnettverket med hjemstedet, noe som fører til at personene ikke sender hjem penger lenger. Nedgangen fortsetter med nye generasjoner som ikke føler seg forpliktet til å sende hjem penger til slektninger som de ikke kjenner.

Semmingsen nevner ikke noe om det er penger man har råd til å sende hjem eller ikke, men hun skriver at: ”Ikke alt som kom var beregnet på øyeblikkelig forbruk. Større beløp fra strevsomme folk som ofte bare tilbrakte noen år i Amerika, og som undertiden pendlet att og fram over Atlanteren i en årrekke, ble satt inn i en bank...”¹¹¹ Dette tyder på det som går på *ønskelige remitter*. Særlig med tanke på midlertidige migranter. I tillegg nevner hun at det må være en sammenheng mellom denne type fram- og tilbakevandring og remitter.

Selv om de fleste pengene blir brukt på migranten selv eller den nære familien nevnes også remitter som går til lokalsamfunnet. Gavene og innsamlingen til for eksempel gamlehjem går under den *transnasjonale modellen*. Man ønsker å hjelpe lokalbefolkningen, enten for status ved retur eller på grunn av et mer altruistisk motiv.¹¹²

Hun viser at det fantes et kontaktnettverk mellom avsender- og mottagerland. Og at det ikke bare gjaldt *nødremitter* men også *overflødige og selvvalgte remitter*. Selv om hun ikke nevner noen av de teoretiske modellene kan hennes kapitler brukes til å underbygge de generelle teoriene som vi så på i kapittel 2.

Vi har nå sett på hvordan Ingrid Semmingsen har fremstilt tilbakevending og hjemsending av penger i hennes verk *Veien mot vest*. Det er verdt å vise til at selv om ingen teoretiske modeller er blitt presentert i noen av kapitlene faller måten hun forklarer det på mest inn under *den strukturelle modellen*. Hun viser at migrasjon er en dynamisk prosess, og at tilbakevending ikke nødvendigvis er på grunn av et mislykket forhold, men en del av en strategi for å bedre egen livssituasjon. Selv om hun kan kalles for en tilhenger av *den strukturelle modellen* ser hun ikke på motiv for å returnere. Hun nevner hjemlengsel men det gjelder de to norskamerikanerne som var hjemme på besøk.

Når det gjelder remitter viser hun at de fleste som sendte hjem penger gjorde det ut av altruistiske motiv. Også når det gjaldt innsamling til nødhjelp eller gaver. Hun har ikke studert fenomenet lenge nok til på se på om annen og tredje generasjons norskamerikanere har sendt hjem penger, men hun påpeker at det fantes et kontaktnett mellom mottagerland og avsenderland.

¹¹¹ Semmingsen, 1950: s. 459

¹¹² Disse begrepene er diskutert nærmere i kapittel 2.2

Kildene hun bruker er så å si de samme i begge kapitlene. Det er en del statistikk, avisartikler, bøker og beretninger. Slik klarer hun å se de store linjene så vel som hvordan det å returnere til Norge faktisk var. Hun har ikke brukt intervjumateriale som er hovedkilden til det neste verket jeg skal analysere.

4.2 *Reidar G. Simonsen: Returned Emigrants, A study of Repatriated Norwegians.*

Det neste verket som jeg skal analysere er en hovedfagsoppgave skrevet av Reidar G. Simonsen. Oppgaven ble utgitt av Universitetet i Oslo i 1982. Den er skrevet på engelsk. Oppgaven handler om hvordan returnerte nordmenn opplevde sin tid i USA og hvorfor de valgte å returnere. Det finnes ingen kapittel om remitter. Jeg vil gjerne ta oppgaven med i mitt analysearbeid fordi det er en studie av 40 intervjuobjekter og deres opplevelser. I motsetning til Semmingsen bruker han en annen metode som gir et nytt syn på fenomenet. I oppgaven har han sett på en del motiv for fram og tilbakevandringen, som blir viktig når jeg kommer til den teoretiske tilnærmingen hans nedenfor.

Hovedoppgaven er på drøyt hundre sider. Han har delt tilbakevandrerne inn i to grupper. Dem som reiste til USA før 1930, og dem som emigrerte etter 1930. De som reiste i etter 1880 er en del av den "nye emigrasjonen." Disse var ofte enslige menn og kvinner, som reiste midlertidig. Utvandrere fra den såkalte "gamle emigrasjonen," 1825-1880, var ofte permanente migranter som reiste med familie. Tidsperioden Simonsen dekker er fra rundt 1920-1970 og målet med å dele dem inn i to grupper er for å se om det finnes forskjellige likheter eller ulikheter mellom de to intervjugruppene. Men også mellom intervjuobjektene og utvandrere fra den "gamle emigrasjonen," hentet fra utvandringshistorisk litteratur. Dette kommer til uttrykk i form likeheter og ulikheter i migrantenes motiv, holdninger, ambisjoner og væremåte. For å svare på dette spørsmålet bruker han litteratur om generell utvandringshistorie. Alt dette skal vi se på i analysen.

Kildegrunnlag

Som jeg nevnte så er hovedkilden hans intervju med 40 tilbakevandrere. Ingen av dem reiste frem og tilbake flere ganger. Intervjuene ble tatt opp i 1976 og består av 30 kassetter. Spørreskjemaet, som også er vedlagt på engelsk, er på 9 deler. Her skal intervjuobjektene svare på alt fra motiv for å migrere fra Norge til motivene for å flytte tilbake. Andre spørsmål går på hvordan de opplevde overfarten og hvordan de opplevde å bo i et fremmed land. Ting som engelskkunnskaper, integrasjon og hvordan de så på seg selv i forhold til andre etniske grupper var en del av spørsmålene. Simonsen spurte i tillegg hva de synes om det amerikanske velferdssystemet kontra det norske.

Andre kilder han bruker er bøker og foredrag av Theodore C. Blegen, Dorothy Burton Skårdal og Ingrid Semmingsen. Ellers så bruker han en del litteratur som går på den generelle utvandringshistorien. Han anvender en del skjønnlitteratur for å belyse utvandringen. Dette sammen med faglitteratur gir en grei gjennomgang av den norske utvandringshistorien.

Simonsen skriver i forordet at han er klar over at hans intervjumateriale ikke kan brukes på et generelt grunnlag og derfor prøver han å sammenligne med andre utvandringshistoriske verk, både fagbøker og skjønnlitterære. Allikevel kom det fram visse mønster i svarene deres som kunne brukes på generelle grunnlag. ”*My study of forty returned emigrants obviously lacks any statistical value. After having completed some interviews, however, I (Simonsen) discovered certain patterns.*” “...*This suggests that these varied testimonies possess some measure of general validity.*”¹¹³ Dette var ting som holdninger mot eller for USA.¹¹⁴ Han skriver også at han er klar over faren ved å bruke intervju fordi intervjuobjektene kan gi ukorrekte og ufullstendige svar.

Presentasjon av emnet

Hovedoppgaven til Reidar G. Simonsen er på totalt fjorten kapitler. Det første kapittelet er om den historiske dimensjonen. Her skriver han om den generelle utvandringshistorien. Temaene som blir presentert i det første kapittelet er tema som man finner igjen på spørreskjemaet. Dette er tema som går på antallet som emigrerte, hvor de kom fra i Norge, motivene de hadde for å emigrere og hvordan de opplevde overfarten. Så går spørsmålene mer på hvordan det var å bo i USA, og til slutt motiv for retur. Det blir altså en kronologisk gjennomgang av en sirkulær migrasjonsprosess. Ved å se på den generelle

¹¹³ Simonsen: 1982: s. 3

¹¹⁴ Ibid: s. 2 - 3

utvandringshistorien først legger han et historisk grunnlag på plass før han skriver om intervjuobjektene sine svar.

Kapittel 2 handler om intervjuobjektene. Som sagt er det snakk om 40 stykker. Etter å ha delt dem i to grupper var det 23 i den første gruppen og 17 i den andre.¹¹⁵ I dette kapitlet ser han for eksempel på hvilken bakgrunn de kom fra i Norge. Hvor gamle de var når de emigrerte, og hvilket år de emigrerte. Han bruker mye tabeller i oppgaven. Simonsen ser også på kjønnsfordelingen blant intervjuobjektene. I gruppe 1 var 15 menn og 8 kvinner. Mens det var jevnere fordelt i den mindre gruppen. Her var det 8 menn, og 9 kvinner.

De neste to kapitlene går på motiv for reise og hvordan de forberedte seg. Kapittel 5-12, handler om svarene på spørreskjemaet. Her tar Simonsen opp hvordan tilbakevandrerne opplevde å bo i USA. Han begynner med avreise og ankomst. Deretter hvordan førsteinntrykket til migrantene var av USA. Så går han over på hva de jobbet med, så til hvordan de kom overens med andre etniske grupper. De påfølgende kapitler handler om fritidsaktiviteter, familieforhold og daglig liv, utdanning og språk og til slutt det politiske liv.

I kapittel tretten diskuteres deres motiv for retur. Simonsen ser også på om de hadde bestemt seg for å bli i USA permanent, eller om de hadde som motiv å være der midlertidig. Siste kapittel er konklusjonen. Oppgaven ligger mest på mikronivået. Han ser på hvordan enkelt personer har opplevd det å tilbakevandre fra USA. Men han ser også på de store linjene i den norske utvandringshistorien, som Semmingsen gjorde. Og han klarer ut ifra sitt arbeid å finne generelle trekk blant intervjuobjektene sine. Dette er også i tråd med hva Semmingsen gjør ved bruken av beretninger.

Årsaksforklaringer

Her skal vi hovedsakelig se på de motivene som går på tilbakevending. Som jeg nevnte var det en del generelle trekk blant informantene til Simonsen som sammensvarte med mønster om tilbakevandring som han fant i litteraturen han brukte, og noen av disse trekkene skal vi se på her.

Når Simonsen skriver om tilbakevending i den generelle delen er det et par faktorer som nevnes. Det første er at de nordmenn som reiste før 1880 hadde ikke noe håp om å returnere tilbake til hjemlandet. Motivet var derfor å reise ut permanent. Etter dette tiåret begynner flere mennesker å reise midlertidig som tidligere nevnt. En av hovedårsakene til dette er mangel på arbeid i Norge. Simonsen ser en link mellom den sterke utvandringen fra

¹¹⁵ Ibid: s. 26

kyststrøkene i Norge og overgangen fra seil til damp. Så istedenfor å se overgangen fra seil til damp som en årsaksforklaring til tilbakevandring, ser han det som en forklaring til en mer omfattende midlertidig arbeidsutvandring. Han skriver at arbeidsledigheten ofte skyldes at skipsindustrien satset på dampskip.

Motivet for å reise ut er altså for å tjene penger, slik at de kan returnere for å kjøpe seg en fiskebåt eller gård. Han skriver følgende: *"They (tilbakevandrerne) were usually young, adventurous people, more men than women, who had gone to America to see something of that country with the hope of earning some money. Most of them were able to put away savings, which they could use to buy a good fishing boat, to put up a new barn on their farm, or even buy a farm."*¹¹⁶ I dette avsnittet, hovedsakelig hentet fra Semmingsen, står det ingenting om andre motiv for retur enn at folk hadde som motiv kun å være i USA midlertidig. Det er ingenting om hjemlengsel, eller om mislykket opphold, eller noen av de andre grunnene for retur som vi har sett på i kapittel 2. Hva med intervjuobjektene sine motiv for retur?

En av de første tingene som Simonsen forsøker å fastslå, før han ser på motivene for hjemreise, er hvilke motiv de hadde for å emigrere til USA. I en tabell svarer majoriteten i begge gruppene at de kun har tenkt å reise ut midlertidig. Femten fra gruppe 1 og fjorten fra gruppe 2. To stykker hadde tenkt å være der permanent. Dette var en fra hver gruppe. Ni stykker hadde ingen faste planer. Men de fleste ble allikevel i USA lenger enn antatt. Han skriver at den som hadde tenkt å være permanent i USA, fra gruppe 1, reiste hjem som en direkte årsak av den økonomiske krisen på 1930-tallet.¹¹⁷

Simonsen kom fram til fire hovedgrunner for retur. Disse blir også fremstilt i en tabell, og flere svarte på mer enn en grunn. Grunnene var: hjemlengsel, økonomiske problemer, alderdom, velferd for sine barn og til slutt større mulighet til gård/firma/jobbs i Norge. Han har også tatt med "andre grunner."¹¹⁸ Vi ser her en grunn for retur som vi ikke har vært inne på før nemlig velferd for sine barn. Dette går hovedsakelig ut på at flere av tilbakevandrerne ikke følte at barna deres fortjente å vokse opp i byer, eller at skolene ikke var bra nok. Et eksempel var svaret til en fra gruppe 2: *"We couldn't imagine our child growing up in a city."*¹¹⁹ Det var viktig at barna skulle få samme oppvekst som dem.

I tillegg til den grunnen som gikk på barnas velferd svarte rundt halvparten at hjemlengsel var en av faktorene for retur. Det kunne være mye fra gamle Norge som de

¹¹⁶ Ibid: s. 24

¹¹⁷ Ibid: s. 95

¹¹⁸ Ibid: s. 96

¹¹⁹ Ibid: s. 96

savnet. Alt fra naturen til familien. Ellers så var det ren nostalgi. En svarte at man alltid ville returnere til det stedet man ble født.¹²⁰

Noe som også førte til retur var rett og slett at USA ikke var det landet som migrantene trodde det skulle være. Simonsen bruker svaret til en fra gruppe 1 som skriver at myten om at gatene i USA var gullbelagt var usant: gatene var fulle av arbeidsledige.¹²¹ Andre syntes at den kapitalistiske mentaliteten var grei nok, og noen følte nærmest avsky for den politikken som ble praktisert.

Det var altså flere motiv som lå til grunn for retur. De fleste hadde flere grunner til å reise hjem. De fleste hadde imidlertid klart seg forholdsvis bra der borte, og hadde gjennomsnittelig høye tanker om det amerikanske samfunn og deres tid i landet. Men det var ting med Norge som trakk dem tilbake.

Teoretisk tilnærming

Ettersom Simonsen har brukt Semmingsen mye, har han også mange av de samme forklaringene på tilbakevandring. Han lener seg mye til såkalte pull-faktorer, hvor pull-faktorene er de nevnte faktorene ovenfor, som trekker de norske utvandrerne tilbake til Norge. Disse faktorene har vi sett på i nærmere detalj når vi har diskutert de klassiske modellene. En ting som gir han en mer tilnærming til *den strukturelle modellen* er at han bruker intervju som kilde. Simonsen utforsker faktumet at det ligger så mye mer bak det å tilbakevende enn kun det som de klassiske modellene hevder, nemlig at retur er kun en konsekvens av et mislykket opphold. Han presenterer først grunnene, så ser han på generelle trekk, før han trekker fram opplevelsene til intervjuobjektene.

Han gir ingen henvisning til *den strukturelle modellen* men den kan brukes fordi den innbefatter mye av det som det skrives om i oppgaven. Dette kommer også fram av svarene til intervjuobjektene. Blant annet at de ikke reiste hjem på grunn av et mislykket opphold, og at dette ikke er noen særlig innovative tilbakevandrere. Disse 40 er ikke blant dem som har influert den norske kulturen på noen betydelig måte men allikevel har de tatt med de erfaringer og arbeidsmetodene som de har tilegnet seg i USA tilbake til Norge. Men siden de fleste reiste hjem på grunn av nostalgi virker det som at de er villig til å opprettholde de vanlige normene i Norge. Målet med å emigrere for de fleste var å tjene mer penger og i følge Simonsen var de i en bedre økonomisk situasjon når de kom tilbake enn når de reiste til USA. Flere av intervjuobjektene hadde mye positivt å si om deres tid i et annet land men tanken om

¹²⁰ Ibid: s. 96

¹²¹ Ibid: s. 98

å reise tilbake, uavhengig av hvilke grunner som veide mest, var utslagsgivende. Dette er i samsvar med hans bruk av *push og pull-modellen*, fordi trekket/dragningen mot Norge ble seirende.

Siden denne hovedoppgaven er skrevet før de moderne teoriene om tilbakevandring har fått noe særlig innflytelse er det naturlig at han holder seg til de teoretiske grunnene som var vanlige å bruke som forklaringer på tilbakevandring da. Dette gjelder push og pull faktorer og strukturelle forklaringer. Man kan si at de årsaksforklaringene han gir, har en teoretisk tilnærming fordi flere av faktorene som diskuteres havner i den teoretiske modellen som går på *den strukturelle modellen*.

Som nevnt har ikke Reidar G. Simonsen noe om remitter. Han skriver kun at de tok med seg sparepenger og at de ble brukt på å forbedre egen livssituasjon. Dette faller da også inn under *den strukturelle modellen*. Det er ikke så mye mer å skrive om hjemsending av penger fordi det ikke opptar han. Det som opptar han er hvorfor folk velger å returnere og ikke nødvendigvis hva som blir av dem i mottagerlandet.

De to første verkene vi har sett på har litt ulik fokus. Semmingsen er mer opptatt av den påvirkningen hjemvendte migranter og hjemsendte penger hadde på Norge mens Simonsen ser mer på hvordan de midlertidige migrantene hadde det i USA og hvilke motiv og grunner de hadde for å returnere. Semmingsen sine to kapitler inngår jo i et større verk og har mer kildemateriale å vise til mens Simonsen har basert seg på noe fag og skjønnlitteratur i tillegg til intervjuobjektene. Hans verk kan vel ikke brukes på et generelt grunnlag men er med på å supplere flere av de generelle trekkene som Semmingsen beskriver.

Forskerne har mye til felles teoretisk. De legger seg mye på *push og pull-modellen*, og skriver om ting som hører mest hjemme under *den nye migrasjonsøkonomiske modellen*. De neste to verkene jeg skal analysere er artikler publisert i to artikkelsamlinger. Den første som er skrevet av Knut Djupedal omhandler hjemvendte rogalendinger, og den neste artikkelen skrevet av Hans Storhaug handler om tilbakevandring og remitter i et generelt perspektiv.

4.3 *Knut Djupedal*: “Returned Emigrants in Rogaland.”

Artikkelen “Returned Emigrants in Rogaland,” er en del av boken *Norse Heritage Volume 2* som er en artikkelsamling utgitt av Det Norske Utvandrersenteret. Knut Djupedal sitt bidrag er det eneste som omhandler hjemvendte nordmenn. Forløperen til artikkelen er et prosjekt som het: ”Hjemvendte Emigranter i Norge: Kulturhistorisk undersøkelse fra 1900 til i dag.” Det ble finansiert blant annet av Norsk almenvitenskapelig forskningsråd. Etter det jeg kjenner til har det ikke blitt skrevet noen større rapport i forbindelse med dette prosjektet. Et av hovedmålene med prosjektet var å finne ut om hvordan midlertidige migranter klarte å tilpasse seg to forskjellige samfunn. Prosjektet konsentrerte seg om returnmigranter i fire forskjellige fylker: Rogaland, Hedmark, Oppland og Nordland. Artikkelen er skrevet på engelsk.

Akkurat som Simonsen sin hovedoppgave er denne artikkelen basert på intervju av returnerte nordmenn. Tidsperioden den dekker er fra tidlig på 1900-tallet til rundt 1980. De fleste informantene var født før 1910.¹²² Djupedal bruker 89 intervjuobjekter men på tidspunktet artikkelen ble skrevet hadde man kun samlet inn svar fra 79. Derfor blir konklusjonen han gir i artikkelen foreløpig. Flesteparten av intervjuene er samlet på kassett mens de resterende har fylt ut et spørreskjema. Det er ikke vedlagt.

Djupedal ser på motiv som fikk informantene til å flytte fra Norge til USA og tilbake igjen. Artikkelen er på drøyt ti sider. Han skriver kun et lite avsnitt om remitter. Jeg vil derfor skrive om remitter sammen med tilbakevandringen.

Kildegrunnlag

Djupedal sitt hovedmateriale er intervjuobjektene sine svar. Utenom intervjuene bruker han en del verk for å belyse den generelle delen om norsk utvandringshistorie som han begynner med innledningsvis. Han bruker også folketellingen fra 1920 for å problematisere tallfestingen av tilbakevandringen til Norge. Litteraturen som brukes er skrevet av Semmingsen, Odd Lovoll, Skårdal, Julie E. Backer og han selv. I den første fotnoten skriver

¹²² Djupedal, 1991: s. 40

Djupedal at mye av arbeidet og konklusjonene han støtter seg til baserer seg på to forelesninger holdt i henholdsvis 1989 og 1990.¹²³

Som vi så hos Simonsen er datagrunnlaget til Knut Djupedal basert på to ting: svarene fra intervjuobjektene og generelle verk om utvandring. I motsetning til Simonsen sine informanter reiste flere av Djupedals informanter frem og tilbake. Spørsmålene dreier seg mye om motiv for å migrere og utfordringer ved integrering. Andre ting som en forsøkte å få greie på var informantenes økonomiske situasjon før de reiste under oppholdet og når de kom tilbake til Norge. Også om de hadde arbeidet før de forlot Norge. Noen av de viktigste dataene hentet fra intervjuene skulle gi svar på var om tilbakevandrerne var innovative migranter som hjalp til med moderniseringen av lokalsamfunnet.

Presentasjon av emnet

Artikkelen er delt opp i seks deler som har sammenheng med migrasjonssyklusen. Innledningsvis skriver han om problemet med å tallfeste tilbakevandringen. Han siterer Backer som estimerer at ”155 000 av de 650 000 som emigrerte fra Norge etter 1890, vendte tilbake,” noe som gav en tilbakevandringsprosent på rett under 25 prosent.¹²⁴

I 1920 var 49 760 som regnet seg selv som tilbakevandrere. Vi har sett på problemene med de samme tallene fra 1910-tellingen med tanke på hvordan man ble regnet som hjemvendt nordmann.¹²⁵ Det vil si at rundt 2 prosent av Norges befolkning i 1920 var tilbakevandrere. Noe som er ganske likt med tallene fra 1910. Djupedal skriver at hvis vi skal stole på de tallene kan man estimere at tilbakevandringsprosenten på rundt 2 prosent holdt seg relativt konstant mellom 1910 og 1940.¹²⁶ Vi har allerede sett at nettoinnvandringen til Norge svingte kraftig etter at USA innførte restriksjonene på 1920-tallet. Men man må vel anta at de samme menneskene som regnet seg selv som hjemvendte nordmenn i 1910 og 1920, gjorde det samme i folketellingene i 1930 og 1940. Dessuten reiste de fleste av informantene etter 1924 da kvoteordningen allerede var innført.

Poenget med å skrive om tilbakevandring til akkurat Rogaland er fordi at tilbakevandringsprosenten i Rogaland var større enn i andre deler av landet. Vest-Agder hadde også en høy tilbakevending men var ikke et av fylkene som var med i prosjektet artikkelen baserer seg på. Han fremlegger ikke hvor mange av Rogalands befolkning som var tilbakevandrere i 1920 men støtter seg til hva Julie E. Backer har skrevet. Hun skriver at en

¹²³ Ibid: 149

¹²⁴ Ibid: s. 38

¹²⁵ Se kapittel 3.1

¹²⁶ Djupedal, 1991: s. 38 - 39

må anta at Rogaland har en høy tilbakevendingsprosent: ”*With regard to Rogaland we know the rate of emigration after 1900 was heavier than in nearly any other district in Norway.*” ”...*Therefore, we may tentatively assume that Rogaland has had a relatively large number of return migrants.*”¹²⁷ Av de 19 323 personene som vi regner som hjemvendte nordmenn i 1910,¹²⁸ bodde 2 281 av dem i Rogaland. Det vil si rundt 11.8 prosent. Kun Vest-Agder hadde et høyere antall tilbakevandrere i 1910.¹²⁹ Vi kan derfor regne med at Backer sin påstand om at Rogaland hadde et høyt antall tilbakevandrere i 1920 også stemmer

Etter de innledende avsnittene deles artikkelen opp i flere deler. Han deler den opp kronologisk slik at den inngår i en migrasjonssyklus. Dette er i samsvar med slik Simonsen gjorde det i sin hovedfagsoppgave. Djupedal starter med informantenes bakgrunn og motiv for å utvandre. Han deler ikke tilbakevandrerne i grupper slik Simonsen gjorde. Men han gir et overblikk av dem. De fleste av informantene var gårdsbrukere og mellom 15 og 25 år når de emigrerte. Kun et fåtall av informantene var gifte. Når det gjelder den økonomiske situasjonen til emigrantene var de verken veldig rike eller veldig fattige.¹³⁰

Videre skriver han litt om hvordan informantene opplevde sin tilværelse i USA. De ble spurt blant annet om hva de jobbet med i USA. De fleste tok seg jobb i hva de selv kalte: ”*lower middle class or blue collar occupations.*” Flere av mennene jobbet i byggebransjen, mens kvinnene jobbet med husstell. De ble også spurt om engelskkunnskapene og hvilke etniske grupper de sosialiserte seg med. Her ser man ofte de samme tendensene som hos informantene til Simonsen. De norske migrantene holdt seg ofte med andre nordmenn, selv om de bodde i storbyer som Chicago, New York eller Seattle. Disse byene hadde jo store norske kolonier.

De neste delene i artikkelen går på grunner for å returnere og hvordan de tilpasset seg forholdene tilbake i Norge. Dette skal jeg diskutere nedenfor. Til slutt ser han på hvilken innflytelse disse informantene hadde på lokalsamfunnet de kom tilbake til. Hovedfokuset i denne artikkelen er nettopp det de tok med seg hjem av erfaringer og kunnskap. Og ikke minst nye verktøy, symaskiner eller utendørsgriller. Her kommer han inn på remitter. Det er kun i et avsnitt så han vier ikke særlig mye plass til temaet. Dette skyldes at informantene var motvillige til å diskutere økonomi. ”*Unfortunately, but perhaps naturally, the informants seem to be rather reticent with a stranger when speaking of their personal financial status. Thus it has proved difficult to evaluate this particular import (av sparepenger tjent i USA)*

¹²⁷ Ibid: s. 39

¹²⁸ Se Kapittel 3.1

¹²⁹ Storhaug, 2004: s. 15 - 17

¹³⁰ Djupedal, 1991: s. 40

directly."¹³¹ Men, disse migrantene må ha tatt med seg betydelige summer hjem fordi de refererer til hus, båter, traktorer og andre forholdsvis dyre ting som ble kjøpt etter at de kom hjem til Norge. Det blir ikke nevnt noe som helst om hjemsending av penger på et generelt nivå annet enn at informantene tydeligvis hadde med seg oppsparte penger hjem.

En av de viktigste tingene som informantene tok med seg hjem var en ny måte å se verden på. Dette avsnittet viser til hva som er den mest sentrale problemstillingen i Djupedals artikkel nemlig at disse migrantene var innovative. Dette skal vi se nærmere på når jeg diskuterer den teoretiske tilnærmingen. Avslutningsvis skriver han: "*Perhaps it was the recurring personal example of many individual returnees which maintained an open channel of communication between Norway and America, and it is on this basis that the informants in this survey helped create a society open and receptive to American cultural influence.*" Med andre ord, så var tilbakevendte nordmenn med på å gjøre at det norske samfunnet ble så mottagelig for påvirkning av det amerikanske samfunnet som vi ser i dag. Han skriver at prosjektet kan være med på å utdype slike spørsmål.

Årsaksforklaring

Vi har sett på hvordan Djupedal presenterer sin artikkel om hjemvendte rogalendinger. Hvilke faktorer var det som fikk disse migrantene til å vende hjem? Da artikkelsamlingen ble utgitt i 1991 var prosjektet et år fra fullførelse, men de migrantene som utgjorde basisen for artikkelen gav noen generelle trekk for tilbakevandring som vi har sett hos både Semmingsen og Simonsen. Først må vi se litt på hva som fikk dem til å emigrere fra Norge. Som jeg nevnte hadde de fleste av informantene jobbet før de emigrerte. Dette gjaldt alle, både menn og kvinner, som var eldre enn femten år når de reiste. Djupedal oppgir tre hovedårsaker for å emigrere: økonomiske årsaker, eventyrlyst eller for å lære seg et nytt språk. En av informantene sa det slik: "*You know, you get to see these pictures from America. They plowed, and all those great things, you know. So you got this urge.*"¹³² Eventyrlyst var en sentral årsak hos flere av intervjuobjektene.

Når det gjelder motiv for retur fantes det flere varierte årsaker. Djupedal refererer til Skårdal, som skriver at retur er avhengig av en eller to personlige faktorer. Og hvis de faktorene ikke eksisterer så forekommer ikke tilbakevendingen. Videre skriver han at funnene hans virker å verifisere denne hypotesen.¹³³ Årsakene for retur virker kun å være personlige.

¹³¹ Ibid: s. 46

¹³² Ibid: s. 41

¹³³ Ibid: s. 43

Noen reiste hjem for å arve gården mens andre reiste hjem på grunn av skilsmisse, eller for å gifte seg. Noen reiste hjem på grunn av hjemlengsel. De fleste grunnene som Djupedal fant var stort sett personlige. Noen reiste hjem som resultat av børskraket eller på grunn av arbeidsuhell. I de tilfellene var tanken at under slike forhold var det lettere å overleve i Norge. Den siste hovedgrunnen for retur var for å pensjonere seg.¹³⁴

De aller fleste av informantene hadde ingen planer om å være i USA permanent. De som hadde vært der lengst, og reiste hjem for å pensjonere seg, ventet til de hadde mottatt pensjonen av den amerikanske stat. Et poeng som Djupedal illustrerer er at selv om disse var midlertidige migranter virket det som de ikke klarte å tilpasse seg tilværelsen i USA. Det var kun en tredjedel som ble naturaliserte, og få av dem var aktive i organisasjoner, kirker eller andre aspekter ved norskamerikansk hverdagsliv. Han skriver at en av de viktigste årsakene for retur kunne være nettopp fordi de ikke klarte å innlemme seg i den amerikanske kulturen. Men siden datagrunnlaget ikke var helt ferdig analysert er det ingen måte å verifisere denne hypotesen på.¹³⁵ Djupedal lister flere årsaker for retur men de fleste er kun personlige. Det er få eksterne faktorer som vipper avgjørelsen til fordel for retur.

Teoretisk tilnærming

Knut Djupedal referer ikke til noen teoretiske modeller i sin artikkel men mye av hva han skriver kan plasseres i de forskjellige modellene vi har vært igjennom. Som nevnt hadde de fleste av informantene personlige grunner til å reise hjem. Hvis vi da kobler sammen deres motiv for å vende tilbake med faktumet at de fleste i denne spørreundersøkelsen faktisk hadde planer om å returnere uansett, så faller denne artikkelen mest under *den strukturelle modellen om tilbakevending*.

Flertallet var i USA under ti år, De reiste ikke hjem fordi de hadde opplevd et mislykket opphold selv om Djupedal nevner at de ikke deltok særlig aktivt i det norskamerikanske liv. Han spekulerer at på om valget om å reise hjem til Norge kan være fordi de ikke følte de passet inn i det amerikanske samfunnet.¹³⁶ Det er vanskelig å vite hva som er de avgjørende faktorene som gjør at folk til slutt velger å returnere, men vi kan se bort i fra *den neoklassiske modellen* som sier retur er kun på grunn av et mislykket opphold, nettopp fordi de fleste hadde en bedre økonomisk tilværelse da de kom tilbake enn de hadde hatt før de dro. Vi kan også se bort ifra *den nye migrasjonsøkonomiske modellen* fordi selv

¹³⁴ Ibid: 43 - 45

¹³⁵ Ibid: s. 44

¹³⁶ Ibid: s. 44

om de hadde planlagt å returnere, gjorde de det av andre grunner enn å reise tilbake når de hadde tjent nok penger slik at de fikk den forventede inntekten. Denne modellen ser som sagt på migrasjon som en planlagt strategi der returen skjer når man har tjent nok penger. Men vi husker kritikken mot denne modellen var blant annet den ikke tok hensyn til personlige faktorer i en migrasjonsprosess.¹³⁷

Det var allikevel faktorer i Norge sammen med de personlige grunnene som trakk migrantene tilbake. Dette var de faktorene som gikk på å arve gården, hjemlengsel og så videre. Disse grunnene faller også inn under *den strukturelle modellen*. Først og fremst gjelder det faktorer som gjelder hjemstedet til migranten i motsetning til landet Norge. Det er enten konkrete grunner eller abstrakte, som savn av familie og sted. Vi ser at de som bodde i USA lengst reiste hjem for å pensjonere seg. Så når det gjelder motiver for retur faller Djupedal sine informanter mest under *den strukturelle modellen* sin sfære. Hva så med hvordan de tilpasset seg Norge?

Informantene til Simonsen gav ikke noe inntrykk om hvordan de eventuelt hadde påvirket det norske samfunnet ved retur. De var mest opptatt av å bruke erfaringene og de oppsparte pengene på seg og familien. Djupedal har også en del som går på hvordan hans informanter taklet integreringen i det norske samfunnet. Flere fant fort ut at de ble uglesett av naboene når de fortalte om sin tilværelse i USA. Dette kunne føre til en tvetydighet som fikk dem til å savne USA, men allikevel klarte de å tilpasse seg det norske samfunnet ganske fort. Informantene som kom hjem før annen verdenskrig flyttet ofte til sitt hjemsted mens de som kom hjem etter krigen var mer mobile.¹³⁸

De holdt på det engelske språket og noen foretrakk å lese på engelsk fremfor norsk. Kontakt ble holdt med venner og familie på den andre siden av Atlanteren. Disse forhold går inn under *den transnasjonale modellen om tilbakevandring*. De er med på å opprettholde nettverk på tvers av nasjonale grenser. En annen ting som plasserer dem mer under de moderne migrasjonsmodellene er måten de var med på å påvirke lokalsamfunnet ved retur. Djupedal skriver at tilværelsen i USA gjorde at de så på verden litt annerledes. ”*I fell a little different than many others of my generation. I think I look at things a bit more freely, I don’t think that a single milieu is the only right one.*”¹³⁹ Informanten mener at det å migrere til Amerika gjør at man ser verden litt annerledes. Man klarer å rive seg vekk fra de tradisjonelle

¹³⁷ Se kapittel 2.1.1

¹³⁸ Djupedal, 1991: s. 45

¹³⁹ Ibid: s. 47

båndene og verdiene i et lokalsamfunn og som et resultat har personen blitt mer friere og ikke minst mer selvstendig.

Når det gjelder påvirkningen returnmigranter hadde på det norske samfunn skriver Djupedal at man ikke kan nekte for den innflytelsen Amerika har på det moderne Norge ikke minst Rogaland.¹⁴⁰ Det er selvfølgelig vanskelig å verifisere dette fordi moderniseringen av et samfunn er såpass kompleks og har så mange faktorer. Vi vet at tilbakevendte nordmenn var først ute med å bruke traktorer, symaskiner og at jentebarn av tilbakevandrere var først ute med å bruke bukser, men hvor stor denne påvirkningen var i forhold til andre faktorer som må tas i betraktning når man snakker om modernisering er vanskelig å vite. Djupedal skriver at man ikke kan være sikre om intervjuobjektene hadde noen innflytelse på lokalsamfunnet, men at tilbakevandring som et fenomen kan ha hatt en innflytelse.¹⁴¹ Jeg skal ikke diskutere hvorvidt tilbakevandrere var en sentral drivkraft i moderniseringen av Norge men jeg vil påpeke at noen av disse hjemvendte nordmenn var innovative og at de brukte de ressursene og erfaringene de hadde fått i USA ikke bare på seg selv men på lokalsamfunnet. Et eksempel er hvordan en av dem lot sauene overvintre ute istedenfor i låven som var normal praksis i Norge. Til å begynne med lo de andre bøndene av ham, men etter hvert så de at det fungerte og begynte med det samme. ”*The neighbours laughed at me, and said that this will never work. But, then they started to try it, too.*”¹⁴² Uansett om de var en faktor i moderniseringsprosessen eller ikke delte de sine erfaringer. Det står ingenting om at disse tilbakevandrerne investerte kapital i lokalmiljøet, men under dette punktet kan man si de tilhører *den transnasjonale modellen* fordi de bruker den kapital og de erfaringene de har tilegnet seg for å heve levestandarden. Andre ting er at de holder på den amerikanske kulturen og har kontakt med andre migranter i USA.

Siden det ikke diskuteres noe særlig om remitter annet at de hadde med seg oppsparte midler er det vanskelig å si noe konkret om det temaet i forhold til en teoretisk tilnærming. Uansett, så reiste de hjem når forholdene var gunstigere økonomisk i Norge enn i USA. De oppsparte midlene var med på å sikre en god tilværelse for informantene i Norge. Hvis pengene ble brukt til personlige forhold faller bruken av kapital under *den strukturelle modellen*, hvor de oppsparte midlene eller pensjon blir brukt på familien og ikke har noen særlig innflytelse på den økonomiske utviklingen i lokalsamfunnet.

¹⁴⁰ Ibid: s. 47

¹⁴¹ Ibid: s. 48

¹⁴² Ibid: s. 48

Ved å ha analysert artikkelen til Knut Djupedal ser vi at flere av hans data faller inn under flere av de teoretiske modellene vi har diskutert. Her viser han at migrantene var mer mobile og opprettholdt kontakt med folk i begge land. Når det gjelder motiv for retur og måten de tilpasset seg forholdene tilbake i Norge, så havner vi på de moderne teoretiske modellene. Så i forhold til Simonsen og Semmingsen har Djupedal tatt steget litt videre, og snakker om flere aspekt ved en migrasjonsprosess, som har større sammenhengningsgrunnlag med de migrasjonsprosessene som ble brukt i utformingen av teoriene i *den transnasjonale modellen og den strukturelle modellen*.

4.4 Hans Storhaug: “Return Migration: Numbers, Reasons and Consequences. An European Overview.”

Den andre artikkelen, skrevet av Hans Storhaug, inngår i en artikkelsamling som er utgitt i forbindelse med avslutningen av Migrasjonsprosjektet i Rogaland. Dette prosjektet som ble initiert av Det Norske Utvandrersenteret, der Hans Storhaug er direktør, var et samarbeidsprosjekt med den gang Høyskolen i Stavanger. Samarbeidet førte blant annet til et bachelorgrads kurs i migrasjons historie, som jeg selv har tatt ved Universitet i Stavanger.¹⁴³

Artikkelen er en revidert utgave av et foredrag holdt under et AEMI-seminar i Stavanger i 2002. Det Norske Utvandrersenteret er medlem av AEMI som er en assosiasjon bestående av europeiske migrasjonsinstitusjoner. Jeg har valgt å bruke artikkelen som står i denne artikkelsamlingen, fremfor den som står i AEMI journal, volum 1 fra 2003.

Storhaug sin artikkel handler om tilbakevending fra USA til Europa. Den er på drøyt 7 sider. Han baserer mye av arbeidet på boken *Round-Trip to America* av Wyman og tidsperioden er derfor fra ca. 1880-1930. I tillegg å handle om tilbakevending fra USA har Storhaugs artikkel med en del om remitter men det er ikke nok stoff slik at jeg kan foreta separate analyser.

¹⁴³ Daatland, og Aarek (red), 2003: s. 7 - 13

Kildegrunnlag

Mark Wyman sin bok utgjør altså basisen for denne artikkelen. Boken, som jeg har beskrevet tidligere tar for seg tilbakevending fra USA til Europa. Grunnen til dette er at boken blant annet gir en fremstilling av de forskjellige motiv for tilbakevending og Wyman ser på temaet i et europeisk perspektiv. Han tar for seg blant annet skandinaver så vel som engelskmenn, italienere, russere, grekere og øst-europeere.

En annen hovedgrunn for at Storhaug bruker denne boken er Wyman sine begreper og teorier. Et eksempel er hvordan midlertidig migrasjon blir definert: ” *The immigrants who return are called temporary immigrants, and Mark Wyman defines this temporary migration as one who left Europe intending residence in the U.S. and who remained at least one year.*”¹⁴⁴

Han bruker også en tabell fra Wyman sin bok som gir en oversikt over rundt 30 forskjellige europeiske folkeslag som emigrerte fra USA i perioden 1908-1923. Statistikken kommer originalt fra en amerikansk rapport utgitt av det statlige amerikanske handelsdepartement i 1923.¹⁴⁵

Andre litterære kilder som blir brukt er to bøker av Ingrid Semmingsen. Foruten *Veien mot ves*, bruker han også *Norway to America. A history of the Migration*, utgitt i 1978. Ved å bruke Semmingsen sine verk får han en bedre oversikt over den norske dimensjonen. Han bruker også Siv Ringdal som har skrevet om tilbakevending til Lista, og bygdeboka fra Randaberg skrevet av Birger Lindanger. En annen kilde er en bok av Jorunn Bjørgum, som har skrevet om Martin Tranmæl sitt opphold i USA og hvordan det hadde innflytelse på hans politiske karriere.

For å få en nordisk dimensjon bruker han også et svensk verk og et finsk verk. Den svenske boken er av Ingvar Henricson og Hans Lindblad som har skrevet om hvordan svenske tilbakevandrere forandret Sverige. Det finske er av Maisa Martin, som skriver om hvordan retur migrasjon bidro til en sammenblanding av den amerikanske kulturen med den europeiske. ” *Remigration contributed to a mingling of cultures, which encouraged change as well as helping bring a gradual integration of the cultures of Europe and America.*”¹⁴⁶ Dette sitatet er også blitt brukt av Wyman.

Storhaug har også brukt noe av sitt eget arbeid i denne artikkelen. Dette inkluderer et intervju med en hjemvendt nordmann, som er med på å gi en forklaring til de forskjellige

¹⁴⁴ Storhaug, 2003: s. 117

¹⁴⁵ Ibid: s. 118

¹⁴⁶ Ibid: s. 123

motiv som lå til grunn for hans tilbakevending til Norge. Han har også brukt sitt eget arbeid med poststatistikk for Rogaland fylke. Her har han hovedsakelig sett på postanvisninger som kom fra USA til Rogaland. Disse kildene utgjør datagrunnlaget til artikkelen.

Presentasjon av emnet

Artikkelen er delt opp i flere tema med underoverskrifter. Etter innledningen hvor Storhaug forklarer at artikkelen ble presentert på AEMI-seminaret i 2002 og hvor datagrunnlaget er hentet fra, gir han leseren en definisjon av midlertidig migrasjon og tilbakevending. Han bruker som sagt samme definisjon som Wyman, og som jeg har brukt i denne oppgaven. I de følgende avsnitt forsøker han å forklare hvorfor retur migrasjon er en viktig del av det å studere migrasjon. Han skriver om hvordan det etter 1880 ble billigere og lettere å reise mellom kontinentene, koblet sammen med en aggressiv markedsføring av dampskipselskapene.¹⁴⁷

Han understreker et viktig punkt som er at denne store migrasjonsbølgen av midlertidige migranter som gjorde sesongarbeid i USA kunne ikke ha vært mulig hvis ikke lønningene var såpass høye at det rettfærdiggjorde et kort opphold. Og det er takket være disse arbeiderne, fra ”den nye immigrasjonen,” som ofte arbeidet seg i hjel, at USA ble en industriell stormakt rundt 1900. Landet var avhengig av denne arbeidskraften, og for arbeidsgivere hadde det ingenting å si hvor arbeiderne kom fra. Hvis noen ble skadet fantes det tusenvis som kunne ta plassen deres. Å arbeide i fabrikker eller i annen industri var ikke noe man trengte særlig utdanning til og det følgende sitatet fra den store bilprodusenten Henry Ford, sier mye om nettopp den holdningen til enkel og billig utenlandsk arbeidskraft som ”*the most stupid man can learn in two days.*”¹⁴⁸

De neste delene i artikkelen handler om disse nye immigrantene i USA. Han diskuterer under hvilke forhold de levde og hvordan de integrerte seg i det amerikanske samfunn. Vi har sett at flere av de norske immigrantene som hadde et midlertidig opphold ikke ønsket å assimilere seg. Tanken bak det kjente uttrykket smeltedigelen er jo at man skal forsøke å bli mest mulig lik kulturelt sett som majoriteten i et det amerikanske samfunn og vi så i kapittel 3.2 at det fantes krefter i USA som kjempet for at innvandrere skulle assimileres. Ønsket om å holde på sine kulturer og språk var også tilstedet for de andre europeiske immigrantene. De sparte nesten alle penger som kunne spares og resultatet ble at de bodde i overbefolkede boligblokker hvor bare immigranter bodde. Flere jobbet kun sammen med andre immigranter,

¹⁴⁷ Ibid: s. 117

¹⁴⁸ Ibid: s. 117 - 118

så det ble sjelden muligheter for dem å lære engelsk. Storhaug viser til Dillingham kommisjonen sin rapport som viste at blant 246 000 sysselsatte immigranter, kunne 44.4 prosent av mennene og 61.5 prosent av kvinnene ikke snakke engelsk.¹⁴⁹

Storhaug ser en del på de amerikanske holdningene mot midlertidige migranter som ikke hadde tenkt å bli amerikanere. Utspillene som Storhaug siterer kommer fra mennesker som mente at migrantene ødela den amerikanske kulturen og levestilen. Kritikken gikk på at arbeidsmigranter fra Kina, Polen og Italia som tilbød billig arbeidskraft var offentlige fiender. Andre påstod at europeiske nasjoner tjente på dette i form av remittene som migrantene tok med seg hjem, og at statene i Europa oppfordret til dette. Storhaug siterer et utsagn fra en arbeidsorganisasjon som uttalte; ”the peasants of southern Europe flooding into U.S. Labor markets, stole money from the pocketbooks of American workers and returned home.”¹⁵⁰

Mye av artikkelen er viet til årsakene for retur. Her vises det til Mark Wyman sin liste for retur.¹⁵¹ Etter å ha gått igjennom de mest sentrale årsakene ser han på noe han kaller konsekvensene. Det er i dette underkapittelet at Storhaug er inne på remitter og andre verdier tilbakevandrere tok med seg hjem til Europa.

De fleste som har sett på tilbakevandring fra USA enten det er italienere, nordmenn eller finner konstaterer at en majoritet av de som kom tilbake bosatte seg i rurale områder. Han viser til Birger Lindanger, og skriver: ”*In the small community of Randaberg, just outside of Stavanger, 20 percent of the farmers had been in the US. according to the Norwegian national census of 1910.*” Når det gjelder remitter og andre verdier som kom tilbake viser han til både norske tall og europeiske. I 1920 ble det sent hjem rundt 200 millioner dollar til Italia av emigranter i utlandet. For å vise viktigheten av hjemsendte penger viser han til at remitter faktisk var en av hovedinntektene til flere bønder i sør Italia. Hva så med sparepengene som de tok med seg hjem? Storhaug viser også her til flere europeiske eksempler blant annet til en landsby i Småland, Sverige der 25 prosent av eiendommene ble kjøpt med amerikanske dollar.¹⁵²

Avslutningsvis gir Storhaug en fremstilling av ting som ble finansiert av tilbakevandrere blant annet gamle hjem som ble finansiert av norskamerikanere. I tillegg ser han på nye verktøy, maskiner, hvitevarer og så videre som norskamerikanere tok med seg hjem. Blant annet Dewey systemet som ble innført i norske folkebibliotek. Til slutt ser han på fremtredende politikere som hadde vært i USA. Foruten om Martin Tranmæl som kom tilbake

¹⁴⁹ Ibid: s. 119

¹⁵⁰ Ibid: s. 112

¹⁵¹ Se kapittel 2.1.2

¹⁵² Ibid: s. 122

fra USA med et marxistisk verdenssyn, nevner han en av Norges statsministere, nemlig Johan Nygaardsvold, som faktisk jobbet i byggebransjen under sitt opphold i USA. Andre statsministere som blir nevnt er; Oskari Tokoi i Finland og Karlis Ulmanis i Latvia.¹⁵³ Konklusjonen til Storhaug er at man ikke kan si noe endelig om tilbakevandring før et mer omfattende arbeid har blitt gjort. Selv om det finnes en del verk om emnet er relativt lite blitt gjort i Norge, og det finnes ingen større norske verk om tilbakevandring enda. Hva sier så Storhaug om årsakene for retur?

Årsaksforklaring

Årsakene for tilbakevandring baseres også på de 4 faktorene som Mark Wyman gir. Vi har allerede sett på Mark Wyman sin liste for årsaker til retur i kapittel 2.1.2, så jeg skal ikke gjenta dem. Foruten listen til Wyman ser Hans Storhaug på økonomiske årsaker og andre personlige forhold som trakk folk hjem.

Forskere som har sett på tilbakevandring har ofte sett på forholdet mellom økonomiske kriser og retur. Storhaug ser på flere perioder med lave konjunkturer og viser hvordan retur raten steg som en følge av krisene. ”*For example, in 1893, there were 28 remigrants for every 100 immigrants, but as the financial depression took hold in 1894, the rate climbed to 61 for every 100...*”¹⁵⁴ Det tok alltid litt tid før effekten av krisene ble utslagsgivende på tilbakevandringen. Vi ser det samme når man ser på innvandring til USA. I 1907 reiste over 20 000 nordmenn til USA, og året etterpå da krisen i 1907 var allmenn kjent, sank tallet til under 10 000.

Odd Lovoll skriver i sin bok *The Promise of America* at det tok rundt seks måneder før man så en nedgang i arbeidsinnvandring etter en krise. Dette er basert på en studie gjort av Harry Jerome i 1920. Og Lovoll viser til at nedgangen i norsk immigrasjon i 1894 er et bevis på dette da innvandringen var rett under 15 000, i motsetning til året før hvor over 20 000 utvandret til USA.¹⁵⁵

Et annet eksempel som brukes for å forklare konsekvensene av den økonomiske krisen i 1907 er Chicago hvor 100 000 var uten jobb. 2 000 av dem var nordmenn og det ble satt opp spesielle tog, som skulle frakte dem til New York slik at de kunne komme seg hjem. Og de som ikke hadde råd til hjemturen tok gjerne jobb i jordbruket.¹⁵⁶

¹⁵³ Ibid: s. 122 - 123

¹⁵⁴ Ibid: s. 120

¹⁵⁵ Lovoll, 1984: s. 27 - 29

¹⁵⁶ Storhaug, 2003: s. 120

Andre årsaker som vi har vært inne på er folk som ikke syntes noe særlig om USA, enten det gjaldt levestilen, moralen eller politikken. Vi kan huske eksemplene fra informantene til Simonsen som uttalte seg negativt om den amerikanske politikken. Eller informanten Wyman nevnte, som reiste hjem fordi han syntes amerikanere behandlet afro-amerikanerne for dårlig.¹⁵⁷ Noen reiste hjem på grunn av forbudet mot alkohol eller grunnet organisert kriminalitet. Når det gjelder årsaker til at folk sendte hjem penger skriver Storhaug at de fleste pengene ble sent hjem til familier som sparepenger eller som gaver. Storhaug gir leseren av denne artikkelen en veldig oversiktlig innføring i temaet om tilbakevandring og viser at det fantes et hav av varierte grunner til at migranter reiste hjem. Myndighetene i Hellas var til og med villig til å sponse hjemturen til grekere i USA, som de mente levde under forferdelige forhold i USA, noe de kritiserte offentlige.¹⁵⁸

Teoretisk tilnærming

Storhaug baserer mye av det teoretiske grunnlaget på Wyman sitt arbeid. Og som vi har sett i kapittel 2.1.2 havner motivene til Wyman, Cerase, Salutos og Cinel under den *strukturelle modellen om tilbakevandring*. I artikkelen refereres det til Wyman sin sammenfatning av de ulike motivene (s.120 i *Migrasjon som kultur*). Foruten om disse punktene har Storhaug sett mer grundig på noen av årsakene.

Han begynner med de økonomiske årsakene. Som vi så på i forrige del om årsaksforklaringer kunne plutselig flere tusen mennesker stå uten jobb uten noe forvarsel og dermed bli nødt til å reise hjem. Man kan vel tenke seg at å reise hjem hvis man var i USA midlertidig helt sikkert var lettere på psyken enn hvis man hadde intensjoner om å bo der permanent og ikke minst hadde hus og familie. Hvis en migrant følte at hjemturen var det eneste valget kan man si at returen, som var et resultat av den økonomiske krisen i 1907, var på grunn av et mislykket opphold. Hvis dette var tilfellet for flere av de 2000 nordmenn i Chicago faller dette inn under *den neoklassiske økonomiske modellen*. Denne modellen sier at en tilbakevandrer er i bunn og grunn en mislykket migrant og at hjemtur er det eneste forsvarlige alternativet.

Den neste årsaken for retur er bitterhet mot USA. Tar man for seg mennesker som reiste hjem bitre enten på grunn av et politisk standpunkt eller fordi den amerikanske staten ikke kunne ta vare på dem som hadde arbeidsuhell eller var syke, så ses dette og på som migranter som kommer hjem etter et mislykket opphold. Igjen faller det under *den*

¹⁵⁷ Jf. Kapitlene 2.1.1 og 4.2

¹⁵⁸ Storhaug, 2003: s. 120 - 121

neoklassiske modellen. Denne teoretiske modellen ser kun på migrasjon som hovedsakelig økonomisk motivert, og de som kommer hjem syke og fattige har ikke klart å maksimere inntekten eller opplevelsen i et annet land.

Intervjuet Storhaug har med sin informant vist at noen tilbakevandrere reiste på grunn av forbud mot alkohol, kriminalitet eller diskriminering mot minoriteter. Disse faktorene havner under *den strukturelle modellen*, så vi kan si at selv om det finnes elementer som kan plasseres under *de klassiske økonomiske modellene om tilbakevending*, så lener artikkelen mest mot de *moderne migrasjonsmodellene*.

Når det gjelder remitter finnes det da elementer i artikkelen som muligens kan plasseres under de andre modellene vi har sett på? Først og fremst skriver Storhaug at remitter var enten sendt hjem til familier og venner eller som sparepenger som kunne brukes ved retur. Han skriver: "*These were gifts to relatives and the savings of people who intended to return.*"¹⁵⁹ Disse motivene virker å være altruistiske og gjelder midlertidige migranter som hadde som mål å reise hjem. Dette som vi vet faller inn under den *nye migrasjonsøkonomiske modellen*, fordi utvandringen var en forhåndsbestemt plan, og remittene som ble sendt hjem gikk til husholdet. Pengene gikk til å kjøpe eiendom, som vi så av eksempelet i Småland. Et annet altruistisk aspekt ved hjemsending av penger som Storhaug tar opp er gaver og bygg som ble finansiert av norskamerikanere.

I Italia ble pengene brukt til å stige på den sosiale rangstigen. Tallet på nye gårdseiere steg med 280 000 fra 1901-1911. Storhaug nevner også tilbakevandrere som åpner butikker som reisebyråer, noe som hjelper den lokale økonomien. Han viser også til de statsministrene som vi nevnte, som viser migranter som tok del i det politiske rom. "*It is revealing of the transatlantic connections that leading Norwegian politicians on the left directly experienced political dissent in America before engaging in reform efforts at home.*"¹⁶⁰ Han nevner også de nye kristne menighetene som ble etablert. Slike forhold faller inn under *den transnasjonale modellen* som sier at de ressursene og erfaringene man har tilegnet seg i utlandet blir brukt for å forbedre det lokale samfunn.

Vi har sett at hos Storhaug finnes det elementer som kan plasseres i tre teoretiske modeller. *Den neoklassiske, den strukturelle og den transnasjonale*. Når det gjelder sparing og remitter så går det meste på altruistiske formål. Og disse ble sendt hjem i form av postanvisninger og gjennom andre kanaler som vi har sett på i kapittel 3. Ved å se på den europeiske dimensjonen sammenlignet med den norske får man det rette inntrykket at dette

¹⁵⁹ Ibid: s. 121

¹⁶⁰ Sitat hentet fra Lovoll i Storhaug, 2003: s. 122

var et fenomen som de fleste land i Europa opplevde. Noen land opplevde høyere tilbakevandring enn andre, men utfordringene ved å studere tilbakevandring i Hellas, Polen eller Norge er så å si like. Det finnes en viss mangel på kilder, men gjennom den tilgjengelige statistikken koblet sammen med intervju, får man en oversikt, som er veldig lik med studier gjort i andre land.

4.5 *Mathias Eide Sataøen: Tur, Retur, Protest.*

I analysen av forrige artikkel så vi at flere fremtredende politikere i Norge og andre europeiske land hadde vært i USA enten en gang eller flere ganger og tok med seg de politiske erfaringene hjem. Det neste verket som skal analyseres er en masteroppgave skrevet av Mathias Eide Sataøen. Han har skrevet om forholdet mellom politisk deltagelse i Norge og emigrasjon. Problemstillingen til denne oppgaven er hvilken betydning emigrasjon har for emigrantens hjemsted, og hvordan forholdet er mellom emigrasjon og politisk massedeltagelse der hvor folk emigrerer fra. Han ser på hvilken betydning den norske masseemigrasjonen, hovedsakelig til USA, hadde for den sosialistiske mobiliseringen i det norske lokalsamfunn. Hans hovedantagelse er at emigrasjonen dempet både den generelle politiske deltagelsen på opprinnelsesstedene og den sosialistiske mobiliseringen. Et av spørsmålene han forsøker å gi svar på er: ”*Kan den kulturelle og økonomiske kontakten med Amerika ha ”vaksinert” nordmenn mot revolusjonær ideologi.*”¹⁶¹

Sataøen sin masteroppgave er på litt over 110 sider, og dekker tidsperioden fra 1875-1930. Den er på 8 kapitler, hvor retur og remitter blir behandlet i kapittel 2 (teori), kapittel 4 (færre turer og mindre penger) og kapittel 6 (hvordan emigrasjon påvirker de som ikke drar). Tilbakevending og hjemsending av penger blir diskutert flere ganger både i teoridelen og i hoveddelen. Han har så pass mye stoff om hjemvending og remitter at jeg skal behandle dem separat etter vi har sett på *datagrunnlaget* og *presentasjon av emnet*. Jeg vil hovedsakelig konsentrere analysen om de kapitlene som gjelder retur og remitter, men vil referere til andre deler av oppgaven der det er nødvendig slik at man får en oversikt over hva den handler om.

¹⁶¹ Sataøen, 2005: s. 3

Kildegrunnlag

Datagrunnlaget til Sataøen er stort sett basert på statistikk og litteratur. I innledningen skriver han om problemet med samtidig data. Han formulerer seg slik: ”*Fortiden har lagt begrensninger på datagrunnlaget som er langt fra perfekt. Et problem er mangel på, og mangler ved, de foreliggende empiriske data. Eldre historiske data har ofte store reliabilitetsmessige svakheter, og mangler på adekvat statistisk informasjon, kan fort redusere den definisjonsmessige validiteten.*”¹⁶² Statistikken er hentet fra Statistisk sentralbyrå (SSB), Norges offisiell statistikk(NOS) og Norges postvesen sin statistikk. Litteraturen, som omhandler tilbakevending og remitter, er blant andre skrevet av forfattere som Ingrid Semmingsen, Olav Tysdal, Knut Djupedal, Siv Ringdal, Hans Storhaug, Lars-Göran Tedebrand og Mark Wyman.

Han bruker også litteratur som ser på påvirkningen fra USA på norsk politikk. Disse bøkene trenger ikke å nevnes i min analyse, men Sataøen har et veldig stort og variert kildemateriale som hjelper han å belyse problemstillingen. Den teoretiske modellen han bruker for å svare på problemstillingen er hentet fra Alfred O. Hirschman. Teorien som kalles: *exit, voice og loyalty*, handler om at man migrerer av politiske årsaker. Denne modellen kommer jeg nærmere inn på i delen om teoretisk tilnærming.

Problemene med kildene om tilbakevending og remitter blir også diskutert. Et eksempel er folketellingen 1920. Problemene med å kvantifisere hjemvendte nordmenn ved å bruke 1920-tellingen er de samme som ved 1910-tellingen. I tillegg er det kun oppgitt informasjon om returmigranter i de kommunene som har flere enn 40 stykker. Derfor ser Sataøen på fenomenene både på makro og mikronivå, siden sikre tall fra flere kommuner ikke er tilgjengelige. Problemene med å studere remitter har vi allerede sett på i kapittel 3.1.2, og de samme forholdene blir diskutert av Sataøen.

Presentasjon av emnet

Tilbakevending og hjemsending av penger blir nevnt flere ganger i masteroppgaven. Første gang er i kapittel 2.7. Dette er i teoridelen, og han skriver litt temaene på et generelt grunnlag. Blant annet nevner han de 700 millioner kronene som ble sendt som postanvisninger, hentet fra Storhaugs artikkel.¹⁶³ Etter teoridelen går han over på metoden som brukes i oppgaven. Det er en metode han kaller den økologiske metoden. ”*Denne*

¹⁶²Ibid: s. 4-5

¹⁶³ Se kapittel 3-1-2

*metoden bygger på en grunnleggende geografisk forståelse av menneskelig atferd...*¹⁶⁴

Metoden er valgt ut i fra datagrunnlaget og den teoretiske rammen. Hele poenget i oppgaven er forsøket å se på forholdet mellom individer og deres geografiske omgivelser. I denne oppgaven er det hvordan individer som emigrerer påvirker den politiske balansen i et lokalsamfunn. Og de sentrale økologiske størrelsene han bruker er norske kommuner. Analysen han bruker er på både mikro, makro og mesonivå. Han bruker mikronivå der kildene tillater det.

Etter han har forklart hvilken metode som brukes i hans analyse kommer hoveddelen. De tre følgende kapitlene handler om utviklingen i norsk utvandringshistorie, om nordmenn valgte å emigrere av politiske årsaker, hvordan dette påvirket de som ble igjen og til slutt et kapittel han kaller *exit Norway*. Det siste kapitlet er konklusjon på oppgaven. Det brukes aktivt grafer, diagrammer og tabeller i oppgaven, og den er veldig godt strukturert. Hvordan ser Sataøen på årsakene til det å vende tilbake og ikke minst det å sende hjem penger? Siden denne oppgaven har et politisk grunnlag, vil migrasjon kun være nært knyttet til politikk og økonomi?

4.5.1 Tilbakevandring

Årsaksforklaring

En av hovedantagelsene til Sataøen er at nedgangen i emigrasjon og hjemsending av penger skyldes et brudd i Atlanterhavsøkonomien rundt første verdenskrig og at dette må ses som en bakenforliggende årsak til radikaliserings og den store mobiliseringen av og til den norske arbeiderbevegelsen. Han skriver også: *”Alle toppene i utvandningsratene til Amerika etter 1875 sammenfalt med økonomisk nedgang eller stagnasjon i den norske økonomien. I tillegg er det også sammenheng mellom emigrasjonsratene og forretningsyklussene i USA.”*¹⁶⁵ Som jeg allerede nevnte i min analyse av Storhaug var det ofte høye utvandningsrater fra Norge hvis det var høye konjunkturer i USA. Det viktigste er her at hvis det var høye utvandningsrater til USA under økonomisk vekst, vil det da si at det var motsatt i økonomiske nedgangstider. Ergo når utvandringen avtok som en konsekvens av økonomisk nedgang i USA, i tillegg til restriksjonene innført på 1920-tallet i USA og Canada, så var det flere mennesker som kjempet om jobber hjemme i Norge. Det er et problem som ville vært mindre dersom flere hadde hatt muligheten til å emigrere som generasjonen før dem.

¹⁶⁴ Sataøen, 2005: s. 25

¹⁶⁵ Ibid: s. 38

I denne oppgaven ser han ikke så mye mer på motiv for tilbakevandring, annet enn å indirekte å hevde at flere kom hjem fordi de økonomiske forholdene var gunstigere i Norge. Han taler ikke om permanente migranter som hadde som motiv å emigrere for godt, men midlertidige migranter som hadde motiv å kun være i USA for å tjene penger. Sataøen legger fram data som viser at det er lite sannsynlig at nordmenn som tilbakevandret hadde noe særlig kontakt med fagforeninger i USA. Han legger til at disse arbeiderne som hadde planlagt å reise hjem igjen ikke deltok i streiker. Siden de kun hadde tenkt å være i USA midlertidig for å tjene penger ble disse immigrantene ikke sett på som rekrutteringsmateriale for fagforeninger som kjempet for arbeideres rettigheter. ”*Dette gjorde sannsynligvis at man (de midlertidige norske arbeidsmigranter) godt kunne finne seg i litt ekstra ubehag i den perioden man var i USA, liten vilje til å la seg fenge av de tillitsvalgtes klaging om lave lønninger.*”¹⁶⁶ Det ville jo vært ganske risikabelt å klage på arbeidsforholdene og eventuelt arbeidsgiver, som lett kunne erstatte en midlertidig immigrant med tusen andre som sto klar til å gjøre jobben.

På grunn av disse forholdene er det ingenting som tyder på at midlertidige arbeidere kom hjem med noe særlig radikale ideer som ble forsøkt implementert i norsk arbeidsliv. Det vil si at motivet for å vende hjem ikke var for å være med på å radikaliserer selveier/leilending forholdet i jordbruket, men for å drive med de tradisjonelle næringene man hadde drevet med før man reiste.

Teoretisk tilnærming

Sataøen nevner tidlig i masteroppgaven at det teoretiske grunnlaget kommer fra Alfred O. Hirschman sin teori om *exit, voice og loyalty*. Grunntanken bak teorien er at det finnes en type misnøye mot samfunnet. Denne misnøyen eller krisen gjør at man har tre valg. Det første er *exit*, som da blir å migrere. Det andre valget er å ikke gjøre noe, kalt *in situ* og det tredje er å anvende *voice*, som vil si å ytre sin misnøye. Sataøen kaller dette artikulering av misnøyen. Hovedtanken bak denne teorien er at: ”*Migration occurs because migrants believe that they will be more satisfied in their needs and desires in the place that they move to than in the place from which they come.*”¹⁶⁷

Hirschmans teori om *exit, voice og loyalty* sier ikke så mye om returnmigrasjon. (lojalitet diskuteres nærmere i kapittel 4.5.2) Men Sataøen skriver at når man returnerer, så trer man inn i den samme sosiale gruppen og det samme samfunnsmessige ekvilibrium, som

¹⁶⁶ Ibid: s. 89

¹⁶⁷ Ibid: s. 10 (Sitatet er hentet fra White og Woods, 1980: s. 7)

han kaller det. Hvis det så er at en tilbakevandrer kommer tilbake og trer inn i de samme tradisjonelle mønstrene som de forlot vil Hirshmans teori gå under *den strukturelle modellen om tilbakevandring*. Vi må huske at masteroppgaven bygger på antagelsen at de hjemvendte migrantene ikke bidro til radikaliserings eller modernisering av det norske samfunn.

Når det gjelder motivene for retur snakkes det mye om nostalgi og om målet om å tjene penger var oppnådd. Disse to motivene faller også som vi husker under *den strukturelle modellen*. Og motivene er med på å underbygge oppgaven. ”Mange av amerikaemigrantene regnet med at de en gang ville returnere til Norge, og emigrasjon var for dem en midlertidig løsning som ikke var knyttet opp mot noen illojalitet til Norge. Affeksjonen for Norge og norsk kultur som man fant og fortsatt finner blant norskamerikanere, indikerer heller ikke en mangel på lojalitet til det norske politiske systemet.”¹⁶⁸

Siden det ikke tales om tilbakevandring som en konsekvens av et mislykket opphold, kan man se bort fra de klassiske økonomiske modellene. To av modellene nevnes derimot (*den neoklassiske og push & pull*), men kun når det snakkes om migrasjon på et generelt nivå. Det er ingen tvil om at Sataøen skriver at migrasjon er både et individuelt valg og et valg drevet av økonomiske årsaker. Når det gjelder retur er motivene knyttet til noe som er planlagt. Grunnen til at dette kan plasseres under *den strukturelle modellen* i motsetning til *den nye migrasjonsøkonomiske modellen* er motivene som ligger til grunn for returen, og ikke minst at returnemigrantene var med på å opprettholde de tradisjonelle mønstrene i lokalsamfunnet. Dette kommer også fram når vi skal se på remittene.

4.5.2 Remitter

Årsaksforklaring

I motsetning til andre verk jeg har analysert så langt har Sataøen ganske mye om hjemsending av penger. I teoridelen skriver han generelt om remitter, mens i kapittel 4 som heter ”*færre turer og mindre penger*,” undersøker han blant annet hvilke konsekvenser nedgang i remitter hadde for de familiene som mottok dem. Hva sier så Sataøen om motivene for å sende hjem penger? Han skriver at hjemsending av penger kan potensielt ha ”*stor påvirkning på opprinnelsesstedet*,” og at nordmenn sendte betydelige summer hjem fra

¹⁶⁸ Ibid: s. 12 (Sitatet er hentet fra Ringstad, 2002: s. 167-182, og Gjerde 1996)

USA.¹⁶⁹ Det er allikevel lite som har blitt skrevet om hvor omfattende og viktig hjemsending av penger var og hvilke sosiale innvirkninger de hadde på de samfunn som mottok dem.

Man kan lett tenke seg til at hjemsending av penger hjalp til å forbedre situasjonen for de som mottok penger regelmessig. Hovedgrunnen for å sende remitter i følge Sataøen, er for å ”*unngå en stigmatiserende fattighjelp i kriseår.*” Men remitter fortsatte å komme til Norge, selv når det var oppgangstider i landet. Han skriver også at de summene som ble sendt hjem fungerte som et sikkerhetsnett og at det hjalp til å redusere statens utgifter til velferdsordninger.¹⁷⁰ Motivene er derfor for å hjelpe slekt.

Et viktig poeng som også Sataøen går inn på er den betydelige nedgangen av mottatte postanvisninger etter første verdenskrig. I følge Sataøen er det flere grunner til nedgangen. I tillegg til årsakene knyttet til den første verdenskrig og reduksjon i emigrasjon til USA, ser han på betydningen av remitter i forhold til dyrtiden under og etter første verdenskrig. Han ser derfor på lønnsnivået og inflasjonen i Norge i perioden 1911-1930. Ut fra sitt arbeid viser han at remittene hadde mest betydning frem til utbruddet av første verdenskrig. ”*Både i antall, størrelse, kjøpekraft og i forhold til arbeidsinntekt, hadde remittene størst betydning frem til utbruddet av krigen. Deretter ble de mindre viktige på de fleste måter.*”¹⁷¹ Han mener ikke at viktigheten av å få tilsendt penger avtok utover mellomkrigstiden, men at den såkalte dyrtiden, sammen med prisvariasjoner etter første verdenskrig bidro til at mindre penger ble sendt hjem. Et eksempel for å illustrere dette poenget er at han ser på hvor lenge en kvinne i et dårlig betalt yrke måtte jobbe for å kompensere utbetalingen av en gjennomsnittlig postanvisning. Før krigen måtte en jobbe i litt over måned for å kompensere for et gjennomsnittlig beløp, mens i 1920 måtte en kun jobbe rundt 10 dager. Dermed konkluderer han med at dyrtidssituasjonen og lønnsvekst må ses i sammenheng med nedgangen i antall hjemsendte postanvisninger.

Vi har sett at antallet hjemsendte postanvisninger svingte i mellomkrigstiden, men nådde aldri de nivåene som hadde vært før den første verdenskrig. Sataøen skriver at dette skyldes økonomiske faktorer. I hvilken grad motivene for å sende hjem penger forandres i dyrtiden blir ikke undersøkt, så vi kan anta at han mener at ønsket om å hjelpe familie og slekt økonomisk er hovedårsaken til å sende hjem penger. ”*I så måte utgjorde emigrantremittene et økonomisk sikkerhetsnett, som kan ha redusert kravet om sterkere*

¹⁶⁹ Ibid: s. 20

¹⁷⁰ Ibid: s. 20

¹⁷¹ Ibid: s. 46

statlig økonomisk redistribusjon og mer omfattende velferdstilbud. Dette kan igjen ha redusert viljen til å slutte opp om sosialistenes krav om økt statlig redistribusjon.”¹⁷²

Teoretisk tilnærming

Når det gjelder den teoretiske tilnærmingen Sataøen har til hjemsending av penger, må vi også her se de i sammenheng med sosialøkonomi og politikk. Dette er jo en oppgave skrevet på Institutt for sammenliknende politikk. Han referer ikke til noe ekstakt teori eller teoretiske modeller som handler om remitter. Og kapittelet som går på remitter i teoriedelen handler stort sett om pengeoverføringer generelt. Hirschmans begreper om *exit* versus *voice* kan ikke brukes på remitter.

Med tanke på Hirschmans teoribegrep som går på *lojalitet*, handler det her om at man velger å bli værende og opprettholde status quo. ”*Lojalitet er flersidig. For det første kan det være en emosjonell affeksjon, eller en følelse av tilhørighet, typisk eksemplifisert med nasjonalisme. Hirschman skriver at det å utvandre er mindre lojalt enn å bli værende, og uttrykke sin misnøye. Men Sataøen påpeker at flere ikke reiste på grunn av misnøye, men hovedsakelig av mangel på arbeid.*” Videre skriver han: ”*Affeksjon for Norge og norsk kultur som man fant og fortsatt finner blant norskamerikanere, indikerer heller ikke en mangel på lojalitet til det norske politiske systemet.*”¹⁷³ Her kan vi også nevne den ene informanten til Simonsen som ikke var særlig fornøyd med politikken i USA, eller de som ikke ville at barna skulle gå i amerikansk skole. Dette vitner om den affeksjonen til Norge som Sataøen snakker om. Hvis det da fantes en affeksjon og hjemturen var motivert av nostalgi vil det da være sannsynlig at hjemsending av penger også er motivert av det samme hensyn, noe som viser at man har et altruistisk behov for å sende hjem penger, hovedsakelig til familie.

I det konkluderende kapittelet i oppgaven (kapittel 8) skriver Sataøen at remitter utgjorde et viktig bidrag til folk i for eksempel økonomisk nød enten som resultat av en naturkatastrofe, lavkonjunkturer eller feilslåtte avlinger. Og som vi allerede har fastslått er det snakk om midlertidige migranter som ofte reiste tilbake. Motivet for å sende hjem penger til familie i nød, eller som økonomisk hjelp er rent altruistisk. Altruistiske motiv, går hovedsakelig under *den nye migrasjonsøkonomiske modellen*, fordi hjemsending av penger er en del av en planlagt strategi for å unngå økonomisk krise. Disse pengene utgjorde det sikkerhetsnettet som Sataøen snakker om. Men vi kan også konstantere at det fantes *ikke-altruistiske* motiv for å sende hjem penger. Det gjelder remitter som går direkte til familien i

¹⁷² Ibid: s. 20

¹⁷³ Begge sitater hentet fra: Ibid: s. 10 - 12

form av penger som skal brukes eller spares til å sikre returen av migranten. Grunnen er at disse motivene er mer egoistiske og handler om å sikre først og fremst seg og sine.

Mye tyder på at hjemvendte nordmenn levde på oppsparte midler som vil si at den kapitalen og de andre ressursene som ble tatt med hjem kun ble brukt til å forbedre egen livssituasjon. Disse motiv faller også inn under det som går på *overflødige remitter*. Som nevnt i kapittel 2.2 ble denne typen for remitter ofte brukt av midlertidige migranter, som sender hjem de summene man har råd til. Postanvisninger lå gjennomsnittlig på 90 kroner (rundt 20\$) i perioden 1911-1930.¹⁷⁴ Motivene og den teoretiske tilnærmingen til Sataøen hører mest til under *den nye migrasjonsøkonomiske modellen* først og fremst fordi remitter blir sendt hjem for å sikre retur og hjelpe de familiemedlemmene som ble igjen.

Lite er skrevet om de impulsene som immigranter tok med seg hjem. Og siden Sataøen konkluderer med at disse migrantene ikke brydde seg særlig om den sosialistiske mobiliseringen verken i USA eller Norge, var de tilsynelatende tilfreds med situasjonen hjemme. Det skal være sagt at Sataøen nevner Marcus Thrane, Martin Tranmæl og Erling Falk som ble ideologisk påvirket under sine opphold i USA, men de faller ikke under hans fokusgruppe som er den generelle tilbakevandrer. Å kun bruke ressursene på slik måte, uten at det har noe å si på utviklingen i et lokalsamfunn faller også inn under *den strukturelle modellen*. Modellen sier at oppsparte midler og remitter ikke har noe særlig betydning for moderniseringen av et samfunn. Og det samme gjelder de menneskelige ressursene. Nye ideologier og nye arbeidsmetoder blir bortkastet på å opprettholde de tradisjonelle verdiene på hjemstedet. I konklusjonene skriver han at returmigranter tok med seg impulser og penger tilbake, og fortsetter: ”Om den kulturelle ballasten remigrantene hadde med seg tilbake til Norge ikke var rent libertarianistisk, så bidro den generelt til en lavere grad av sosialisme i hjemvandringskommunene.”¹⁷⁵ En annen ting Sataøen konkluderer med er at der den sosialistiske oppslutning var minst ble det sendt hjem generelt mer penger. Dette kan ha sammenheng med altruistiske motiv for å sende hjem penger, grunnet affeksjonen til hjemlandet og ønsket om å holde på de tradisjonelle maktbalansene.

Vi har sett at Sataøen mener at nedgangen i remitter skyldes hovedsakelig økonomiske og politiske forhold. Her kan det i tillegg være greit å se på dette i lys av *remittance decay*-teorien. Det er bred støtte blant forskere at det ikke kun var midlertidige migranter som sendte remitter. Permanente migranter gjorde det også. Som vi har sett ble det å sesongmigrere mer vanlig på slutten av 1800-tallet. Legger vi *remittance-decay* hypotesen til grunn vil det si at

¹⁷⁴ Ibid: s. 45

¹⁷⁵ Ibid: s. 112

de som reiste permanent ville sende hjem mindre penger etter hvert som tiden går og at deres avkom sjelden sendte hjem penger til slektninger de ikke kjente. Kan dette være en faktor i nedgangen av remitter utover 1900-tallet?

Frem til nå har jeg kun sett på norske forfattere. Vi ser at deres teoretiske tilnærminger, metoder og problemstillinger varierer veldig. Ikke alle har diskutert remitter. Og ingen har gått særlig inn på migrasjonsnettverk. De to neste verkene er av to nordiske forfattere. Den første er av Keijo Virtanen, og til slutt skal vi se på Lars-Göran Tedebrand. Grunnen til at vi skal se på disse verkene er de gir et sammenligningsgrunnlag som kan hjelpe oss å bedre forstå fenomenet om tilbakevandring og hjemsending av penger.

4.6 *Keijo Virtanen: Settlement or Return*

Boken til Keijo Virtanen er et resultat av et tiårig langt prosjekt for å studere finsk tilbakevandring fra USA og Canada. Den er utgitt som en publikasjon av *The Migration Institute* som holder til i Turku, Finland. Instituttet er for øvrig også medlem av AEMI-nettverket. Virtanen ser grundig på returnmigrasjon både på et generelt nivå og et individuelt nivå. Han ser på alle stadier i en migrasjonsprosess. Det vil si at han fokuserer på migrantens tilværelse på hjemstedet før emigrasjon, under oppholdet i USA/Canada og returen. Når det gjelder retur skiller han mellom dem som vendte hjem for godt (permanente returnmigranter) og de som var tilbøyelige til å reise frem og tilbake (midlertidige returnmigranter). Han ser også på tilbakevandringen sin virkning på det finske samfunnet.

Verket er på over 200 sider og dekker tidsrommet fra 1860-1930. Han skriver at 1930 ble valgt på grunn av restriksjonene innført i Canada det året. Utvandringen fra Finland til USA og Canada avtok betydelig etter 1930. Men allikevel benytter han seg av data om tilbakevandrere som kom tilbake frem til 1970. Han har ikke med noe kapittel om remitter. Ingen tall foreligger så det vil bli behandlet sammen med tilbakevandring i denne analysen. Han nevner kun at oppsparte midler ble tatt med hjem.

For å belyse fenomenet om tilbakevandring har han sett på de län/fylkene og kommunene/prestegjeld som hadde varierende utvandring og tilbakevandring. ”*One of the important criteria for selecting suitable sample areas is that they should be situated in contrasted geographical zones in terms of volume of emigration.*”¹⁷⁶ I tillegg ser han på geografiske og økonomiske kontraster kommunene imellom. En annen ting som er

¹⁷⁶ Virtanen, 1979: s. 22

avgjørende for de kommunene som vektlegges, er at han studerer de forskjellige stadiene i en migrasjonsprosess i forskjellige tidsperioder. Han selv har sett på 6 områder og supplerer med 12 andre områder som har blitt undersøkt tidligere av andre finske forskere. De områdene som Virtanen har undersøkt blir sammenlignet med områdene fra tidligere studier.

Man finner flere likheter mellom den finske og norske utvandringen til USA. Selv om den finske utvandringen var cirka halvparten av den norske, henholdsvis 300 000 (sic) og 750 000, finner han at utvandring og tilbakevandring var høyest i jordbruksamfunn.¹⁷⁷ Dette er også tilfellet for Norge og andre europeiske land som det sammenlignes med. Å sammenligne med andre europeiske land som hadde liknende eller høyere tilbakevandring setter det finske tilfellet i et større perspektiv.

Kildegrunnlag

I det første kapittelet som Virtanen kaller ”*Defining the problem,*” diskuterer han utfordringene med kildematerialet. Han stiller spørsmål om hvorfor returnmigrasjon er et så uutforsket felt? ”*The reason is not failure to recognize the relevance to its investigation, so much as the absence of correspondingly comprehensive statistics to those available for emigration.*”¹⁷⁸ Problemet ligger ikke i viljen til å utforske fenomenet om tilbakevandring, men i kildematerialet og særlig statistikk.

Som nevnt bruker Virtanen aktivt andre europeiske studier som gir et sammenligningsgrunnlag. Dette er verk av blant annet forfattere som Tedebrand, Saloutos, Cerase, Semmingsen og andre finske forfattere. Når det gjelder studiet av tilbakevandring for Finland ble det ikke gjort noe særlig før Edvard Gylling publiserte en artikkel som handlet om det statistiske grunnlaget for retur i 1910. Andre finske studier som utgjør kildegrunnlaget til Virtanen er forfattere som har sett på retur i lys av demografiske og økonomiske faktorer. Studiene er ofte basert på kommuner og gjelder ikke for hele landet. Han argumenterer at de andre finske forfatterne sine verk ikke kan brukes på et generelt finsk grunnlag fordi de handler om bestemte geografiske områder, og inngår som kapitler i større verk om utvandring fra Finland. ”*The overseas return migration presents an interesting research topic, in fact, precisely because so far no really thorough investigation has been carried out on any migrant group.*”¹⁷⁹ Det er nettopp derfor at jeg anser denne boken som viktig i mitt analysearbeid, fordi det er et av de første verkene i Norden viet kun til tilbakevandring.

¹⁷⁷ Ibid: s. 23, 61ff

¹⁷⁸ Virtanen, 1979: s. 11

¹⁷⁹ Ibid: s. 14-15

I tillegg til de litterære kildene, brukes det veldig mye arkivkilder. Dokumenter som passasjerlister, kirkebøker, pass registre, og andre liknende kilder blir aktivt brukt. Disse kildene gjelder for alle de kommunene og prestegjeldene som undersøkes. Kilder som avisartikler både fra finske og finsk-amerikanske aviser blir brukt. Statistikk, tabeller og grafer blir også flittig brukt, og statistikken er blant annet hentet fra den finske "Migration Committee," som jeg konsekvent vil kalle for migrasjonskomiteen.

Migrasjonskomiteen som ble opprettet rundt 1920, og et av fokusområdene ble tilbakevandring. Et spørreskjema ble sendt til 163 jordbrukskommuner i Finland. Andre spørreskjema som ble utarbeidet av Universitetet i Turku er også brukt. Dataene fra disse spørreskjemaene og intervjudata som er vedlegg i boka, forsøker å kartlegge alle fasene for en som flytter frem og tilbake mellom to land. Dette kildematerialet utgjør da basisen for boken, som det tok ti år å fullføre.

Presentasjon av emnet

Boken er delt opp i ti hovedkapitler. Det første kapitlet handler om utfordringene ved å studere tilbakevandring. Her fremlegges undersøkelsesområdene, kildegrunnet og metoden som blir brukt. I det neste kapitlet ser han på den generelle tilbakevandringen til Finland. Et viktig problem som blir diskutert i starten på kapitlet er å tallfeste den finske tilbakevandringen i et relativt tall. Noen finske forskere har estimert at den permanente tilbakevandringen lå på mellom en tredjedel og halvparten av de 380 000 (sic) som utvandret. I følge Virtanen ligger raten på hjemvendte finner rundt 13 % mellom 1894-1924.¹⁸⁰ Tallet er allikevel også et estimat fordi det ikke finnes noe nøyaktige kilder som har tall for tilbakevandringen. Grunnen er som vi har sett tidligere, at de som talte hjemvendte ikke gjorde forskjell på dem som returnerte permanent eller dem som reiste frem og tilbake. Midlertidig returnmigrasjon var også vanlig i Finland, men i motsetning til andre europeiske land opplevde Finland, ifølge Virtanen, en lav hjemvendingsprosent.

I de neste kapitlene forsøker Virtanen å undersøke de forskjellige aspektene ved tilbakevandring. Kapittel 2-3 handler om generelle trekk om temaet. Her diskuteres forhold som bosetningsmønster ved retur og lengden av opphold. Lengden av opphold deles inn i tre kategorier: **1)** Lange perioder, som kan vare i flere tiår. **2)** Perioder knyttet til forholdet mellom høy og lav konjunkturer som gjennomsnittelig varte mellom 3-7 år og **3)** sesong betonte perioder som ofte var årlige.¹⁸¹

¹⁸⁰ Ibid: s. 68

¹⁸¹ Ibid: s. 84

De første tre kapitlene gir en innføring på makronivået og han bruker eksempler fra de forskjellige områdene som han har undersøkt. De sosioøkonomiske og demografiske forholdene blir undersøkt de neste to kapitlene. Tilbakevandrerens kjønn, alder og status diskuteres. Et funn som nevnes er hvordan utviklingen i jordbruket førte til en økning i antall selveiere i forskjellige områder. Strukturendringer i det finske samfunnet gjorde at jordløse leilendinger forsvant mer eller mindre etter første verdenskrig. Det vil si at bønder som utgjorde den største emigrantgruppen ble forbigått av andre grupper som sjømenn, skogsarbeidere og andre middelklasse arbeidere i perioden 1914-1930.¹⁸² Og disse gruppene migrerte oftere midlertidig, spesielt sjømenn. ”*Seamen, on the other hand, emerge as the urban ”birds of passage,” as might be predictable.*”¹⁸³ I tillegg til sjømenn var det større midlertidig tilbakevandring blant faglærte arbeidere enn blant tradisjonelle bønder som oftere returnerte permanent. Barna til selveiere derimot var den gruppen som oftest reiste flere ganger mellom Finland og USA. Grunnen er rett og slett fordi de manglet en stabil inntektskilde, noe foreldrene hadde gjennom gårdsbruk. Dette gjelder for tiden etter 1900.¹⁸⁴

Etter å ha sett på de demografiske aspektene ser Virtanen først på betydningen av retur i de finske områdene i USA, og deretter på de personlige aspektene ved retur. I det siste kapitlet ser han på tilbakevandring i forhold til Finland som et land av den ”gamle” eller ”nye” migrasjonen. Virtanen konkluderer med at Finland har mer til felles med de land som i USA klassifiseres som en del av den ”gamle” immigrasjonen (nord og vest Europa), fordi tilbakevandringen var så lav. Immigranter fra den ”nye” immigrasjonen som Dillingham kommisjonen mente kun så på USA som en arbeidsplass hadde betydelig større tilbakevandring. Et eksempel er Hellas som opplevde opp mot 40 % tilbakevandring av dem som emigrerte i perioden 1908-1931.¹⁸⁵ Konklusjonen er da at Virtanens bok ikke kan si noe endelig om betydningen av returnmigrasjon til Finland men at det kan brukes som et basisverk for videre forskning.

¹⁸² Ibid: s.104-105

¹⁸³ Ibid: s. 112

¹⁸⁴ Ibid: s. 112-113

¹⁸⁵ Ibid: s. 68

Årsaksforklaring

To av spørreskjemaene som er vedlagt i boken spør blant annet etter hvorfor personen valgte å returnere til Finland. Det ene ser på hele migrasjonsprosessen og det andre er hovedsakelig viet til tilbakevandring. Her spørres det også om migranten tok med seg noe kapital hjem og om de investerte det i hus, gård eller annen eiendom. Hva er hovedårsakene for den finske tilbakevandringen? Finnes det noe som skiller seg ut fra Norge eller andre land som det sammenlignes med? Jeg vil bruke Virtanen sitt kapittel om individuelle motiv for migrasjon for å belyse dette. Innledningsvis i kapittel 7 skriver han at det er to tilnærminger som må diskuteres når man snakker om årsaker for retur. Det første er generelle årsaker og det andre er personlige eller individuelle motiv. De generelle faktorene for tilbakevandring vil jeg diskutere når vi ser på den teoretiske tilnærmingen. Grunnen til dette er betydningen som Virtanen legger på de individuelle motivene. ”*The examination of the personal motives of individual return migration creates an entire new perspective for the understanding and explanation of the return or non-return, for these motives must be recognized as being more significant in the return phenomenon than in the original emigration.*”¹⁸⁶ Han poengterer at både de individuelle og generelle faktorene utfyller hverandre og dermed er like viktige i studiet av tilbakevandring.

For å finne fram til de mest sentrale årsakene for den finske tilbakevandringen bruker Virtanen de fire årsakene som Cerase brukte i sin studie.¹⁸⁷ (Retur p.g.a. *mislykket opphold, konservatisme, pensjon og innovasjon.*) Etter å ha forklart dem ser han på svar gitt av spørreskjemaet. Det fantes 20 svaralternativer på spørreskjemaet. Det var veldig varierte grunner for å returnere. Noen svarte at mangel på arbeid gjorde utslaget, mens andre reiste hjem for å kjempe for Finland i vinterkrigen 1939-1940, eller andre politiske årsaker. Men, av 937 personer, så svarte 200 at hjemlengsel var den viktigste årsaken til retur. Andre sentrale årsaker var etter oppnådd mål, skade eller sykdom eller for å pensjonere seg.¹⁸⁸

Selv om det fantes varierte årsaker for å reise hjem, hadde flere finner planer om å reise hjem uansett. Språkproblemer var vanlig blant første generasjons immigranter i finskamerikanske kollektiv i USA. Gjennom sammenligningen med italienere og Cerase sitt arbeid finner Virtanen ut at årsakene til italieneren kan brukes, men med litt modifikasjoner. Blant annet kan ikke Cerase sin modell brukes på bosetningsmønster. Immigranter fra Norden ble ofte bønder i midtvesten, mens italienere oftere bosatte seg i byene. Finner gjorde begge

¹⁸⁶ Ibid: s. 170

¹⁸⁷ Jf. Kapittel 2.1.2

¹⁸⁸ Virtanen, 1979: s. 175-176

del. Finner som italienerne bodde ofte i kollektiv og holdt seg sammen med folk fra samme land. Dette hindret assimileringen skriver Virtanen. Men, 2. og 3. generasjon ble ofte amerikaniserte blant annet på grunn av det amerikanske skolesystemet. Dette var en faktor som gjorde at flere som hadde tenkt å returnere ikke gjorde det.¹⁸⁹ Vi så at Simonsen brukte et eksempel på at norske immigranter reiste tilbake for at barna skulle gå i norsk skole.

De personlige og individuelle faktorene for den finske returen var varierte og komplekse. Noen reiste hjem fordi de ville eller følte de måtte, mens andre ikke hadde noe valg. Et viktig felt som diskuteres er de som ville reise hjem, men ikke hadde mulighet til det. Hvis man hadde lovlig opphold i USA, og ønsket å dra hjem, hadde man mulighet til å få reisen støttet av den amerikanske staten. Et av kriteriene var at man ikke kunne ha vært i landet mer enn tre år. De som kvalifiserte til å få støtte for å reise hjem, fikk ikke lov til å returnere til USA igjen. Det er ikke skrevet noe om hvor mange som benyttet seg av dette. Men, en av de vanligste måtene å få returen finansiert på var at familien betalte billetten.¹⁹⁰

En annen del av spørreskjemaet forsøkte å ta rede på om immigrantene følte at de hadde hatt ett vellykket opphold eller et mislykket. 906 personer ble spurt og resultatet var: *Very successful* 149, *Successful* 236, *Reasonably successful* 446, *Not very successful* 59 og *Very unsuccessful* 16. Majoriteten svarte at de følte at oppholdet var vellykket. Et fåtall reiste hjem på grunn av et mislykket opphold, noe som resultatene av Virtanen sitt arbeid bekrefter.¹⁹¹

Konklusjonen til forfatteren er at uansett om man reiste hjem av årsaker relatert til lykke eller ulykke så var også reintegrering i det finske samfunnet en viktig faktor. Dette er et av de momentene som må undersøkes når vi skal se på den teoretiske tilnærmingen.

Teoretisk tilnærming

Den teoretiske tilnærmingen til Virtanen ligger i overgangen mellom de klassiske og moderne teoretiske modellene. Det vil si i grenselandet mellom *den neoklassiske økonomiske modellen* og *den nye migrasjonsøkonomiske modellen* på den ene siden, og *den strukturelle migrasjonsmodellen* på den andre siden. For å finne ut av årsakene til den finske tilbakevandringen så Virtanen både på generelle årsaker og personlige. Ved å bruke Cerase sine 4 hovedpunkter har han en modell som kan forsøkes å bruke på den finske

¹⁸⁹ Ibid: s. 174

¹⁹⁰ Ibid: s. 184

¹⁹¹ Ibid: s. 181ff

tilbakevandringen. Cerase sine punkter hører under *den strukturelle modellen*. Men Virtanen har ikke bare brukt spørreskjema som basis for sin undersøkelse, men også andre kilder.

I innledningen til første kapittel skriver Virtanen om Ravensteins fjerde lov som sier at hver migrasjonsstrøm har en like sterk motstrøm. Denne loven utgjør basisen for studiet, siden det ikke hadde blitt skrevet noe særlig stor verk om tilbakevandring til da. I tillegg baserer han seg på E.S. Lee sine fire faktorer knyttet til migrasjon.¹⁹² Lee og Ravenstein sine teorier, sammen med push og pull teorien utgjør den teoretiske rammen for de generelle faktorene. Mens spørreskjemaene og verkene til Cerase, Saloutos blant andre blir nevnt, og utgjør den teoretiske rammen for de personlige faktorene. Men hva skriver Virtanen selv om tilbakevandring, og kan hans funn plasseres under de klassiske eller moderne modellene?

Den neoklassiske modellen ser på tilbakevandrerene som en mislykket migrant. Det vil også si at migranten opprinnelig ikke hadde noe motiv om å reise hjem. Man reiser hjem fordi man må. Virtanen er tidlig med å utdype forskjellen mellom dem som reiste midlertidig og dem som reiste permanent. Selv om motivet for å emigrere ofte er økonomisk, kan det å returnere være av forskjellige årsaker. Årsakene er dermed knyttet til motivet om å være i USA midlertidig eller for alltid. I tillegg kan de være både generelle og personlige for begge grupper. Han skriver at de generelle og personlige faktorene dermed ikke kan forklares hver for seg. Et eksempel er at man kan emigrere på grunn av generelle faktorer som ofte omhandler økonomi. Men selv om man har planlagt å returnere kan hjemturen påvirkes av faktorer på individnivå. Dette kan være som vi har vært inne på blant annet sykdom, arbeidsledighet eller andre årsaker. Av den grunn så velger Virtanen å se på generelle og personlige faktorer både i avsender- og mottagerland.

Som vi så med eksempelet om *Hollandsgängere*, kom migrantene ofte tilbake til høstingen av avlingene.¹⁹³ Funnene til Virtanen tyder på noe av det samme mønster. Det viser seg at både de som reiste til USA for sesongarbeid, og de som kom hjem permanent returnerte oftere på våren, slik at de kunne hjelpe til med såingen av jorden. Virtanen skriver at en faktor for dette er muligens den teknologiske utviklingen. I tillegg er jo vår og sommer den delen av året som ofte gir mennesker mest glede i motsetning til høst og vinter. ”*No doubt it was more comfortable to return permanently in spring and summer, bearing in mind that the return often took place for other reasons than economic reasons, even though the improvements in communications made it possible to move at any time of the year.*”¹⁹⁴ Han konkluderer med at

¹⁹² Jf- Kapittel 2.1.1

¹⁹³ J.f Kapittel 2.1.1

¹⁹⁴ Virtanen, 1979: s. 98

“pull-faktorer” i Finland trakk dem hjem på denne tiden av året, og at grunnene ikke var økonomiske, men personlige. Slike motiver, som hjemlengsel, nostalgi, hører under *den strukturelle modellen*. Og som vi så under *årsaksforklaringer* reiste majoriteten hjem på grunn av hjemlengsel. Det er i bunn og grunn de personlige faktorene som blir avgjørende for returen.

De fleste informantene til Virtanen anså oppholdet i USA som vellykket i mer eller mindre grad. Det fantes noen som følte at tilværelsen i USA var mislykket, og reiste hjem av den grunn. *Den strukturelle modellen* ser ikke på retur i forholdet mellom vellykket kontra mislykket. *Den neoklassiske modellen* ser på retur som mislykket, mens *den nye migrasjonsøkonomiske modellen* ser på retur som vellykket. Virtanen ligger derfor teoretisk i grenseland mellom disse tre modellene. ”*The decision of an immigrant, whether successful or unsuccessful, to remain abroad or to return to Finland depended to a large extent on his status and background at emigration.*”¹⁹⁵ Det vil si at de sosiologiske og demografiske faktorene også ble tillagt vekt i avgjørelsen om retur eller ei. Vi har sett at når det gjelder tilbakevandring i seg selv bruker Virtanen teori som kan plasseres i de klassiske og de moderne teoretiske modellene. Men hva skriver han om hvordan man rejusterte seg til forholdene tilbake i Finland, og hva man gjorde med de medbrakte pengene og ressursene? Før vi går inn på dette er det viktig å huske at i *den strukturelle modellen* så har ikke de ressursene eller kapitalen som migranten tar med seg noen effekt på utviklingen av avsenderlandet, mens i *den transnasjonale modellen*, så brukes ressursene aktivt til å forbedre og utvikle det lokale samfunn.

I *den transnasjonale modellen* skjer retur når forholdene hjemme er overveiende bra nok. Hvis ikke reiser migranten fram og tilbake. Retur er ønsket og planlagt. Informantene som Virtanen bruker har ofte som mål å returnere når de har tjent nok penger. Dette passer mest under *den strukturelle modellen*, fordi migrantens erfaringer, kapital og ressurser kun blir brukt på han selv og den nære familien.

Virtanen skriver at det finnes to faktorer som påvirker reintegreringen i det finske samfunn. Det første er personlige og offentlige holdninger mot emigrasjon og de som returnerer (det kan være statlige, kommunal og de skrevet av pressen), og det andre er individuelle faktorer som er med på å hindre returen. Både rapporten fra den finske migrasjonskomiteen og avisene fokuserte på de negative sidene med migrasjon. Man forsøkte å male et bilde av emigranten som en som ikke tok vare på familien som ble værende igjen i

¹⁹⁵ Ibid: s. 185

Finland. En rapport framla økningen i utroskap av koner som hadde menn i USA. Slike historier, samt tanken om at å emigrere var upatriotisk (ofte fremlagt av den politisk konservative opposisjonen i Finland) ble imidlertid avkreftet, da det ble fastslått at både permanente og midlertidige migranter hjalp familiene hjemme økonomisk.¹⁹⁶ Virtanen skriver at siden de fleste mennesker som emigrerte gjorde det i en tid da slike holdninger var vanlige, betyr at man ikke kan studere reintegreringsprosessen uten å ta hensyn til offentlighetens syn. Han legger til at dette kan være en vesentlig faktor i den lave returraten for Finland.¹⁹⁷

Data fra et av spørreskjemaene vedlagt i boken, som gikk ut til kommunestyrene i de undersøkte områdene, viste at en tredjedel av styrene var mer eller mindre overbevist om at tilbakevandrere i deres respektive kommuner hadde en noenlunde bedre økonomi enn før emigrasjon. Virtanen fant liknende tall fra sine undersøkelsesområder. Majoriteten av hjemvendte finner hadde med seg sparepenger, men det fantes en betydelig minoritet som ikke hadde med seg sparepenger. Hva ble så disse sparepengene brukt til, og finnes det noen teoretisk tilnærming nærmere de moderne migrasjonsmodellene?

Som vi har sett av de norske eksemplene, brukte de fleste sparepengene sine på å forbedre egen livssituasjon. Dette er ifølge Virtanen også gjeldende for de finske returnmigrantene. ”*It is consequently evident that the largest proportion of those who returned with savings used them to set up in agriculture either by buying a farm outright, renovating an old farm, or by buying out the co-inheritors of the family farm.*”¹⁹⁸ De som ikke brukte pengene på jordbruk, investerte det i andre bedrifter, som sagbruk, butikker, eller annen eiendom. *Den nye migrasjonsøkonomiske modellen* sier at grunnen til at remitter og sparepenger blir brukt på familien er for å unngå økonomisk nød. På den andre siden sier *den strukturelle modellen* at selv om de pengene som blir investert ikke har noe betydelighet for modernisering, blir ressursene brukt for å opprettholde status quo. Det vil si at den sosiale statusen ikke forandrer seg. Dette stemmer med funnene til Virtanen, fordi som notert av kommunestyrene, var livssituasjonen til tilbakevandrere forbedret. Disse forholdene gjelder både på dem som emigrerte fra Finland som jordeiere, leietakere eller som var tilknyttet annen næring. Det er logisk å tro at de som ikke eide en gård og returnerte ønsket å kjøpe, mens de som eide jord ønsket å renovere.

I kapittel 8 som handler om reintegrering i Finland, konkluderes det med at de aller fleste klarte omstillingen tilbake til det lokale samfunn uten særlige problemer. Sparepenger

¹⁹⁶ Ibid: s. 186ff

¹⁹⁷ Ibid: s. 190

¹⁹⁸ Ibid: s. 195. Det siste forholdet gjelder at alle arvinger i Finland normalt deler verdien av gården, i motsetning til den norske praksisen som var basert på primogenitur, som vil si at eldste sønn har førsterett på arv.

og remitter gikk hovedsakelig til familie. De ønsket å opprettholde status quo, en vanlig atferd, som da går under *den strukturell modellen*. Men, det fantes finner som brukte ressursene tilegnet i utlandet på å forandre den tradisjonelle samfunnsstrukturen. Dette er faktorer som går under *den transnasjonale modellen*, og Virtanen bruker et helt kapittel på å undersøke om tilbakevandring hadde noen effekt på moderniseringen av det finske samfunnet. Han er klar over at en slik effekt ikke er målbar, fordi de baserer seg kun på subjektive meninger, og ikke minst fordi den finske tilbakevandringen ikke var høyere enn 20 prosent (sic).¹⁹⁹ Men ved å sammenligne med andre land, kan man prøve å si noe konkret om påvirkningen.²⁰⁰

Et av de første eksemplene er hvordan tilbakevandrere er med på å stimulere den lokale økonomien, hovedsakelig jordbruket. *Den strukturelle modellen* ser negativt på tanken om såkalte innovative tilbakevandrere. Innovasjon er et av Cerase sine fire punkter, men italieneren fant ut at de italienske tilbakevandrerne ikke var innovative. Virtanen, i sin gjennomgåing av punktene, skriver at et fåtall av finske tilbakevandrere kan klassifiseres som innovative etter Cerase sin modell. Grunnen er et punkt som vi ikke har diskutert tidligere, og det er tidsperspektivet. Modellen til Cerase sier at retur på grunn av innovasjon var av tilbakevandrere som hadde hatt et opphold i USA mellom 11-20 år. Siden nesten ingen av de finske tilbakevandrerne studert av Virtanen hadde vært i USA så lenge, kan ikke punktet i noen særlig grad brukes på finsk tilbakevandring. Men Virtanen argumenterer med at man kan komme hjem med nye impulser og ideer etter bare noen få års fravær.²⁰¹ Med andre ord så kan Cerase sin modell brukes på finsk tilbakevandring, men man må ta forbehold. Ved å sammenligne med forskjellige land får man fram likheter og motsetninger, noe som bidrar til en bredere oversikt og forståelse av fenomenet, og det har Virtanens undersøkelse.

Det viser seg at finske tilbakevandrere introduserte nye arbeidsmetoder i jordbruket, innførte blant annet minkfarmer. I tillegg ble det observert at tilbakevendte jobbet raskere og mer effektivt fordi tempoet i USA var raskere. Folk kom hjem med tanker om frihet og likestilling, og ønsket om å demokratisere den finske landsbygda. En finsk tilbakevandrer noterte følgende: ”*When the emigrants had come back home to Alahärmä, and probably in other places as well, they enriched the economy, because they repaired their buildings and farms in general. Some of them bought themselves a farm, and others bought extra land.*”²⁰² Slike tilfeller gjaldt selvfølgelig på steder som hadde stor tilbakevandring. Det vil si at de kun

¹⁹⁹ Virtanens egne tall viste seg at tilbakevandringen sannsynligvis var rundt 13 prosent

²⁰⁰ Virtanen, 1979: s. 203

²⁰¹ Ibid: s. 174

²⁰² Ibid: s. 205

hadde en effekt på lokalsamfunnene. Dette hører under *den transnasjonale modellen*. Grunnen til dette er at modellen sier at ressursene blir brukt på utvikling av lokalsamfunnet. Man forandrer status quo.

Det fantes tilbakevandrere som gikk inn i politiske verv og forsøkte å forandre den politiske situasjonen. Vi har allerede nevnt statsministeren Oskari Tokoi. Andre som kan nevnes er Matti Kurikka som var innflytelsesrik tidlig i den finske arbeidsbevegelsen før han emigrerte. Tokoi var også aktiv i bevegelsen. Kurikka prøvde å starte utopiske samfunn i Canada og Australia. Da han returnerte hadde bevegelsen tatt en annen ideologisk vending og det var ikke plass for ham lenger.²⁰³ *It is impossible to define the impact of the returning migrants on society, religion, culture, and morality thoroughly. There is however definite evidence of the impact the returning migrants had, though exclusively from the high emigration regions.*²⁰⁴ Virtanen konkluderer derfor med at tilbakevandring ikke hadde noe særlig betydning for det finske samfunnet, på grunn av at den var så lav. Dette gjelder både de håndfaste impulsene og de ideologiske. Dette er en annen faktor som gjør at den teoretiske tilnærmingen faller inn under *den strukturelle modellen*. Selv om det finnes elementer fra de moderne modellene som *den transnasjonale modellen*.

4.7 *Lars-Göran Tedebrand: Västernorrland och Nordamerika 1875-1913, Utvandring och återinvandring*

Det siste verket som skal analyseres i denne oppgaven er av den svenske forskeren Lars-Göran Tedebrand. Boken, som er publisert i 1972, tar for seg innvandring og utvandring fra Västernorrland fylke, som inneholder Sveriges største industrialiserte landsbygdområde, nemlig Sundsvall distriktet. Også dette verket har tatt utgangspunktet i et forskningsprosjekt. Det het "Sverige och Amerika efter 1860" og ble utført ved instituttet for historie ved universitetet i Uppsala. Tedebrand ser på migrasjonsprosessen i Västernorrland fylke i lys av den totale inn- og utvandring til og fra Sverige. Tidsperioden som er valgt er 1875-1913. Det vil si han unngår begge verdenskrigene og børskrakket i mellomkrigstiden. Tedebrand ser på migrasjon til og fra fylket med fokus på utviklingen til et mer industrialisert samfunn. Det er

²⁰³ Ibid: s. 214ff

²⁰⁴ Ibid: s. 210

særlig utviklingen av sagbruks- og treverksindustrien som dominerer regionen. Den økende industrialiseringen som tok sted mellom 1870 og 1890, tiltrakk arbeidere, og fylkets befolkning steg med 55 prosent.²⁰⁵ Etter 1890 opplevde regionen en stagnasjon i den økonomiske utviklingen, som førte til stor utvandring.

For å belyse inn- og utvandringen ser Tedebrand på demografiske, sosiologiske og økonomiske forhold i regionen. Dette oppnår han ved en mikro- og makronivå analyse av fylket og landet i sin helhet. I tillegg sammenligner han med andre land, deriblant Norge, Italia, Hellas og Finland. Tedebrand sitt migrasjonshistoriske verk er delt opp i 7 kapitler. Tilbakevandring behandles som eget emne i kapittel 5, som er på litt over 30 sider. Heller ikke denne boken har noe eget kapittel eller del om remitter, men det blir nevnt at Högby sogn mottok 59 000 kroner i amerikapenger i 1907.²⁰⁶ De svenske returnemigrantenes påvirkning på det svenske samfunnet diskuteres ikke. Jeg vil rette hovedfokuset i denne analysen på kapittel 5, som heter ”Återinvandring från Nordamerika,” og vise til andre steder i boken der det blir nødvendig. Som vi skal se, ser Tedebrand på forholdet mellom økonomiske konjunkturer og migrasjon.

Kildegrunnlag

For å gi en fremstilling av migrasjonsbølger til og fra Västernorrland fylke, har Tedebrand tatt i bruk et variert kildemateriale. Foruten de litterære verkene som det refereres til, brukes det svært mye utrykte kilder fra statlige arkiv både i Sverige og Norge. Dette suppleres med statistikk (demografisk- og utenlandskstatistikk), brosjyrer, tidsskrifter og informasjon fra kirkebøker, som også i Sverige førte utvandring og innvandring til prestegjeldene.

En av de viktigste kildene for å kartlegge den transatlantiske migrasjonsbølgen er som nevnt emigrantruller og passasjerlister. Tedebrand har ikke bare brukt passasjerlistene til dampskipselskapene, men også emigrantprotokollene til de forskjellige havnene som han har undersøkt. Den mest sentrale havnen er Göteborg, men han har også sett på Malmö, og flere havner i Norge. De havnene som opplevde høyeste antall svenske reisende var Oslo og Trondheim, men han har i tillegg undersøkt Bergen og Kristiansand. Tedebrand har gått igjennom emigrantprotokollene på statsarkivene til disse 4 byene.²⁰⁷

²⁰⁵ Tedebrand, 1972: s. 14

²⁰⁶ Ibid: s. 22

²⁰⁷ Ibid: s. 325-326

Statistikk er viktig i Tedebrands undersøkelse. ”Undersøkningsmetoden är socialhistorisk och statistisk. De bägge källseriernas informationer underkastas efter en källkritisk värdering en totalbearbetning.”²⁰⁸ I tillegg til den kildekritiske vurderingen av statistikk, bruker det han kaller for ”individdata” på en generelt grunnlag. Ved å studere Västernorrland kan han si noe generelt om migrasjonen til og fra Sverige i perioden som studeres.

”Den statistiske grøten,” blir et fokuspunkt også for Tedebrand når det gjelder tilbakevandringen til de forskjellige kommunene i Västernorrland fylke. Han skriver at noe som overrasker ved de internasjonale studiene av tilbakevandring, er at det mangelfulle kildematerialet gjør at forskere kommer fram til motsigende resultater.²⁰⁹ Som vi nevnte bruker Tedebrand i stor utstrekning statistikk og statistiske tabeller som kildemateriale. Intervjudata er det ikke mye av. Det blir ikke referert til hvordan svensker opplevde tilbakevandringen.

For å få et sammenligningsgrunnlag når tilbakevandring diskuteres bruker også Tedebrand forfattere som Semmingsen, Cerase og Saloutos. Dette skal jeg komme nærmere inn på når jeg skal diskutere den teoretiske tilnærmingen. Datagrunnlaget er variert og stort nok for at Tedebrand kan si noe konkret og generelt om tilbakevandringen til Västernorrland.

Presentasjon av emnet

Boken er som nevnt delt opp i 7 kapitler. Tedebrand begynner med å se på den industrielle utviklingen påvirket befolkningsveksten i fylket. Etter det ser han på den interne flyttingen, før han ser på utvandringen til USA. Etter kapittelet om tilbakevandring, ser han på utvandringen til andre land utenom USA. Hvordan presenteres da kapittel 5 i boken til Tedebrand?

Vi har sett at han ser på migrasjon til og fra Västernorrland fra en sosialdemografisk tilnærming. Det samme gjelder når han studerer tilbakevandringen. Det første som diskuteres er tilbakevandring fra USA på et generelt grunnlag. Her fokuserer Tedebrand på den store tilbakevandringen til land som Italia og Hellas, og han poengterer at den svenske tilbakevandringen ikke er på langt nær så stor. Det er klart at tallene til Tedebrand er lavere enn andre, siden han ikke har studert fenomenet lenger enn til 1913. Virtanen drøftet om den finske masseutvandringen kunne plasseres under den ”nye” eller den ”gamle” migrasjonen. Sverige tilhører historisk sett til den ”gamle.”

²⁰⁸ Ibid: s. 17

²⁰⁹ Ibid: s. 26

Neste del handler om tilbakevandringen til Sverige. Mellom 1875-1913 utvandret det 853 354 svensker til USA. Rundt 130 000 kom tilbake fra USA. Det gir en prosentandel på 15 prosent. Canada eller de andre land som diskuteres i kapittel 6 (om utvandring til andre land enn USA) blir ikke tatt med i den beregningen. Vi har sett at den norske tilbakevandringsprosenten ofte ligger på rundt en fjerdedel. Sverige har i tillegg en relativt større utvandring tallmessig enn Norge. Den svenske utvandring er ofte satt til 1.3 millioner. En tabell viser inn- og utvandring i absolutte tall fra 1875-1913. Sverige opplevde relativt liten tilbakevandring frem til slutten av 1880-tallet. Toppåret er 1894, da 7 343 returnerte. Det som er oppsiktsvekkende med dette året er at det kun utvandret 9 529, i motsetning til de to årene før hvor rundt 40 000 utvandret. I følge Tedebrand skyldes den høye tilbakevandringen og lave utvandringen de økonomiske lavkonjunkturen i 1893.²¹⁰

Etter å ha sett på den totale tilbakevandringen, ser han på returnigrasjon fordelt på de forskjellige fylkene. Han har også her en liknende tabell som ser på immigrasjon og emigrasjon i absolutte tall i de 25 fylkene.(I dag er Sverige delt opp i 21 län eller fylker). Västernorrland hadde en utvandring på 28 635 og tilbakevandring på 2 520 i den angitte perioden. Dette gir en tilbakevendingsprosent på 9 % av rikets totale returnigrasjon i 1893.²¹¹

Ved å se på bosetningsmønstre til tilbakevandrerne fant Tedebrand også ut at de fleste bosatte seg i jordbrukskommuner. Tilbakevandring til byene var ikke stor nok til å påvirke den stigende befolkningsveksten. Det vil si at naturlig vekst (flere fødsler enn dødsfall), og innflytting fra andre deler av Sverige var mer viktig for den urbane befolkningsveksten.²¹²

Demografiske forhold blir diskutert etter han har sett på den tallmessige tilbakevandringen. Det vil si han ser på forholdet mellom alder, kjønn og sivilstand ved emigrasjon. Funnene til Tedebrand viser at etter den økonomiske nedgangen i regionen etter 1890, skifter emigrasjonen fra hovedsakelig gifte familier som reiser permanent til single menn og kvinner som reiser midlertidig. Gifte menn som reiste i forveien betalte som regel for at familien skulle gjenforenes i USA. Nedgang i antall kjedemigranter og retur av gifte menn, overgås etter 1890 av en økning av single menn og kvinner. Tanken om å kunne reise til USA for å søke arbeid, har altså en effekt på emigrasjon av single kvinner imotsetning til før 1890 da majoriteten av kvinner emigrerte som en del av familiegjenforening med mannen i USA.²¹³

²¹⁰ Ibid: s. 224 (I dag er samtlige emigrantprotokoller fra de norske havnene digitalisert, og kan finnes på digitalarkivets nettsider)

²¹¹ Ibid: s. 226-227

²¹² Ibid: s. 230

²¹³ Ibid: s. 245

De neste tingene som vektlegges er tilbakevendingsfrekvensen og alderssammensetning og lengden på oppholdet. De fleste som returnerte var mellom 35 og 44 år. Dette gjelder både i perioder som opplevde stor familieutvandring, og i perioder som opplevde høy tilbakevandring av single midlertidige migranter.²¹⁴ Majoriteten av returnemigrantene hadde vært i USA mellom 1-4 år. Kun et fåtall personer kom hjem etter fylte 50. Tedebrand konkluderer med lengden på oppholdet var påvirket av de økonomiske forholdene i USA. Det vil si at den såkalte arbeidsvandringen økte i perioder hvor Sverige opplevde lavkonjunkturer. ”Att emigrantstrukturen undergått en betydande förändring under det senare masseutvandringsskedet var tydligt.”²¹⁵ Den svenske migrasjonen skiftet også fra en primært permanent affære til en midlertidig arbeidsvandring, som ble motivert av høye konjunkturer i USA. Slik presenteres kapittelet om den svenske tilbakevandringen til Sverige og Västernorrland. Men hvordan forklarer Tedebrand tilbakevandringen og motivene til de svenske returnemigrantene?

Årsaksforklaringer

Som vi har sett gis det flere årsaker til at man valgte å returnere. Siden Tedebrand ikke har fokusert noe særlig på intervjumateriale, gis det kun noen generelle årsaker. I det første kapittelet som heter ”Allmän överblick,” ser han på generelle trekk og viser til internasjonal forskning om de forskjellige emnene som tas opp i boka. I de avsnittene som omhandler tilbakevending drøftes det om hvorfor svenske migranter valgte å returnere.

Tedebrand ser for seg at to hovedårsaker til hjemvending. Den første årsaken ligger i motivet for å emigrere. Hvis man tenker seg at man emigrerer til USA fordi mulighetene for arbeid i Sverige er såpass lave at en arbeidsvandring kan forsvares økonomisk, så er muligheten for å tjene til livets opphold i utlandet større. Da blir motivet for å emigrere økonomisk, men kun for en periode. Dette motivet karakteriserer ofte midlertidige migranter.

Den andre årsaken for retur er noe Tedebrand kaller for utstøtningsprosess fra det amerikanske samfunnet. Med andre ord så reiser man hjem etter Wymans fjerde grunn, nemlig avvisning av USA.²¹⁶ Som tidligere nevnt kan dette være politikken i USA, hvordan man oppfattet skolesystemet, eller hvordan samfunnet behandlet etniske minoriteter. Tedebrand oppsummerer det slik: ”Vilkendera förklaringsgrunden man än väljer för en kronologisk volymanalys, blir den naturliga utgångspunkten att konnektera återinvandringen

²¹⁴ Ibid: s. 250

²¹⁵ Ibid: s. 258

²¹⁶ Se kapittel 2.1.2

med den amerikanske konjunkturutvekligen.”²¹⁷ I følge Tedebrand så må de personlige årsakene for retur ses i sammenheng med den amerikanske og svenske økonomien. Tilbakevandring til de forskjellige kommunene må derfor analyseres på bakgrunn av industrialisering og urbanisering.

Funnene til Tedebrand viser ingen sammenheng mellom at de kommunene som har hatt lav utvandring dermed har stor tilbakevandring. Det vil si at de kommunene med større mulighet for arbeid ikke trekker til seg mer tilbakevandrere enn man kunne forvente. Det viser seg også at man returnerte til hjemstedene. Tedebrand estimerer at dette gjaldt for over 80 prosent av de svenske tilbakevandrerne til Västernorrland. De industrielle områdene hadde ikke større tilbakevandring enn jordbrukskommunene. Siden trenden skiftet fra en hovedsakelig familieutvandring til en ensom arbeidsutvandring er dette funnet noe rart ut i fra forutsetningen at industrisentra trekker til seg mer migranter (Ravensteins tredje lov). Dette skal vi komme mer innpå nedenfor.

Årsakene for tilbakevandring er i følge Tedebrand knyttet til konjunkturer. Var de lavere i Sverige utvandret flere, og var de høyere i Sverige flyttet mer folk hjem. Siden Tedebrand sin tidsperiode ikke dekker reguleringen av innvandring til USA (1920-tallet), børskrakket eller de to verdenskrigene får han ikke undersøkt tilbakevandring i lys av slike eksterne faktorer. De personlige faktorene blir heller ikke vektlagt i arbeidet. Hvordan er da den teoretiske tilnærmingen til Tedebrand?

Teoretisk tilnærming

I det oppsummerende kapittelet (Kapittel 7) nevnes Ravensteins fjerde lov som sier at hver migrasjonsstrøm har en like sterk motstrøm. Denne loven koblet sammen med den økonomiske grunntanken at returmigrasjon til Sverige var konjunkturavhengig utgjør grunnlaget for den teoretiske tilnærmingen til Tedebrand. Den sosialhistoriske metoden som er valgt fokuserer mest på demografi og statistikk. Det finnes ikke noen intervjudata som prøver å kartlegge motivene til tilbakevandrerene. Cerase og Saloutos sine motiver for retur blir nevnt i det innledende kapittelet men ikke brukt i gjennomgangen av den svenske returnen (Kapittel 5).

Teorien som Tedebrand bruker blir plassert i den neoklassiske modellen (Ravenstein) og den strukturelle modellen (Cerase og Saloutos). Men hvor kan man plassere funnene til Tedebrand? *Den neoklassiske modellen* er økonomisk preget. Dette sammenfattes med

²¹⁷ Ibid: s. 26-27

Ravenstein sin tolvte lov, som sier at hovedgrunnen for å migrere er økonomi. På den andre siden *sier den neoklassiske modellen* at tilbakevandring kun skjer som en konsekvens av et mislykket opphold. Som vi har sett gjør Tedebrand et stort poeng ut av skiftingen fra familieutvandring til utvandring av enslige som søker midlertidig arbeid i USA. I tillegg fant Tedebrand ut at det var størst tilbakevandring til jordbruksområder, som viste at tilbakevandrere var mer konservative enn den øvrige samfunnstrenden, som var en økende urbanisering. Motivet til dem som kom tilbake var å være i USA for å tjene penger, ettersom det var lettere enn å få arbeid i Västernorrland.

Hvis det å emigrere inngår i en planlagt strategi om å tjene penger for så å returnere som en ”vellykket” migrant kan vi plassere hovedvekten av Tedebrands teoretiske tilnærming under *den nye migrasjonsøkonomiske modellen*. Problemet er at valget av metode hindrer Tedebrand å si noe konkret om de personlige motivene til tilbakevandrerene. Men etter å ha undersøkt Västernorrland som både hadde økende industriområder og økende urbanisering, fant han ut at jordbruksområdene hadde større tilbakevandring enn industriområdene. Det vil si at tilbakevandrerene antageligvis kom hjem til sine respektive hjemstedskommuner og investerte midlene i jordbruk. Dette er ikke studert av Tedebrand men han støtter seg til tidligere svensk forskning. Han nevner Helge Nelson, som har studert tilbakevandring til Åkerbo herad på Ôland, Kalmar i 1907. Nelson sine funn tyder på at de fleste som reiste fra dette området hadde planlagt å komme tilbake. I tillegg sier Nelson at de bosatte seg på egne gårder, eller investerte i nye gårdsbruk.²¹⁸ I tillegg noterer Tedebrand seg følgende: ”*Till Nelsons beskrivning kan fogas att det nyligen hävdats, att svensk-amerikanerna, förutom att investera pengar i det öländska jordbruket, även brutit delvis nya vägar för den tekniska sidan av jordbruksproduktionen.*”²¹⁹

Det blir også referert til andre svenske forskere. Blant annet Lars Ljungmark som delte tilbakevandrere i to kategorier. Dem som kom tilbake med oppsparte midler, og dem som kom hjem på grunn etter et mislykket opphold.²²⁰ Den svenske forskningen som det vises til i tillegg til hans egne funn viser at vi kan plassere Tedebrand i den nye migrasjonsøkonomiske modellen. Selv om motivene fra den strukturelle modellen blir presentert, så er ikke konklusjonene til Tedebrand i samsvar med denne modellen. De passer mer naturlig inn i den nye migrasjonsøkonomiske modellen. Dette fordi Tedebrand hevder at man planlegger å returnere etter at man har tjent nok kapital til å drive jordbruk i Sverige. Returnemigrantene

²¹⁸ Ibid: s. 22-23

²¹⁹ Sitat hentet fra Tedebrand, 1972: s. 23

²²⁰ Tedebrand, 1972: s. 23

reiste ut som en motstand mot den økende urbaniseringen.²²¹ De var konservative migranter, som reiste hjem når målet var oppfylt.

Den nye migrasjonsøkonomiske modellen sier at retur er en del av en planlagt strategi for å sikre familien økonomisk. Et av hovedmomentene i den nye migrasjonsøkonomiske modellen er at den planlagte strategien er lagt av familien, der mannen som oftest emigrerer mens kona og barna blir hjemme. I Sundsvalldistriktet fant Tedebrand ut at 124 av 168 gifte menn, utvandret og tilbakevandret uten familie.²²² Noe som tyder på at familien ble værende i Sverige.

Vi kan allikevel diskutere dette i forhold til *den strukturelle modellen*. En kritikk av den nye migrasjonsøkonomiske modellen er at den ikke tar hensyn til personlige motiv, noe *den strukturelle modellen* gjør. Som nevnt presenteres både arbeidet til Cerase og Salouts. Han presenterer også Semmingsen sitt arbeid med tilbakevandring og andre internasjonale studier. Tedebrand skriver deretter at kildematerialet i Sverige ikke er rikt nok til å si noe om de personlige motivene. Derfor presenterer han de to grunnene for tilbakevandring som er nevnt ovenfor (se Årsaksforklaringer). Han er klar over de ulike personlige motivene som internasjonal forskning har påvist, men kan ikke bruke dem på den svenske tilbakevandringen. Siden svært lite er skrevet om motivene for retur, hva sparepengene ble brukt til og om hvordan tilbakevandrerene til Västernorrland utfordret de lokale maktbalansene ved retur, blir det vanskelig å diskutere Tedebrand i forhold til *den strukturelle modellen*. Konklusjonen til Tedebrand blir at retur kan motiveres av avisning av USA, men er først og fremst motivert av de økonomiske konjunktorene. På bakgrunn av denne drøftingen vil jeg plassere Tedebrand under *den nye migrasjonsøkonomiske modellen*.

²²¹ Ibid: s. 258

²²² Ibid: s. 245

Kapittel 5

Oppsummering, sammenligning og konklusjon

Vi har nå analysert syv nordiske verk som tar opp tilbakevandring fra USA gjennom en tidsperiode som strekker seg fra 1875 til 1980. I denne delen skal jeg oppsummere de forskjellige kapitlene og deretter sammenligne verkene. Så vil jeg presentere funnene, og gi en konklusjon basert på problemstillingen min: *Hvordan fremstiller norske og nordiske forskere tilbakevending og hjemsending av penger fra USA til Norge og Norden 1875-1980? Hvilke kilder, metoder og teorier blir anvendt og hvordan forholder dette seg til klassiske og moderne migrasjonsteorier?*

Før jeg skal foreta sammenligningen er det viktig med en liten oppsummering av de teoretiske modellene som ble presentert i kapittel 2 og det historiske aspektet i kapittel 3. Deretter vil jeg drøfte de forskjellige verkene opp mot modellene, og se hvorvidt de moderne teoriene kan anvendes.

5.1 Oppsummering

Kapittel 2

I kapittel 2 ble det fremlagt teori og teoretiske modeller om tilbakevandring og remitter. De klassiske migrasjonsmodellene har et klart økonomisk grunnlag. Migrasjon er motivert av økonomi. Når det gjelder tilbakevandring sier *den neoklassiske modellen* at tilbakevandring kun kan være et resultat av et mislykket opphold. Migranten klarer ikke å opparbeide seg de nødvendige ressursene i utlandet og blir tvunget til å returnere. Folk som ikke hadde råd til retur fikk den ofte betalt av slekt eller venner. I noen tilfeller av den amerikanske stat.

I den nye migrasjonsøkonomiske modellen skjer tilbakevandring når målet om å spare penger er oppnådd. Migrasjon er en del av en planlagt familiestrategi. Her sikrer remitter retur, og sparepenger blir brukt på en selv og familien. Disse motivene kan være både altruistiske og ikke-altruistiske.

Vi har sett at de moderne migrasjonsmodellene er mer kompliserte. Modellene ser ikke kun på økonomiske aspekt ved utvandring og tilbakevandring. Hovedpoenget i *den strukturelle modellen* er at det finnes personlige faktorer som må tas hensyn til i en migrasjonsprosess. Disse faktorene motiverer retur. Tilbakevandrerene tar med seg nye

impulser og sparepenger men bruker dem kun på å forhøye egen levestandard, uten å utfordre de tradisjonelle strukturene og maktbalansene i et lokalsamfunn. Nye metoder ble innført men hadde ikke særlig påvirkning på utviklingen mot et moderne samfunn.

De to siste modellene som ble undersøkt var *den transnasjonale modellen* og *modellen om sosial nettverks teori og tilbakevandring*. I *den transnasjonale modellen* gjør man et poeng ut av at tilbakevandring ikke nødvendigvis er permanent. Man reiser hjem når forholdene i hjemlandet er gunstigere. Impulsene og sparepengene blir brukt på å forbedre det lokale samfunn. Kontakt med hjemlandet gjør at migranter får en tvetydig identitet som kan hindre integrering. Dette kan føre til at migranten vandrer flere ganger. Disse nettverkene er med på å sikre retur. I den siste modellen så vi at nettverkene var mer organisatoriske. Retur er et steg i retningen av å fullføre migrasjonsprosjektet. I *modellen om sosial nettverks teori og tilbakevandring* blir remitter investert i lokalmiljøet. Nettverkene fungerer som et sikkerhetsnett og hjelper tilbakevandrerer å utnytte ressursene i lokalsamfunnet. De moderne teoriene har et mer komplisert syn på migrasjon. Tilbakevandring ses ikke i forhold til lykke/ulykke, men som en ofte planlagt strategi for å forbedre egen livssituasjon. Hvis vi ser bort i fra tvungen migrasjon, kan vi konkludere med at frivillig midlertidig migrasjon ofte er økonomisk motivert.

Når det gjelder remitter så vi at det finnes forskjellige motiv for å sende hjem penger avhengig om man er midlertidig eller permanent migrant. Permanente sendte ofte hjem penger for å hjelpe familien og iverksette en familiegjengforening. Her ble remittance decay teorien som hevder at andre og tredje generasjon ikke sendte hjem penger, brukt som forklaring. Disse motivene var mer ikke-altruistiske. Midlertidige migranter sendte penger hjem for blant annet å sikre retur. Midlene kunne gå til prosjekter i lokalmiljøet og motivene var ofte mer ikke-altruistiske. De teoretiske modellene som vi har summert ovenfor utgjør grunnlaget for vår analyse av den teoretiske tilnærmingen til de nordiske forfatterne.

Kapittel 3

I det tredje kapittel ble det blant annet diskutert utfordringene ved å studere tilbakevandring. Vi så på den "statistiske grøten," passasjerlister, emigrantprotokoller og folketellinger. I kapittel 3.1.1 så vi på hvor mange penger som det ble estimert kom tilbake til Norge i postanvisninger. Et eksempel er de 11 millioner kronene fra USA til Norge i 1907. Hjelporganisasjoner som *Relief for Norway* hjalp nordmenn under 2. verdenskrig. Rygg skrev at totalsummen nærmet seg 157 millioner kroner mellom 1940 og 1947.

Deretter diskuterte jeg hvorvidt teknologisk utvikling og andre faktorer hadde noen påvirkning på tilbakevandring. Her så vi på overgangen fra seil til damp, deretter på regulering av innvandring, de to verdenskrigene og børskraket i 1929. Til slutt så vi på noen norske tilbakevandrere og hvilke impulser de tok med seg til Norge. I flere av de analyserte verkene ble de teknologiske faktorene ansett som en viktig faktor for tilbakevandring.

5.2 Sammenligning

Hoveddelen i oppgaven er kapittel 4. Her så vi på 7 norske og nordiske forfattere sine verk om tilbakevandring. Jeg analyserte 1 bok (Virtanen), 2 artikler (Djupedal og Storhaug), 1 hovedfagsoppgave og 1 masteroppgave (Simonsen og Sataøen) og 2 kapitler i utvandringshistoriske verk (Semningsen og Tedebrand). Problemstillingene, metodene og kildegrunnet varierte naturligvis men det fantes veldig mange likheter som gjør at vi kan sammenligne verkene. Ikke alle hadde deler som gikk på remitter, men emnet ble diskutert der det var nødvendig.

Verkene som har blitt analysert har forskjellige utgangspunkter og problemstillinger. De fremstiller temaet om tilbakevandring ut ifra eget valg av kildemateriale og metode. Flesteparten skriver om det begrensede kildematerialet. Forfattere som ikke har brukt eller referert til intervju data, har lite om motiv for retur, som for eksempel Tedebrand. Forfattere som Simonsen, Virtanen og Djupedal har lagt større vekt på de personlige motivene for retur. De viktigste førstehåndskildene som blir brukt er passasjerlister, kirkebøker, postanvisninger, demografisk statistikk, økonomisk statistikk og intervju. Semningsen har tatt i bruk beretninger fra amtmenn, distriktsleger og lensmenn for å få et perspektiv på hvordan tilbakevandrerne ble mottatt i hjembygdene ved retur. Storhaug, Virtanen og Tedebrand har henvist til europeiske eksempler for å sette den norske, finske og svenske tilbakevandringen i et større perspektiv.

I analysedelen har vi kommet fram til noen interessante funn. Ved å se på Tedebrand og Virtanen viser det seg at de tre nordiske landene vi har undersøkt har veldig mye til felles. Dette gjelder særlig motiv for retur. Hjemlengsel og nostalgi er de klart viktigste personlige motivene. Djupedal skriver at årsakene for retur virker å være personlige, hvor hjemlengsel er den årsaken de fleste av informantene gav. Informantene til Djupedal var motvillige til å diskutere økonomi. Simonsen sine informanter skrev at de viktigste årsakene for retur var hjemlengsel, økonomi, alderdom og velferd for barna. Tedebrand mener at retur stort sett er

påvirket av økonomiske svinginger, men at hjemlengsel var en medvirkende faktor. Flere av årsakene som nevnes er generelle og brukt av de fleste.

Et annet punkt som blir tatt opp går på demografiske aspekter. Alle forfattere nevner at den midlertidige arbeidsvandringen til USA besto av unge ugifte menn og kvinner. Motivet var ofte for å reise hjem å investere i bolig/gård eller å renovere eksisterende boliger. Funnene til Semmingsen, Virtanen, Sataøen og Tedebrand viser at de fleste retur migranter bosatte seg i hjemstedskommunene og fortsatte med tradisjonelt jordbruk. Den økende urbaniseringen ble ikke særlig påvirket av innovative tilbakevandrere. De hjemvendte var som regel konservative, selv om vi så eksempler på enkeltpersoner blant tilbakevandrere som var med på moderniseringen. Noen eksempler er Nygaardsvold, Tokoi og Nyhuus. Et annet er Storhaugs eksempel om bonden på Randaberg som var den første til å bruke traktor, eller Virtanens eksempel om minkfarmer. Andre likheter blant de analyserte forfatterne er valget av sekundære kilder. Vi ser at flere referer til Wyman, Cerase og Saloutos. Dette gjelder Storhaug, Sataøen, Tedebrand og Virtanen. Samtlige forfattere refererer til Semmingsen.

I denne oppgaven har jeg brukt verk fra forskjellige tidsperioder. Semmingsen sin bok er den eldste fra 1950, og Sataøen sin masteroppgave er den nyeste fra 2005. Kan man på grunnlag av den analysen vi har foretatt si noe konkret om å bruke moderne migrasjonsteori for å bedre forstå eldre migrasjonsbølger? Og hvilke teoretiske modeller ligger nærmest forfatterne sine verk? De fleste forfattere har med elementer som ligger i flere teoretiske modeller. Dette gjelder spesielt de klassiske modellene og *den strukturelle modellen*. Ingen av modellene til Cassarino blir eksplisitt nevnt, men elementer og aspekter blir tatt opp som ikke hører til i de klassiske modellene. Den migrasjonsteorien som derimot blir nevnt er Ravensteins lover, Lee sine faktorer og *push og pull modellen*.

Ingrid Semmingsen sin teoretiske tilnærming ligger nærmest *den strukturelle modellen* når det gjelder tilbakevandring. Selv om ikke personlige motiv blir særlig diskutert, er tanken hennes å vise at migrantene ikke var tilbakevandrere som kom tilbake etter et mislykket opphold i USA. Man hadde som motiv å reise hjem og bidro til å opprettholde den gamle orden. Hun eksemplifiserer med permanente returnmigranter og har ikke mye om fram og tilbakevandring. *Push og pull modellen* nevnes. Og den hører under de klassiske migrasjonsmodellene. Men siden Semmingsen diskuterer forhold som ikke er tilstede i de klassiske modellene, så havner hennes tilnærming mer under den strukturelle modellen.

Simonsen sin hovedoppgave har elementer både fra *den nye migrasjonsøkonomiske modellen* og *den strukturelle modellen*. Intervjudata blir brukt og han kartlegger en del personlige motiver for retur. Simonsen har ingenting om remitter. Djupedal sin teoretiske

tilnærming lå også under *den strukturelle modellen*. Men han hadde med elementer som vi kan plassere under *den transnasjonale modellen*. Dette gikk på kontakten mellom familier på tvers av Atlanterhavet. Djupedal har da tatt et steg videre i sin fremstilling av tilbakevandring.

Hans Storhaug diskuterer tilbakevandring på et europeisk nivå og innehar elementer som kan plasseres i tre teoretiske modeller. *Den neoklassiske modellen*, *den strukturelle modellen* og *den transnasjonale modellen*. Han ser nemlig på de økonomiske forholdene ved retur og hva tilbakevandrere gjorde med de impulsene som de tilegnet seg. Satøen sin årsak for nedgangen i retur og hjemsending av remitter, var forandringer i Atlanterhavsøkonomien rundt 1914. Jeg plasserte også hans teoretiske tilnærming under *den strukturelle modellen*, fordi han diskuterte forhold som ikke går under de klassiske modellene. Når det gjelder Sataøens teoretiske tilnærming til remitter havnet den under *den nye migrasjonsøkonomiske modellen*. Dette begrunnet jeg fordi remittene sikret returen.

Virtanen og Tedebrand sine verk er fra 1970-tallet og ligger nærmest *den nye migrasjonsøkonomiske modellen* med elementer som havner inn under de moderne teoretiske modellene. Hovedsakelig gjelder dette *den strukturelle modellen*. Det er elementer som går på de personlige motivene. Jeg plasserte Virtanen sitt verk mellom de klassiske modellene og de moderne modellene og Tedebrand i *den nye migrasjonsøkonomiske modellen*.

Selv om noen aspekt som forfatterne diskuterer kan plasseres under *den transnasjonale modellen*, ligger de fleste verkene teoretisk nærmest *den nye migrasjonsøkonomiske modellen* og *den strukturelle modellen*. Ingen av forfatterne har sett på hvordan et migrasjonsnettverk fungerer. Vi ser at det har vært en moderat utvikling i retning mer moderne teoribruk i de verkene jeg har diskutert. Semmingsen som tilhører den skolen man kaller *de pragmatiske materialistene* hvor enkelthistorien er i fokus. Semmingsen sitt hovedfokus er ikke å forklare de generelle årsakene til tilbakevandringen. Den viktigste utviklingen er at tilbakevandring ikke kun motiveres av økonomi. Det blir satt mer fokus på de personlige motivene for retur. Og man sammenligner med andre europeiske land. De to årsakene som oftest blir nevnt er retur på grunn av hjemlengsel, retur på grunn av og økonomisk nedgang.

Vi har sett at de analyserte verkene ikke har særlig stoff om de grunnleggende aspektene ved *den transnasjonale modellen* og *modellen om sosial nettverks teori og tilbakevandring*. Det også veldig lite teoretisk tilnærming til remitter. Kildematerialet som forfatterne har brukt er ikke stort nok og heller ikke fullstendig nok til at en kan utforske motivene for å sende hjem penger eller hvordan de eventuelle migrasjonsnettverkene organiserte seg. Allikevel gir disse to modellene en innsikt som kan være nyttig hvis man

ønsker å utforske kontaktnettverket norske utvandrere og tilbakevandrere hadde med hjemlandet. Og samtlige forfattere har diskutert tema som hører under flere modeller.

5.3 Konklusjon

Marjory Harper utfordrer i forordet til boka *Emigrant Homecomings Scandinavia* til gå i bresjen for videre forskning på tilbakevandring fordi det finnes mer førstehåndskilder i de nordiske landene enn i andre europeiske land.²²³ Denne oppgaven har vist at hvis man ønsker å skrive et større verk om tilbakevandring, kan det være gunstig å studere fenomenet på grunnlag av de moderne migrasjonsmodellene, hvis kildematerialet tillater det. Slik vil man få ny innsikt og tilføre den norske utvandringshistorien et nytt kapittel. Benyttet norske tilbakevandrere seg av de nettverkene som ble etablert i USA til å skaffe seg den nødvendige informasjonen som trengtes for å returnere hjem? Ble man oppfordret av nettverkene til å investere i lokale prosjekter? Og hvordan forberedte man seg på å returnere? Disse spørsmål bør utforskes hvis et større forskningsarbeid om tilbakevandring skal iverksettes. Det er tydelig at en migrasjonsprosess ikke bare er motivert av økonomi. Migrasjon er en komplisert og dynamisk prosess. I tillegg viser de moderne migrasjonsmodellene at å migrere frivillig er først og fremst et individuelt valg.

Denne oppgavens konklusjon må derfor bli at de teoretiske modellene om tilbakevandring kan brukes på den historiske migrasjonen til og fra USA som et grunnlag til å forstå motiv for å utvandre og tilbakevandre, væremåte i utlandet, mentale hindringer, hjemsending av penger og hvordan man utnyttet de tilegnete ressursene. Modellene må allikevel kun brukes som veiledende teori. Ut fra god forskningsskikk må man benytte kildekritikk og sette modellene på prøve. Teorienes viktigste funksjon er ikke å være allmenngyldige, men å være et redskap til å forklare sentrale historiske fenomener og sammenhenger når det gjelder migrasjon.

²²³ Harper, 2005: s. 8

Vedlegg 1

Analyseskjema

Problemstilling: *Hvordan fremstiller norske og nordiske forskere tilbakevending og hjemsending av penger fra USA til Norge og Norden 1875-1980? Hvilke kilder, metoder og teorier blir anvendt og hvordan forholder dette seg til klassiske og moderne migrasjonsmodeller?*

Spørsmål jeg skal forsøke å svare på er: finnes det forskjellige skoler, som fokuserer på ulik teori og metode, når de forsker på fenomenet? Eller støtter alle seg opp mot hverandre? Har det vært noen utvikling i norsk forskning om emnet? Er det mulig å bruke moderne sosial økonomiske, eller sosialantropologiske teorier for å belyse dette emnet? Finnes det annen teori, enn de tradisjonelle som kan tas i bruk, hvis et større forskningsarbeid om emnet skal iverksettes i fremtiden. Hvis så, hvorledes går man videre med forskningen?

1. **Omfang - antall sider?** Er temaet diskutert i et avsnitt/kapittel, som en del av et avsnitt/kapittel, eller er det et helt verk, eller artikkel?
2. **Kontekst** – hvilken tidsperiode blir behandlet? Blir remitter og tilbakevandring diskutert sammen?
3. **Hvilket datagrunnlag har forfatterne?** Hvilke metoder og kilder blir brukt, og blir de problematisert? Brukes statistikk, intervju, folketellinger, amerikabrev osv.
4. **Hvordan presenteres tilbakevandring og hjemsending av penger?** På hvilket nivå – meso, mikro eller makro. Brukes ”case – studies”?
5. **Hvordan beskrives emnene?** Hva blir brukt som forklaring på tilbakevandring og remitter: Demografiske, økonomiske, sosiale, psykologiske eller teknologiske forhold? Hvorfor er akkurat denne tidsperioden valgt?
6. **Har presentasjonen noen teoretisk tilnærming?** Hvilke(n) modeller og teorier ligger presentasjonen tettest opp mot? Kan disse knyttes opp mot noen av de moderne teoriene?
7. **Finnes det likhetstrekk mellom arbeidene?** Noe som diskuteres i kapittel 5.

Vedlegg 2

Liste over analyserte forfattere og verk

1. Ingrid Semmingsen: *Veien mot vest.*
2. Reidar G. Simonsen: *Returned Emigrants, A study of repatriated Norwegians.*
3. Knut Djupedal: "Returned Emigrants in Rogaland."
4. Hans Storhaug: "Return Migration. The 1910 Norway Census and Return Migration: The Case of Nedstrand."
5. Mathias Eide Sataøen: *Tur, retur, protest: Amerikaemigrasjonen og den norske arbeiderbevegelsen 1875- 1930.*
6. Keijo Virtanen: *Settlement of Return: Finnish Emigrants (1860 – 1930) in the International Overseas Return Migration Movement.*
7. Lars – Gøran Tedebrand: *Västernorrland och Nordamerika 1875 – 1913: Utvandring och återinvandring.*

Vedlegg 3

DOMINION LINE MAIL STEAMSHIPS
NILSON & NORDLANDER
 GENERAL NORTHWESTERN PASSENGER AGENTS

No. **147011** 104 WASHINGTON AVENUE SOUTH
 Minneapolis, Minn. 5/5th 1900

Received from *Olle Westberg*
 Residence, *Montreal, Que.*
 For remittance to *For Norway*
 Residence *Tordalun, N.O.*
 Foreign Currency, *kr 250 - \$68.90*

Nilsen & Nordlander

ST. LAWRENCE SERVICE
 SAILING WEEKLY IN SUMMER
 BETWEEN
**MONTREAL, QUEBEC AND
 LIVERPOOL**
 Via Rimousky and Londonderry

PAST PASSENGER STEAMERS
**LABRADOR, VANCOUVER, SCOTSMAN
 DOMINION and YORKSHIRE**

ELECTRIC LIGHT TWIN SCREWS
 SALOONS AMIDSHIP SPEED AND COMFORT

BOSTON SERVICE
BOSTON TO LIVERPOOL
 Via Queenstown

FORTNIGHTLY SAILINGS

By the new and magnificent twin-screw steamers
CANADA, built 1896
NEW ENGLAND, building 1900

Superior Accommodation for First Cabin, Second Cabin and Steerage Passengers. Spacious Promenade Decks.

NILSON & NORDLANDER, General Northwestern Passenger Agents
 104 Washington Avenue So., Minneapolis, Minn.

Vedlegg 4

Digitalarkivet

Emigrantar frå Stavanger 1903-1928

Emigrantar frå Stavanger 1903-1928

Nr.	År	Mnd.	Dag	Førenamn	Etternamn	Kjønn	Stand	Livsstilling	Fødd år	Bustad	Reisemål	Billiett	Årsak	
17228	1434	1911	Juni	29	Iver	Omdal	m	ug	Gaardsarbeide	1892	Strand	Iowa	Ja	Liten fortjeneste
17229	1435	1911	Juni	29	Karl	Liland	m	g	Gaardsarbeide	1879	Sirdalen	New York	Nei	Liten fortjeneste
17230	1436	1911	Juni	29	Aslak	Finland	m	g	Gaardsarbeide	1876	Sirdalen	New York	Nei	Liten fortjeneste
17231	1437	1911	Juni	30	Peder T.	Liland	m	ug	Gaardsarbeide	1891	Sirdalen	New York	Nei	Liten fortjeneste
17232	1449	1911	Juli	6	Einar	Floen	m	ug	Gaardsarbeide	1895	Hølo	Illinois	Nei	Liten fortjeneste
17233	1450	1911	Juli	7	Lars L.	Revem	m	g	Gaardsarbeide	1873	Haaland	N. Dakota	Nei	Liten fortjeneste
17234	1451	1911	Juli	7	Asbjørn	Andersen	m	ug	Fabrikarbeider	1893	Stavanger	Minnesota	Ja	Liten fortjeneste
17235	1452	1911	Juli	7	Sem	Amundsen	m	ug	Gaardsarbeide	1892	Haaland	N. Dakota	Nei	Liten fortjeneste
17236	1455	1911	Juli	7	Hans	Osmundsen	m	ug	Gaardsarbeide	1878	Flekkefjord	N. Dakota	Nei	Liten fortjeneste
17237	1457	1911	Juli	7	Anna	Vosen	f	ug	Tjenestepike	1890	Strand	Illinois	Nei	Liten fortjeneste

Digitalarkivet 2008. Reittar til databasen: Digitalarkivet. Versjon frå 08.07.1999

WebCens © Jan Oldervoll 1998-2008

Vedlegg 5

Digitalarkivet

Emigrantar frå Stavanger 1903-1928

Emigrantar frå Stavanger 1903-1928

Nr.	År	Mnd.	Dag	Førenamn	Etternamn	Kjønn	Stand	Livsstilling	Fødd & år	Bustad	Reisemål	Billett	Årsak	
18014	852	1912	Juni	15	Ingrid	Malmin	f	ug	Husholdning	1894	Bjerkrem	Minnesota	nei	Liten fortjeneste
18015	853	1912	Juni	15	Ingeborg	Malmin	f	ug	Husholdning	1889	Bjerkrem	Minnesota	nei	Liten fortjeneste
18016	856	1912	Juni	15	Trygve	Egeland	m	ug	Gaardsarbeide	1892	Bjerkrem	Minnesota	nei	Liten fortjeneste
18017	857	1912	Juni	15	Ragnvald	Malmin	m	ug	Gaardsarbeide	1891	Bjerkrem	Minnesota	nei	Liten fortjeneste
18018	858	1912	Juni	15	Thea	Imsdal	f	ug	Gaardsarbeide	1884	Bjerkrem	Minnesota	nei	Liten fortjeneste
18019	860	1912	Juni	18	Emilie	Larsen	f	g	Farmer	1875	Haaland	N. Dakota	ja	Reiser til sin mand
18020	861	1912	Juni	18	Ester	Larsen	f	ug		1908	Haaland	N. Dakota	ja	
18021	862	1912	Juni	18	Lars	Larsen	m			1910	Haaland	N. Dakota	ja	
18022	867	1912	Juni	18	Christian	Brandbø	m	g	Gaardsarbeider	1881	Sogndal	Montana	ja	Liten fortjeneste
18023	872	1912	Juni	19	Henry	Arhaug	m	ug	Gaardsarbeider	1895	Klep	Illinois	ja	Liten fortjeneste

Vedlegg 6

Table 1: Theories of Return Migration

	Neoclassical economics	New economics of labour migration	Structuralism	Transnationalism	Cross-border social network theory
Return migration	Those who stay in receiving countries are those who have succeeded. Return is an anomaly, if not failure of a migration experience.	Return is part and parcel of migration project (seen as a "calculated strategy"). It occurs once migrant's objectives are met in destination countries.	Core/periphery dichotomy. Return to home countries occurs without changing or compensating for structural constraints inherent in peripheral origin countries. Return is also based on incomplete information about origin country.	Return is not necessarily permanent. It occurs once enough financial resources and benefits are gathered to sustain a household and when "conditions" in home country are favourable. It is prepared. Return has a social and historical background.	Return is secured and sustained by cross-border networks of social and economic relationships that convey information. Return only constitutes a first step towards completion of migration project.
The returnee	Embodies the unsuccessful migrant who could not maximise the experience abroad.	Embodies the successful migrant whose goals were met in destination countries. The returnee is a financial intermediary and a target earner.	Neither a successful nor a failed migrant. Brings back savings to home country. Return expectations are readjusted and adapted to structural context at home. "Behavioural divergence" occurs on return. Only the ill, old, retired and untalented return, i.e. cost of return is limited.	Belongs to a globally dispersed ethnic group (i.e. a diaspora consciousness). Succeeded migration experience before returning. The returnee defines strategies aimed at maintaining cross-border mobility and linkages embedded in global systems of ethnic and kin relationships.	A social actor who has values, projects, and own perception of return environment. Gathers information about context and opportunities in origin countries. Resources are mobilised before return. Belongs to cross-border networks involving migrants and non-migrants.
The returnee's motivations	Migration experience failed. Need to return home.	Attachment to home and household. Goals are met.	Attachment to home and household, nostalgia. Motivations are readjusted to realities of home market and power relations.	Attachment to home and household. Family ties are crucial. Social and economic conditions of return are perceived sufficiently favourable to motivate return.	Embedded and shared by social, economic and institutional opportunities at home as well as by relevance of own resources.
Financial capital	No income or savings from abroad are repatriated.	Remittances constitute an insurance against misfortune. Assist household members.	Savings and remittances have no real impact on development in origin countries. Household members monopolise financial resources. No multiplier effect.	Pensions and social benefits are part of remittances. Financial resources are used according to institutional conditions at home. Transform economic and political structure of sending areas.	Remittances and savings constitute just one type of resources. May be invested in productive projects aimed at securing return.
Human capital	Skills acquired abroad can hardly be transferred to origin countries because they do not match local needs. Human capital is wasted.	Acquisition of skills varies with probability of return.	Skills acquired abroad are wasted owing to structural constraints inherent in origin countries. Social status does not change.	Improved skills and educational background gained abroad allow upward mobility.	Skills acquired abroad, as well as knowledge, experiences, acquaintances and values, are contributory factors to securing successful return.

* Cassarino, 2004: s. 269

Kilder og Litteratur

Kilder

Digitalarkivet:

Ministerialbok for Høyland prestegjeld, Rogaland, 1871-1882: s. 20 og 31

Emigrantar frå Stavanger 1903-1928

Statistisk Sentralbyrå:2

Norges offisielle statistikk. VII 25: Utvandringsstatistikk: Departementet for sociale saker: Kritiania, 1921

Norges Offisielle statistikk. Norge Postvæsen, postverk 1893-1950: Aschehoug, 1893-1950

Litteratur

1. Brochmann, Grete i Kjeldstadli, Knut (red.): Norsk innvandringshistorie bind 3 I globaliseringens tid 1940-2000: Pax Forlag, 2003
2. Cassarino, Jean – Pierre: “Theorising return migration: the conceptual approach to return migrants revisited:” i, de Guchteneire, Paul (direktør), Koenig, Matthias (hovedredaktør), Inglis, Christing (gjesteredaktør): *Managing Migration and Diversity in the Asia Pacific Region and Europe: International Journal on Multicultural Societies (IJMS):* Vol. 6, Nr. 2, UNESCO, 2004
3. Daniels, Roger: *Coming To America, A History of Immigration and Ethnicity in American Life:* Visual Education Corporation, 1990
4. Dahl, Ottar: *Grunntrekk i historieforskningens metodelære:* Universitetsforlaget, 1967
5. Djupedal, Knut: ”Returned Emigrants in Rogaland:” i, Storhaug, Hans (red): *Norse Heritage – Volume 2,* Det Norske Utvandrersenteret, 1991
6. Daatland, Dan Dyrli, Aarek, Hans Eirik(red): *Migrasjon som kultur, Artikkelsamling:* Migrasjonsprosjektet i Rogaland i samarbeid med Rogaland Forlag, 2003
7. Fuglerud, Øivind: *Migrasjonsforståelse flytteprosesser, rasisme og globalisering:* Universitetsforlaget AS, 2001

8. Grieco, Elizabeth M: "Will Migrant Remittances Continue Through Time? A New Answer to an Old Question:" International Journal on Multicultural Societies, Vol. 6, Nr. 2, UNESCO, 2004
9. Harper, Marjory (red): Emigrant Homecomings. The Return Movement of Emigrants, 1600-2000: Manchester University Press, 2005
10. Haakenstad, Liv Marit: *Slektsgranskerens guide til Utvandringen 1825-1930*: Orion Forlag AS, 2008
11. Jenks, Jeremiah W., Lauk, W. Jett, Smith, Rufus D: *The Immigration Problem. A study of American immigration conditions and needs* (6. utgave): Funk & Wagnalls Company, 1926
12. Kjeldstadli, Knut: *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget* (2. utgave): Universitetsforlaget AS, 1999
13. Kolltveit, Bård: *Amerikabåtene*: Norsk sjøfartsmuseum, Oslo, 1984
14. Lovoll, Odd S.: *The Promise of America. A History of the Norwegian-American People*: Universitetsforlaget, 1984
15. Magee, Gary B, Thompson, Andrew S: "The Global and local: explaining Migrant remittance flows in the English-speaking world, 1880 – 1914:" The Journal of Economic History, Vol. 66, Nr. 1, The Economic History Association, 2006
16. Moch, Leslie Page: *Moving Europeans, Migration in Western Europe since 1650* (2. utgave): Indiana University Press, 2003
17. Osili, Una Okokwo: "Remittances and savings from international migration: Theory and evidence using a matched sample:" s. 446-465: Journal of Development Economics 83, 2007
18. Papademetriou, Demetrios G. og Terrazas, Aaron: "Immigrants in the United States and the Current Economic Crisis:" Migration Policy Institute, April 2009:
<http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?ID=723>
19. Pryce, W.T.R: *From Family history to community history*: University of Cambridge, 1994
20. Refheim, Sigurd: *Gard og ætt i Madla frå irking 1600 til først på 1900-talet. Med innføring om tun og bruk, jordleige og jordeige, gamle åkrar, vegar og øyegardar*: Stavanger kommune, 1981
21. Reinertsen, Hilde: "Skiftende verdenskart og modellens tyranni: Utvikling sett med økonomens øyne." Radikalt økonominettverk, 2006.
<http://www.okonominettverket.no/Artikkel/509.html>

22. Ringdal, Nils Johan: *By, bok og borger, Deichmanske bibliotek gjennom 200 år*: Aschehoug, 1985
23. Ringdal, Siv: *Det Amerikanske Lista. Med 110 volt i huset*: Pax Forlag, 2002
24. Rygg, A. N: *American Relief For Norway*: Chicago Illinois, 1947
25. Sataøen, Mathias Eide: *Tur, retur, protest. Amerikaemigrasjonen og den norske arbeiderbevegelsen 1875-1930*: Masteroppgave Institutt for Sammenliknende Politikk Universitetet i Bergen, 2005
26. Semmingsen, Ingrid: *Veien mot vest. Utvandringen fra Norge 1865-1915 (Annen del)*: Aschehoug, 1950
27. Storhaug, Hans: "The 1910 Norway Census and Return Migration: The Case of Nedstrand." i, Storhaug, Hans (red): *Migrants and Decendants: Ambivalent Legacies and New Border- Crossings in a Changing World*: AEMI Journal Vol. 2, 2004
28. Storhaug, Hans: "Return Migration: Numbers, Reasons and Consequenses An European Overview:" i Daatland, Dan Dyrli, Aarek, Hans Eirik(red): *Migrasjon som kultur, Artikkelsamling*: Migrasjonsprosjektet i Rogaland i samarbeid med Rogaland Forlag, 2003
29. Schiller, Nina Glick, Basch Linda og Szanton Cristina Blanc: "From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational, Migration:" s. 48-63: The George Washington University Institute for Ethnographic Research, Vol. 68, Nr. 1, 1995
30. Tedebrand, Lars-Göran: *Västernorrland och Nordamerika 1875-1913. Utvandring och återinvandring*: Läromedelsförlagen, 1972
31. Vestheim, Geir: *Fornuft, kultur og velferd. En historisk – sosiologisk studie av norsk folkebibliotekpolitikk*: Det Norske Samlaget, Oslo, 1997
32. Virtanen, Keijo: *Settlement or Return. Finnish emigrants (1860-1930) in the international overseas return migration movement*, The Migration Institute Turku, Finland, 1979
33. Wyman, Mark: *Round – trip to America, the immigrants return to Europe, 1880-1930*: Cornell University Press, 1993
34. Wyman, Mark: "Emigrants returning: the evolution of a tradition:" i Harper, Marjory (red): *Emigrant Homecomings. The Return Movement of Emigrants, 1600-2000*: Manchester University Press, 2005
35. Østrem, Nils Olav: *Norsk utvandringshistorie*: Det Norske samlaget, 2006

36. Aarek, Hans Eirik: "American Ideas in the Development of Public Libraries in Norway:" i Storhaug, Hans (red): *Emigrant Agents and Return Migration in European History*: AEMI Journal, Vol 1, 2003